

РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство

**НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ЗА ЗЕМЈОДЕЛСТВО И РУРАЛЕН
РАЗВОЈ**

ЗА ПЕРИОДОТ 2007-2013

Скопје, јуни 2007

СОДРЖИНА

АКРОНИМИ И КРАТЕНКИ.....	4
1. ЦЕЛИ И СТРУКТУРА НА ДОКУМЕНТОТ	6
1.1. Цели	6
1.2. Структура на документот.....	6
2. СЕГАШНА СОСТОЈБА.....	7
2.1. Улога на земјоделството во економијата	7
2.1.1. Географска, политичка и административна основа	7
2.1.2. Макроекономска рамка	9
2.1.3. Улога на земјоделството во економијата	9
2.2. Анализа на руралниот сектор	10
2.2.1. Карактеризација на руралните средини.	10
2.2.2. Рурална демографија и образование.	13
2.2.3. Вработување (вклучително мали и средни претпријатија, Занаети и Рурален туризам).	15
2.2.4. Инфраструктура на социјалната заштита.	19
2.2.5. Техничка инфраструктура.	19
2.2.6. Политики за рурален развој.	20
2.3. Секторска анализа: Земјоделство	21
2.3.1. Земјишни ресурси, користење на земјиште и главни земјоделски области.	21
2.3.2. Сопственост на земјиште, структура на фарми и продуктивност	21
2.3.3. Работна сила во земјоделството	23
2.3.4. Надворешна трговија на земјоделски и на прехранбени производи.	23
2.3.5. Главни земјоделски под-сектори	27
2.3.6. Синџир на растително производство	27
2.3.7. Синџир на сточарски производи	48
2.3.8. Образовни, истражувачки и советодавни услуги во земјоделството	60
2.3.9. Биодиверзитет, земјоделство и животна средина	67
2.3.10. Оданочување во земјоделството и рурално кредитирање	73
2.4. Секторска анализа: Рибарство и аквакултура.....	77
2.4.1. Ресурси на рибарство и аквакултура	77
2.4.2. Политики и програми на рибарството и аквакултура	78
2.5. Секторска анализа: Шумарство	78
2.5.1. Ресурси во шумарството	78
2.6. Секторска анализа: Водостопанство.....	79
2.6.1. Поврзаност помеѓу земјоделските и водните ресурси	79
2.6.2. Состојба и програма за реформа во Секторот за наводнување	80
2.7. Законодавна и институционална рамка.....	84

2.8.	Клучни фактори кои го попречуваат развојот на земјоделството и руралниот развој.....	86
3.	СТРАТЕГИЈА ЗА ЗЕМЈОДЕЛСТВО И РУРАЛЕН РАЗВОЈ	87
3.1.	Национална стратешка цел.	87
3.2.	Главни прашања на стратешката политика.....	88
3.3.	Политики за поддршка на земјоделството.....	96
	Целни категории на производи/производители.....	97
3.3.1.	Директни плаќања во растителното производство	98
3.3.2.	Политики и мерки на синџирот за производство на производи од животинско потекло	109
3.4	Политики за рурален развој.....	118
3.4.1.	АЏИС 1 - Ефикасност на пазарот и имплементација на стандардите на ЕУ	119
3.4.2.	АЏИС 2 – Мерки за агро-екологија и локален рурален развој	122
3.4.3.	АЏИС 3 - Развој на руралната економија	123
3.4.4.	АЏИС 4 - Техничка поддршка	124
3.5.	Усогласување на законодавството и политики за институционални реформи	125
3.6	Буџетски средства за земјоделство и рурален развој.....	136
4.	ПЛАН ЗА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА ПРЕДЛОЖЕНИТЕ ПОЛИТИКИ	139
5.	ЗЕМЈИШНА ПОЛИТИКА.....	150
6.	ШУМАРСТВО	152
6.1.	Визија	152
6.2.	Генерални цели	153
6.3.	Главни насоки:.....	153
7.	ВОДОСТОПАНСТВО.....	154
7.1	Стратешки определби во водостопанство	154
7.2.	Зајакнување на капацитет на Управата за водостопанство	154
7.3	Мерки за наводнување.....	155

АКРОНИМИ И КРАТЕНКИ

АЕ	Агро-екологија
АИ	Вештачко оплодување
АИС	Земјоделски информативен систем
АМИС	Земјоделски пазарен информативен систем
ЦАП	Заедничка земјоделска политика (на ЕУ)
ЦАРДС	Помош на Заедницата за реконструкција, развој и стабилност
ЦЕФТА	Договор за слободна трговија за централно-европските земји
ЦМО	Заедничка пазарна организација (на ЕУ Заедничката земјоделска политика)
ЕУ	Европска унија
ЕУ-15	Европска унија на 15 Земји членки
ЕУ-25	Европска унија на 25 Земји членки (без Бугарија и Романија)
ЕУ-27	Европска унија на 27 Земји членки
Еуростат	Статистика на Европска унија
ЕЗ	Европска заедница
ФАДН	Мрежа на сметководствени податоци од фарма
ФМС	Систем за мониторинг на фарма
ФТА	Договор за слободна трговија
ФАО	Организација за храна и земјоделство (на ОН)
ФИЊЦ	Федерација на водостопански комитети
ГАО	Бруто земјоделски производ
ГАП	Добра земјоделска пракса/Вкрстена усогласеност (ЕУРЕПГАП)
ГДП	Бруто домашен производ (БДП)
ГХП	Добра хигиенска пракса
ГИС	Географски информативен систем
ГХГ	Ефект на стаклена градина
ГМО	Генетски модифицирани организми (ГМО)
ГМП	Добра производствена пракса
ГоМ	Влада на РМ
ха	Хектари (10,000 квадратни метри)
ХАЦЦП	Анализа на опасноста и критични контролни точки
хл	Хектолитри (100 литри)
ИФАД	Меѓународен фонд за развој на земјоделството (на ОН)
ИАЦС	Интегриран систем за административна контрола
ИИЦБ	Меѓу-ресорно координативно тело
ИПА	Инструмент за претпристапна помош (ИПА)
ИПАРД	Компонента за рурален развој на Инструментот за претпристапна помош
ИБРД	Меѓународна банка за реконструкција и развој
ИЦТ	Информациска и комуникациска технологија
И&Р	Систем за идентификација и регистрација на животните
ИСО	Меѓународна организација за стандардизација
ИЊЦ	Водостопански комитет
кг	Килограм
ЛФА	Недоволно развиени подрачја
ЛПИС	Систем за идентификација на земјишни парцели
МАФЊЕ	Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство (на РМ)
МААСП	Македонска програма за советодавни услуги за земјоделство (финансирана од СИДА)
МАП	Лековити и ароматични растенија
МЕПП	Министерство за животна средина и просторно планирање
МЛСГ	Министерство за локална самоуправа
МКД	Македонски денар
МоК	Министерство за култура

МоЕ	Министерство за економија
МоФ	Министерство за финансии
МоЗ	Министерство за здравство
МоСЕ	Министерство за образование и наука
МоТЦ	Министерство за транспорт и врски
н.а.	Нема/недостапно
НАРДС	Национална стратегија за земјоделство и рурален развој
НЕА	Национална советодавна служба (Агенција за поттикнување на развојот на земјоделството)
НУТС	Национални територијални единици
ОЕЦД	Организација за економска соработка и развој
ОГ	Службен весник на РМ
О&М	Функционирање и одржување
ПГИ	Заштитена географска индикација
ПДО	Заштитено именување на потеклото
ПО	Организација на производители
РМ	Република Македонија
СЕА	Секретаријат за европски прашања (на РМ)
СЕЕ	Југо-источна Европа
СЕУРОП	Европски систем за класификација на трупови
СИДА	Шведска агенција за меѓународен развој
СМЕ	Мали и средни претпријатија
слъ. км	Квадратни километри
ССО	Државен завод за статистика на РМ
СЊОТ	Анализа на јаки страни, слаби страни, можности и закани
Тон	Тони
ТЦГ	Традиционална специјалност
УХТ	Ултра висока температура (за млеко)
УН	Обединети нации
ВАТ	Данок на додадена вредност
ВЕТ	Стручна едукативна обука
ВММС	Систем за мониторинг и управување со лозови насади
ЊБ	Светска банка
ЊЕ	Водостопанство
ВХО	Водостопанска организација
ВМО	Организација за водостопанство
ВТО	Светска трговска организација (СТО)

Македонски денар (МКД)

Употребен курс

€ 1 = МКД 61.3

1. ЦЕЛИ И СТРУКТУРА НА ДОКУМЕНТОТ

1.1. Цели

Националната стратегија за земјоделство и рурален развој 2007-2013 има две меѓусебно поврзани цели.

Првата од нив е да ја обезбеди македонската Влада (и особено Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство – МЗШВ) и институциите/ интересните групи (руралното население, земјодлеците и земјоделските здруженија, групите на производители и преработувачи) повеќе-годишен референтен материјал – стратегија и инструмент за развој на македонското земјоделство и руралните области.

Втората е да се востанови база за поддршка на нацртот на хиерархиски пониски оперативни планови за земјоделство и рурален развој, особено Претпристапен документ за земјоделство и рурален развој (ИПАРД) и за нивната дискусија со Европската комисија.

Всушност, според Регулативата на советот на ЕУ бр. 1085 – од 2006 со која се востановува Инструмент за претпристапан помош – Преамбула, точка 16 во која детално стои дека Треба да се обезбеди помош врз основа на севкупна повеќегодишна стратегија која ги рефлектира приоритетите на Процесот за стабилизација и асоцијација, како и стратегиските приоритети на претпристапниот процес. Ова е поттикнато во насловот 1, член 6. Планирање на помошта за земјите наведени во Анекс И, помошта треба да се заснова особено на пристапните партнерства. Помошта треба да ги покрие приоритетите и севкупната стратегија кога резултира од редовната анализа на состојбите во секоја земја и на кои подготовките за пристапувањето мора да се концентрираат...”. Спомнувањето на стратешки документ за ИПА е одраз на одредбите за земјите-членки на ЕУ, кои се вклучени во Регулативата на ЕУ бр. 1698 од 2005 што бара конкретно за руралниот развој – секоја земја-членка треба да изготви национална стратегија и план за ручлен развој кој ќе се состои од референтна рамка за изготвување на програми за рурален развој...”

1.2. Структура на документот

Националната стратегија за земјоделство и рурален развој за периодот 2007-2013 во Поглавје 2 извршува анализа на состојбите на низа одговорности на Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство. Сепак, стратегијата не поставува стратегија за сите потсектори кои се под надлежност на МЗШВ. Со одлука на Групата за стратешко планирање, одредени делови не се вклучени поради тоа што се покриени од страна на други донатори, имено:

- Политика за шумарство, веќе изготвена од ФАО, и
- Водостопанство, бидејќи претставува предмет на анализа и проекти финансирани од Светска банка.

Сепак, гореспоменатите се презентирани во резимирана форма (основа) и дадени се нивните импликации со ИПАРД кофинансирање. На крајот на поглавјето се посочени клучните фактори кои го оневозможуваат развојот на земјоделството и руралниот развој.

Во Поглавје 3, посочени се стратешките цели за земјоделски и рурален развој, поставени се конкретните цели на политиката и одредени се мерките кои треба да се имплементираат во текот на периодот.

Поглавје 4 обезбедува планови за имплементација за предложените мерки.

2. СЕГАШНА СОСТОЈБА

2.1. Улога на земјоделството во економијата

2.1.1. Географска, политичка и административна основа

Македонија се наоѓа во Европа, сместена во југозападниот дел на Балканскиот полуостров на 40°50' и 42°20' северна географска широчина, и меѓу 20°27'30" и 23°05' источна географска должина. Македонија се граничи со две земји-членки на ЕУ (Грција на југ и Бугарија на исток), Србија на север (вклучително територијата на Косово администрирана од ОН) и Албанија на запад.

Целосната должина на границата е 849 км, од кои западната граница е 191 км, јужната, 262 км, источната 165 км и северната, 231 км. Иако е копнена земја, Македонија е на крстопат помеѓу два големи пан-европски транспортни коридори (број 8 и 10) кои ја поврзуваат централна Европа со Јадранското, Егејското и Црното море.

МАПА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Вкупната површина земјиште од 25,713 км² (еднакво на 6 % од површината на ЕУ-25, и по големина скоро колку Белгија) е доминантно планинска пресечена со големи долини. Ридовите и планините зафаќаат 80 %, површината со рамнини (19 %) и природни езера (2 %). Постои добро развиена хидролошка мрежа (четири речни басени од кои три се значајни во однос на течението, Вардар зазема 80 %, Црн Дрим 13 % и Струмица 7 %) и езера (Охридско, Преспанско и Дојранско кои се делат со соседните земји). Во Македонија има приближно 110 големи и мали вештачки езера

(од кои само 20 со големина над 1 милион м³) кои се користат за наводнување, водоснабдување и производство на хидроелектрична енергија.

Почвениот покривач на Р. Македонија е мошне хетероген (констатирани се преку триесет почвени типови) што е последица на големото разнообразие на природните услови за образување на почвите (релјеф, клима, вегетација, геолошки формации, антропогено влијание).

Околу половина од територијата на земјата припаѓа на земјоделското земјиште (1.26 милиони ха, од нив 560.000 ха или 44% се обработливо земјиште, а 704.000 ха или 56% се пасишта. Висорамнините и планините обраснати со шуми заземаат 37% од земјата.

Како последица на географската положба и релјефот, Македонија е на крстопат каде се манифестираат влијанието на континенталната и медитеранската клима што условува големо разнообразие на климатските услови. Издвоени се осум климатско-вегетациско-почвени подрачја со мошне хетерогени климатски, вегетациски и почвени услови¹. Земјиштето кое се користи за земјоделско производство е лоцирано во Субмедитеранското, континентално-субмедитеранското и топлотното континентално подрачје со надморска височина од 50-900 м над нивото на морето. Сезоните лето-есен се суви и жешки, а зимите се снежни со појава на краткотрајни ниски температури (измрзнување). Поголема сума на врнежи се јавува во периодот октомври-декември и послаби од март до мај. Пролетно-есенските дождови често имаат пороен карактер што придонесува до лизгање на земјиштето, водна ерозија на земјиштето и локални поплави. Во текот на вегетациониот период редовна појава е сушата, што укажува на фактот дека водата е лимитирачки фактор за интензивно земјоделско производство. Касните пролетни мразеви и раните есенски слани се честа појава.

Според последниот попис (2002), вкупната бројност на население е приближно два милиони поделено на 650 илјади домаќинства (со 3 лица по домаќинство). Густината на населението е 79 жители/на км² што е ниско во споредба со просекот во ЕУ од 115. Околу 43% од населението живее во руралните области. Урбаното население е доминантно концентрирано во главниот град Скопје (23.1 %, со околу 600 илјади жители), а останатото е распоредено по другите градови (Куманово 105, Битола 88, Тетово 72 и Велес 58 илјади поединечно). Населението во Македонија има мултиетничка структура - Македонци (64.18%), Албанци (25.17%), Турци (3.85%) и Роми (2.66%). Преостанатиот дел од 4.14% се состои од други малцински етнички групи.

Република Македонија стекна независност во ноември 1991 и претставува парламентарна демократија со избори кои се одржуваат секоја 4 година. Стана членка на ОН (април 1993), на Светска трговска организација во април 2003 и на ЦЕФТА во 2006. Во април 2001 Македонија потпиша Договор за стабилизација и асоцијација со ЕК и нејзините земји-членки кој стапи во сила во април 2004. Исто така, земјата потпиша десет Договори за слободна трговија со земји од регионот. Во декември 2005 Европскиот совет и додели на Република Македонија статус на земја-кандидат за членство во ЕУ. Во однос на можно отворање на преговори за пристапување, Комисијата сметаше дека тие ќе може да отпочнат откако земјата ќе достигне до доволно ниво на придржување кон критериумите за членство.

Според Номенклатурата за статистички територијални единици (НУТС), Македонија е класифицирана во групата на ЕУ НУТС И и ИИ и е поделена на 8 Статистички региони (според Класификацијата на ЕУ НУТС ИИИ), 34 групи општини (еквивалентно на

¹ Ѓ. Филиповски, Р. Ризовски, П. Ристевски 1996: Карактеристики на климатско-вегетациско-почвени зони (региони) во РМ, МАНУ, Скопје

области – според класификацијата на ЕУ НУТС ИВ) и 84 општини и град Скопје (според класификацијата на ЕУ, НУТС В)².

2.1.2. Макроекономска рамка

Бруто домашниот производ (БДП) на Република Македонија постигна пораст во периодот 2000-2005 и покрај опаѓањето во 2001 како резултат на политичката нестабилност. Во 2005 БДП изнесуваше €4.46 милијарди, или околу еден процент од БДП на ЕУ-25. БДП по глава на жител изнесува 38 % од ЕУ-25. Нискиот животен стандард, зголемената сиромаштија, висока стапка на невработеност (околу 36 % од работната сила во 2005) и релативно низок економски пораст остануваат централни економски прашања.

Од 2002, макроекономската стабилност се обезбедува преку конзервативни фискални и монетарни политики и со постепена либерализација на меѓународната трговија (намалување на просечните тарифни стапки) што го одржа ниското ниво на инфлација (помалку од еден процент во 2005) како и стабилен номинален курс. Странските директни инвестиции изнесуваа околу 2% од БДП во последните години, кои генерално се доста ниски.

Табела 1 - Клучни макроекономски индикатори 2000-2005 во споредба со ЕУ-25⁶³

	2000	2001	2002	2003	2004	2005*	ЕУ-25 (2005)
БДП (во милиони евра)	3,893	3,839	4,001	4,105	4,300	4,463	2,697,935
БДП по глава на жител (во евра)	1,921	1,886	1,981	2,025	2,147	2,209	5,871.6
Земјоделски % во БДП	12%	11,8%	12,4%	13,4%	13,2%	12%	1,6%
Извоз на добра/услуги (% од БДП)	37	34	29	29	31	36	9.3*
Реален развој на БДП	4.5	-4.5	0.9	2.8	4.1	4	1.6
Увоз на добра/услуги (% од БДП)	56	49	51	48	52	55	9.9*
Инфлација (просечна)	5.8	5.5	1.8	1.2	-0.4	0.5	2.2
Регистрирана стапка на невработеност (%)	32.2	30.5	31.9	36.7	37.2	36.6	9.0*
Курс (1 евро = ц единици МКД)	60.8	61	61.1	61.3	61.3	61.4	

Забелешка: *Прелиминарни податоци

2.1.3. Улога на земјоделството во економијата

Земјоделството (вклучително лов, шумарство и рибарство) е третиот најголем сектор по услугите и индустријата. Во периодот 2000-2005 уделот на земјоделскиот сектор во вкупниот БНП остана релативно стабилен со околу 12% (во споредба со 1.6% од ЕУ-25). Доколку се вклучи и преработувачката индустрија, процентот се зголемува на 16%. Земјоделскиот БНП во однос на севкупниот БНП е намален во 2001, но оттогаш се има вратено. Земјоделството служеше како ублажувач на шоките за социоекономските и структурните промени во индустријата и други сектори од стопанството.

Во 2004 секторот обезбеди приходи и вработувања до приближно 17% од националната работна сила⁴ (околу 11% во 2000) но реалниот придонес најверојатно

² Извор: Закон за територијална организација на локална самоуправа (Службен весник на РМ 55/2004 и 12/2005)

³ Извор: Елаборирано од Студијата за состојбата на земјоделството во пет земји апликанти, ЕС DG-AGRI 2006.

⁴ Извор: "Истражување на работната сила, 2004, основни дефиниции, методи и финални резултати", објавени од Државниот завод за статистика. Според методологија на ILO

го надминува овој процент според последниот попис (2002) околу 43% од населението, 36% од работната сила и 44%⁵ од сиромашните живеат во руралните области.

Земјоделството значително придонесува кон надворешната трговија. Релативниот удел на извозот на агро-прехранбени и рибни производи во вкупната трговија во периодот 2002-2005 а тоа се движи во рамки од 16% до 19% (17,4% во 2005). Земјата е сепак нето увозник на земјоделски и прехранбени производи со приближно 15% од вкупниот увоз во 2004-05. Дефицитот на земјоделската трговија во однос на вредноста се зголемува во последниве години, иако значителното зголемување во извозот на тутун и вино ја намали празнината во 2005.

Македонското земјоделство се соочува со големи предизвици и структурни реформи. Членството во СТО ги прошири можностите за зголемување на извозот од една страна, но истовремено ја зголеми домашната конкуренција. Овие предизвици ќе бидат дури и поригорозни со применувањето на Договорите за слободна трговија со соседните земји и ЕУ-27. Падот во земјоделството, шумарството и рибарството и сродните индустрии може да има значителни негативни последици во руралните области и севкупната економска и социјална стабилност на земјата. Зајакнувањето на конкурентноста на македонскиот агробизнис е од суштинско значење за неговото опстојување. Ова мора да биде поддржано со реформа на јавните институции и имплементација на целни политики на поддршка и мерки за рурален развој.

2.2. Анализа на руралниот сектор

2.2.1. Карактеризација на руралните средини.

Достапните податоци кои се потребни за социо-економската карактеризација на руралните области во Македонија се ограничени, а сликата е некомплетна.

Не постои јасна дефиниција за руралните области како и за класификацијата врз основа на густината на населението во Р. Македонија. Во 2002 УНДП, Државниот завод за статистика и Министерството за локална самоуправа извршија социо-економско мапирање на разликите меѓу општините во Македонија и означија шест зони врз основана концентрацијата на население на територијата на земјата : зони со слаба концентрација (до 50 жители на квадратен километар), зони со средна концентрација (51-100 жители на квадратен километар), пренаселени зони (101 – 150 жители по квадратен километар), значително пренаселена зона (151 – 500 жители по квадратен км), многу значително пренаселена зона (501 – 1,000 жители на квадратен км) и екстремно пренаселена зона (над 1,000 жители по квадратен км). Во 2002, речиси половина (61) од општините спаѓаа во групата на зона со слаба концентрација, 26 општини имаа средна концентрација, 7 беа пренаселени, 19 значително пренаселени, 4 многу значително пренаселени, и 6 општини имаа над 1000 жители од квадратен км.⁶

⁵ Р. Македонија: Развој и сиромаштија, 2002-2004. Програмска оценка на сиромаштијата во Западен Балкан, (Светска Банка)

⁶ Социо-економски разлики меѓу општините во Македонија, УНДП, 2002

Табела 2 – Развој на населението во различни региони⁷

Регион	Вкупно население		Промена – Зголемување 1994-2002		Стапка на пораст	Миграција	Густина на население		Стапка на невработеност %
	1994	2002	Но	%			1994	2002	
Национално ниво	1,945,932	2,022,547	76,615	3.94	0.48	-30,992	76.0	79.0	38%
Пелагонија	242,614	238,136	-4,478	-1.85	-0.23	-5,297	49.7	48.8	18%
Вардар	131,035	133,180	2,145	1.64	0.20	-1,670	40.7	41.4	13%
Североисток	163,841	172,787	8,946	5.46	0.66	-1,557	70.6	74.4	8%
Југозапад	211,226	219,741	8,515	4.03	0.49	-6,191	64.2	66.8	4%
Скопје	545,228	578,144	32,916	6.04	0.73	243	314.6	333.6	1%
Југоисток	168,481	171,416	2,935	1.74	0.22	-4,743	64.8	66	36%
Полог	281,982	305,930	23,948	8.49	1.02	-8,472	116.8	126.7	10%
Исток	201,525	203,213	1,688	0.84	0.10	-3,305	48.3	48.7	12%

Национално законодавство

Три акти од македонското законодавство се однесуваат во широка смисла на “руралните средини”. Законот за територијална организација на локалната самоуправа⁸ донесен во 2004, ги дефинира градовите и селата на следниов начин:

- Градовите се населени места кои имаат над 3 илјади жители со развиен опсег на активности, а над 51% од работната сила е вработена во не-земјоделски активности. Градовите имаат урбана физиогномија (со површини за домување, стопанисување, рекреација и јавни еколошки површини, плоштади, развиена мрежа на улици и комунални претпријатија) и делуваат како функционален центар за населените места во близината.
- Селата се дефинираат како моно-функционални населени места, каде една дејност доминира, додека земјиштето има земјоделска физиогномија и функција.

Според законот, главната разлика меѓу селата и градовите лежи во ориентација на главната дејност на заедниците (земјоделство во селата и секундарни и терцијарни сектори во градовите). Исто така постојат други разлики, како што е големината на заедницата, ниво на структури, животна средина и сл.

Македонија има вкупно 84 општини (33 со седиште во град, 49 со седиште во село, и 10 во главниот град Скопје), и 1,715 села кои покриваат 86.7 % од националната територија и 43 % од вкупното население (попис од 2002).

Од 1994 до 2002, процентот на големи села (>801 жители) остана стабилен, процентот на средни и големи села (>100 до 800 жители) се намали од 58.1 на 54.8% додека процентот на напуштени и мали села (<100 жители) се зголеми од 40.6 на 45.2%.

⁷ Социо-економски разлики меѓу општините во Македонија, УНДП, 2002

⁸ Службен весник бр. 55/2004

Табела 3 - Еволуција на големината на селата од 1994 до 2002⁹

Бројност на население	1994		2002	
	Број	%	Број	%
Напуштени	121	7.1	145	8.5
До 100 жители	573	33.5	630	36.7
Од 101 до 300	387	22.6	323	18.8
Од 301 до 800	332	19.3	318	18.6
> 801	302	17.5	299	17.4
Вкупно	1,715	100.0	1,715	100.0

Законот за локална самоуправа¹⁰ донесен во 2002 ги регулира, покрај останатото, следниве надлежности на Општините:

- Просторно планирање – во урбаните и руралните средини.
- Заштита на природата и на животната средина (од загадување, бучава и јонизирачко зрачење).
- Локален економски развој (со кој се одредуваат приоритетите за развој, водење на локалната економска политика; поддршка на развојот на мали и средни претпријатија и претприемништво на локално ниво, учество во формирањето и развојот на локална мрежа на институции и агенции; промовирање на партнерството).
- Комунални дејности - водостопанство (вклучително вода за пиење); одвод на вода и прочистување на отпадните води; одржување на јавната хигиена; управување со тврдите отпади; регулирање и организација на јавниот локален транспорт; обезбедување природен гас и топлотна енергија; градежни работи, одржување на локалните патишта, улици и други инфраструктурни објекти (паркиралишта, пазари; паркови, национални паркови и места за рекреација).
- Култура – зачувување на културното наследство; прославување на значајни настани и лица за културата и историјата на општината.
- Рекреација – развој на рекреативни активности кај жителите; одржување и изградба на објекти за рекреација од јавен интерес за општината.
- Социјална заштита и заштита на децата – градинки и пензионерски домови.
- Образование – востановување, финансирање и администрирање на училиштата за основно и средно образование, во соработка со централната власт.
- Здравствена заштита – владеење на мрежата на јавни здравствени организации и примарна здравствена заштита.

Во однос на недоволно развиените подрачја (ЛФА), Законот за поттикнување на развојот на недоволно развиените подрачја¹¹ од 1994 обезбедува **критериуми за одредување на три типа конкретни региони и за руралните центри:**

- **Високи – планински региони** се населени области лоцирани на над 800 метри надморска височина со планинска конфигурација на теренот или во исклучителни случаи населени области со над 600 метри надморска височина, доколку се со типични планински карактеристики.

⁹ Извор: Ј.Јакимовски – Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, Скопје 2006.

¹⁰ Службен весник бр.5/2002

¹¹ Службен весник бр.2/94 со измените и дополнувањата со Службен весник бр.39/99

- **Погранични региони** се населени области во регионите кои се наоѓаат на одалеченост од до 5 км од државните граници, вклучително и населени области подалеку од 5 км од граничната линија, но се први населени области во близина на границата. Населените области со развиена економска дејност и изградена инфраструктура немаат статус на погранични региони.
- **Крајно неразвиени населени места** имаат ниско ниво на економска дејност, се наоѓаат над 10 км од градскиот центар, без патен пристап и основна инфраструктура, интензивна миграција и мала густина на населението.
- **Руралните центри** се поголеми населени места лоцирани во центарот на економски неразвиените региони каде што има услови за разновидност од економски дејности кои ги прават “центар” на развојот во тој регион. Општините може да бидат рурални центри, освен оние со карактеристики на град.

Понатаму, законот дефинира:

- **Формирање институции** (се формира Бирото за економски недоволно развиени подрачја, во рамките на Министерството за локална самоуправа).
- **Финансирање од Националниот буџет** (до еден процент од БНП на земјата). Во својот највисок подем во 2002, Агенцијата функционираше со годишен буџет од приближно € 9 милиони додека во 2006 буџетот опадна на €3.3 милиони, многу под реалните потреби, и
- **Подобни мерки** (грантови за економски и некономски проекти за инфраструктура, делумно рефундирање на каматите за домашните и странските заеми, инвестициска поддршка за економски дејности / проекти, отворање можности за вработување, обука и пензии, инвалидско и здравствено осигурување, и за истражувања поврзани со економски недоволно развиените подрачја).

Според Решението за одредување на економски недоволно развиените подрачја¹² од 2006, 64 % од вкупниот број села во Македонија се подобни за поддршка во рамките на споменатиот закон. Вкупниот број рурални центри е 113 (од кои 20 имаат исто така и статус на Специфични региони). Вкупниот број на села со статус Специфични региони е 1,005 поделени на следниов начин:

- 51% се ридско-планински, доминантно во југо-западниот дел, по кои доаѓаат Полог и Пелагонија, северо-источниот и источниот дел и најмалиот број од нив е лоциран во Вардарскиот и југо-западниот регион и Скопје.
- 33% се крајно неразвиени села, лоцирани главно во источниот дел, вардарскиот и пелагонискиот регион и северо-источниот регион.
- 15% се погранични села лоцирани долж границата.

Во рамките на актуелното решение, покриени се околу 69% од националната територија и околу 17% од вкупното население. Сепак, критериумите за одредување на економски недоволно развиените подрачја се несигурни, бидејќи некои македонски села со висока стапка на миграција, недоволните комунални услуги и економската инфраструктура немаат стекнато статус на екстремно неразвиени села и обратно.

2.2.2. Рурална демографија и образование.

Според последниот попис (2002), вкупното население на Република Македонија брои околу два милиони. Густината на населението е 79 жители/ км² што е мал процент (68%) во споредба со просекот во ЕУ од 115 жители на км².

¹² Службен весник бр.17/2006 и 54/2006

Околу 43¹³ % од населението живее во руралните области распределени на 86.7% од вкупната површина на земјиште. Урбаното население е првенствено концентрирано во главниот град Скопје (23.1%), а останатиот дел е распределен во другите градови.

Просечната возраст на населението во Македонија е приближно 33 години, и речиси 68% од населението е работоспособно (меѓу 15 и 64 години). Нето стапката на пораст на населението е грубо оценета како 0.4% за 2004, додека стапката на наталитет е речиси двапати поголема од стапката на морталитет. Сепак, Македонија има неповолна нето просечна стапка на миграција - 1.45/1,000 жители.

Од 1981 до 2002, бројот на млади (0 до 19 години) се намали од 41 на 32.2%, додека населението на возраст од 65 години и повеќе се зголеми од 8 на 32.2%. Незадоволителната возрасна структура во руралните подрачја особено е изразена во Пелагонискиот регион (18.8%), источниот регион (15.5), Вардарскиот регион (12.9) и Северо-источниот (12.7%) регион¹⁴.

Во Македонија 96% од вкупното население од над 10 годишна возраст е писмено. Постои родова еднаквост кај писмената популација, но речиси две третини од неписменото население е женско¹⁵.

Доколку севкупната состојба со писменоста е добра, се чини постои разлика меѓу урбаните и руралните области во образовната структура. Според пописот од 1994, голем дел (37.9%) од селското и земјоделското население е на возраст од над 15 години и имаат или недоволно образование или се целосно без основно образование: 10.5% се неписмени и 27.4% немаат завршено основно образование. Ниската стапка на образование во руралните области се должи на: *“иселување на младо и способно население за работа, ... недостаток или мал број на образовни институции, недоволно грижа за подобрување на училишно образование на младото население, изолирање на неразвиените села и сл.”*¹⁶.

Образовниот проблем е очигледен меѓу невработените, бидејќи само 8% од нив имаат високо или универзитетско образование, мнозинството (54%) има средно образование, а останатите 38% не поседуваат вештина. Младата популација (на возраст 15-25) учествува со 23% од невработените, сепак овој процент достигнува до 82% меѓу младото работоспособно население¹⁷.

Образованието е двигател на економскиот и општествениот развој. Тоа е исто така и фактор за подготвеност за иновации. Образовниот систем секако игра важна улога во способноста на младите луѓе за вреднување на локалните производи и локалната традиција. Квалитетот на образованието и доживотното учење може да ги намали нееднаквостите меѓу урбаните и руралните средини кои се големи во Македонија.

Ситните земјоделци (особено во областите кои заостануваат) имаат најниско образовно и професионално ниво меѓу земјоделските производители. Во земјата, покрај формалното средно и универзитетско образование, постои недостаток од дополнително (неформално) образование и обука за земјоделците. Постојните медиумски програми (радио и ТВ) во врска со земјоделството се ограничени во однос на траењето и се многу општи во опфатот на содржините. Не постојат специјализирани земјоделски списанија. Македонската веб страна за земјоделство (сите официјални национални веб страни кои обезбедуваат корисни информации за земјоделските институции) е многу оскудна и дава застарени информации¹⁸. Постои

¹³ Според последниот попис од 1994, руралното население во земјата било 40.2 %.

¹⁴ Поднесен документ – Ј. Јакимовски (Институт за социолошка политика и правни истражувања, Скопје

¹⁵ Извор: Државен завод за статистика, 2002 Попис на населението, Книга 13

¹⁶ Рурална социјална структура, Ј.Јакимовски 2004.

¹⁷ Статистички годишник на Република Македонија, 2005

¹⁸ Знаење за земјоделството и информативен систем во Македонија, магистерски труд, Русев Трајче, 2005.

исто така и ограничен број на програми за локалната култура и историја, особено за локалните јавни ресурси кои можат да го поттикнат и подобрат квалитетот на животот.¹⁹

2.2.3. Вработување (вклучително мали и средни претпријатија, Занаети и Рурален туризам).

Според последната статистика²⁰, од вкупното активно население (885,609) од земјата, 36.1% се невработени (од кои 82% се невработени долг временски период). Во овој дел нема поволна споредба со просекот на ЕУ-25 од 8.6% во 2005. Невработеноста е полоша во урбаните (68%) отколку во руралните области (32%)²¹, но јазот се намалува. Понатаму, 44%²² од сиромашните живеат во руралните области.

Достапната статистика не обезбедува адекватни детали за вработување во руралните области по гранки. Поголемиот дел од руралното население е ангажирано во земјоделскиот сектор (првенствено земјоделство во рамките на домаќинство) и други активности, доколку има. Земјоделските примања се со тенденција да бидат значително пониски од другите сектори, и речиси половина од сите земјоделски работници се неплатени работници од членови на семејството. Вработувањата во земјоделството се исто така во голема мера сезонски. Извештајот на СБ од 2005 за оценка на сиромаштијата заклучува дека вработувањата во земјоделскиот сектор служат како социјален ублажувач, и помагаат да се ублажи сиромаштијата и невработеноста особено во време на висока стапка на невработеност надвор од фармата.

Споредбата на исклучително земјоделски домаќинства, мешани домаќинства (ангажирани во земјоделството на приватните имоти и каде што најмалку еден член од семејството е вработен вон земјоделството), и домаќинства без земјоделски имоти, покажува дека мешаните домаќинства имаат највисоки приходи, а потоа доаѓаат земјоделските домаќинства. Не-земјоделските рурални домаќинства се најсиромашни²³. Студиите покажаа тренд кон диверсификација на не-земјоделско вработување како резултат на економската потреба (и, во помала мера, ставови кон земјоделството), и потврдуваат позитивна корелација меѓу приходот и бројот на неземјоделски дејности во кои се ангажираат домаќинствата. Фармерите со полно работно време заработуваат 88% од нето приход од земјоделството (остатокот е незаработен приход, како пензии). Фармерите со скратено работно време заработуваат околу 50% од нивниот приход од надница или самовработување, а останатиот дел од земјоделство и од незаработен приход²⁴.

Мали и средни претпријатија

Законот за трговски друштва (2004) ги пропишува критериумите за одредување на микро, мали, средни и големи претпријатија. Во однос на бројот на вработени,

¹⁹ МЗШВ – Годишен земјоделски извештај 2005.

²⁰ Истражување за работната сила; 2.1.6.26 од 9 окомври 2006 Државен завод за статистика

²¹ Извештај за невработеност од 31 август 2006 објавен на 18 септ. 2006 од Агенцијата за вработување на РМ

²² Развој и сиромаштија, 2002-2004. Програмска оценка на сиромаштијата во Западен Балкан (Светска банка)

²³ Извор: Државен завод за статистика споменат во документот на Светска Банка Земјоделство и пристапување во ЕУ: Постигнување на земјоделските потенцијали на РМ (ноември 2006).

²⁴ Главни не-земјоделски активности кои генерираат приход се трговијата, транспортот и поправката на возила (кои заземаат 17.5 % од сите не-земјоделски активности), а потоа следуваат угостителски дејности, градежништво, преработка на храна, шивачки занает и туризам (Buchnerrieder, G., J. Mollers и F. Heidhues. 2002). Оваа анализа е заснована на податоци од студија која опфаќа домаќинства во руралните средини кои работат со целосно работно време во земјоделството и домаќинства кои се диверсифицирале или се оддалечиле од земјоделството како извор на приходи.

критериумите се компатибилни со оние од ЕУ, но се разликуваат во однос на прометот и вредностите на билансите²⁵. Министерството за економија работи во насока на отстранување на различностите.

Бројот на претпријатија од приватниот сектор се зголемува со текот на времето што покажува дека тие играат се позначајна улога во врска со придонесувањето кон БДП, вработување, извоз, и сл.

Вкупниот број на регистрирани претпријатија е приближно 180,000, сепак во 2005 само 1/5 беа активни (44,424) и од нив поголемиот дел (98.8%) се мали и средни претпријатија.

Табела 4 - Број на активни мали и средни претпријатија (1991 и 2000-2005)²⁶

	1991	2000	2001	2002	2003	2004	2005
СМЕ	9,703*	33,151	34,991	36,963	39,096	41,517	44,300
Сите	10,270	33,269	35,110	37,074	39,199	41,590	44,424

Бројот на активни претпријатија претставува густина на малите и средните претпријатија од 22 на 1,000 жители. Споредбата со регионот на ЈИЕ се смета за поволна (23), но неповолна споредена со просекот на ЕУ-15 (45). Малите и средни претпријатија се исто така важни во однос на отворање можности за вработување. Во 2005²⁷ нивниот удел во вкупното вработување беше 80 % и придонесува за само 50 % од БДП. Секторите во кои најголемиот дел малите и средни претпријатија функционираат се исто така најголеми придонесувачи на вработувањето (65 %).

Три сектори сочинуваат 75% од вкупните активни претпријатија (како и мали и средни претпријатија). Големопродажниот и малопродажниот сектор заземаат 48.7%, фабриките 16.4%, транспорт, чување и комуникација 10.13%. Земјоделските претпријатија заземаат 2% од вкупниот број.

Табела 5 - Активни претпријатија по сектор (2005)²⁸

Сектор	Мали	Средни и големи	Вкупно
Земјоделство, лов и риболов	934	32	966
Риболов	28	0	28
Рударство и каменоломи	86	7	93
Фабрики	7,069	222	7,291
Електрична енергија, гас и водоснабдување	57	22	79
Градежништво	3,061	52	3,113
Големопродажба и малопродажба	21,511	121	21,632
Хотели и ресторани	1,937	19	1,956
Транспорт, чување и комуникација	4,468	32	4,500
Финансиско посредување	34	2	36
Недвижности, изнајмување и деловни активности	2,150	18	2,168
Јавна администрација и одбрана	2	1	3
Образование	294	0	294
Здравствени и социјални работи	1,387	3	1,390
Социјални и лични услуги	859	16	875
Вкупно	43,877	547	44,424

²⁵ Извор: Централен регистар на Министерство за економија

²⁶ Извор: Централен регистар на Министерство за економија

²⁷ EBRD – Годишен извештај за земјата – Р. Македонија - 2005

²⁸ Извор: Централен регистар (2005)

Занаетчиство

Во 2001, според Законот за занаетчиство беа регистрирани 7,500 занаети. Годишната стапка на пораст од овој сектор беше на 1.4% во периодот 1995-2001²⁹. Понова статистика не е достапна, бидејќи занаетчиството според новата номенклатура, не е одделено од индустријата. Скорешната статистика³⁰ покажува дека единствени сопственици во 2004 беа 19,736 институции, но од друга страна, само-вработени се 53,252 лица. Потребата за заедничка евиденција на сите микро бизниси во земјата е очигледна. Регистарот на трговски друштва и Регистарот на земјоделци треба да бидат здружени во единствен регистар на микро-бизниси.

Последните измени и дополнувања на Законот за занаетчиство и Законот за трговски друштва значително ги поедноставија условите за отпочнување. За регистрација во Занаетчиската комора, потребно е да се поседува диплома за владеење на одреден занает и канцеларија / простории за работа, а за отпочнување со дејноста не е потребен депозит. Исто така, дефиниран е период ослободен од давачки – три години по формирањето, по што се применува паушална такса од прогресивни стапки 15-18-24%.

Занаетите се организирани во 11 регионални Занаетчиски комори, од кои најактивни се оние лоцирани во Скопје, Струмица, Прилеп, Битола, Тетово и Куманово. Во 2005 Националната занаетчиска комора беше регистрирана во Гевгелија, сепак, сè уште не функционира.³¹

Според Законот за насочено образование (2005), занаетчиската дозвола ја издава центарот за насочено образование по финално оценување на занаетчиите (т.н. мајсторски испит).

Занаетчиските дозволи ќе се обезбедат од занаетчиските комори. Сепак, образованието и праксата ќе се спојат преку образование во стручни училишта и пракса во сертифицирани занаетчиски работилници. Сертификацијата на занаетчиските работилници за образовни цели ќе се обезбедува преку занаетчиски комори во зависност од тоа дали го имаат положено мајсторскиот испит што опфаќа педагогија, теорија на дејноста и бизнис економија. Исто така, по три години занетчиско образование, студентите може да продолжат со студии на Универзитетско ниво на виши стручни студии.

Просечниот број бизниси по илјада жители во руралните општини во земјата е 40.43 во споредба со 78.89 во урбаните општини (националниот просек е 86.8). Во 2005, според Државниот завод за статистика³², 10% од вкупниот број на седишта на бизниси беа лоцирани во руралните општини, а 2.9% од вкупниот број регистрирани претпријатија се во областа на земјоделството, ловот, шумарството и рибарството (5,024)³³ – од кои 21.4% се лоцирани во рурални општини.

Генерално, руралните средини не се атрактивни за бизнисите од неколку причини: проблеми со сопственичките права, недоволна концентracија на население, послаби образовни достигнуања, помала флексибилност на потенцијалната работна сила, и оддалеченост од потенцијалните пазари (и за репроматеријалите и за производите), а сето тоа за бизнисите во руралните области во однос на цените се смета како недостаток. Слабо развиената и диверсифицирана економска инфраструктура и понатамошниот недостаток на квалитетни работни места се заеднички карактеристики

²⁹ Студија за занаетчиство – Институт за економија, Скопје, за Министерството за економија, 2002

³⁰ Статистички годишник на Република Македонија, 2005

³¹ Извршен директор на Занаетчиска комора, г-ѓа Снежана Денковска

³² Државен завод за статистика, Статистички извештај 6.1.1.02

³³ Статистички извештај 6.1.1.02

на руралните средини во Македонија. Тие исто така претставуваат главни причини за заостанувањата на развојот типични за овие средини.

Рурален туризам

Руралниот туризам во сите форми (агро-туризам, еко-туризам, културно и етно село, туризам поврзан со духовни физички дисциплини (јога, медитација и сл.), планински туризам, ено-гастрономски, лов, и сл. и воопшто туризмот како индустрија во Македонија) е недоволно развиен и под неговите потенцијали.

По преполовувањето од 2001 во споредба со претходната година, годишниот број на туристи расте постепено но полека. Во периодот 2000-2005, официјалната статистика на Македонија покажува дека просечниот број на туристи (и странски и домашни) е околу 470 илјади годишно³⁴, од кои само една третина (околу 150 илјади/годишно) се од странство. Од нив, 50% се од соседните земји. Просечниот број ноќи по турист е 4, но странските туристи поминуваат околу половина од оваа бројка. Во текот на овој период, водечка туристичка дестинација е Охрид, што апсорбира приближно 60% од туристичките посетители на Македонија, а потоа следува Скопје (20%), алпски области (9%) и бањи (4%).

Официјалната статистика не обезбедува податоци фокусирани конкретно на руралниот туризам во сите форми. Според студијата од 2002³⁵, главната причина за доаѓање во Македонија се бизнис патувања, главно во Скопје и семинари во Охрид; одморот и рекреацијата; и културниот туризам најмногу како дел од пакет се нудат во рамките на посета во соседните земји. Странските туристи пристигнуваат најмногу по копнен пат или авионски. Во 2002, странските туристи трошат просечно по €72.5 дневно, додека просечниот дневен расход за рурален/еко туризам беше € 26.

Компетентната владина институција за туризам е Секторот за туризам во Министерството за економија. Координацијата меѓу министерствата вклучени во туризмот како проблематика (Министерство за економија, Министерство за екологија и просторно планирање, МЗШВ, Министерството за транспорт и врски) е многу слаба и не постои национално, меѓу-секторско тело кое ги следи политиките за развој на туризмот. Туристичките активности се организирани и поддржани од различни организации и здруженија, од кои најважна е Стопанската комора и Комората за туризам³⁶ (Здружение на туристички агенции на Македонија, Здружение на хотели во Македонија, Туристичко здружение на Скопје).

Според Националниот план за развој (2007-2009), развојот на туризмот се смета за важен развоен приоритет во Македонија и поради тоа што нуди бројни бизнис можности и вработувања, но исто така бидејќи дава поддршка на целите на земјата во областа на трговијата, извозот и инвестициите. Според Националниот план за развој, руралниот или селскиот туризам често се смета за показател за квалитетот на регионалниот развој и дека Македонија има потенцијал за развој на туризмот, поради карактеристичната традиционална архитектура, поволната животна средина, разноличието на местата кои би можеле да се посетат, и активностите кои би можеле да се направат како и гостопримството на луѓето. Според Националниот план за развој (2007-2009), планираните потреби од инвестиции за развој на руралниот туризам за тригодишен период се со вкупен износ од 3 милиони € (или околу 2.8% од вкупните планирани инвестиции).

Имајќи ја предвид разнообразноста во Р. Македонија и квалитетот на културните/историските богатства и археолошки локалитети (над 4.200 археолошки локалитети, над 1.000 цркви и манастири и над 700 споменици на културата),

³⁴ Државен завод за статистика, Годишни извештаи 2000 до 2005.

³⁵ Министерство за економија - Мастер план за туризам во Република Македонија, Louis Berger S.A, април 2003. Студијата моментно се ажурира и прегледува.

³⁶ Мастер план за туризам во Република Македонија, Louis Berger S.A, април 2003

природни убавини (богатство од планини, реки и езера, пространи ненаселени површини, единствен/автохтон растителен и животински свет) и разновидни пејсажи/атракции (автентични стари села, традиционални куќи, зимски спортски центри, минерални и термоминерални извори, ловишта и сл.), и богати традиции (традиционална кујна, вина, занаети, настани и сл.), приоритет е да се промовира интегриран развој на одржлив рурален туризам во Македонија, да се извршува во соработка со сите релевантни министерства и институции / интересни групи (приватен сектор, здруженија и сл.).

2.2.4. Инфраструктура на социјалната заштита.

Инфраструктурата за социјалната заштита во руралните средини (детски градинки, училишта, јавни објекти во заедницата – библиотеки, клубови) била развиена во минатото, но во најголемиот број случаи објектите се во тешка состојба, без можност за поправка и/или напуштени.

Најголем дел од населението од руралните средини, особено оние од високите планински села, имаат недостаток од основни здравствени услуги, вклучително услуги за примарна здравствена заштита.

2.2.5. Техничка инфраструктура.

Техничката инфраструктура во руралните области е далеку од задоволителна со исклучок на обезбедувањето електрична енергија која е достапна до 99.75% од руралното население (мрежата за трансмисија и дистрибуција е добро развиена, а капацитетот на извори на електрична енергија е 1,430 МЊ што во голема мера ги задоволува домашните потреби).

Во Македонија, сите општински центри имаат изградено јавни водоснабдителни системи, но водоснабдувањето останува недоволно за потребите. Процентот на руралното население со јавна водоводна мрежа е 72.3% (во споредба со 87.7% од вкупното население), 18.7% имаат пристап до водата под притисок на цистерни (во споредба со 8% од вкупното население), и 8.96% од руралното население има недостиг од водоводна мрежа (4% од вкупното население). Водоснабдувањето во Македонија, иако имаше значителни зафати, се уште не е задолжително. Постојните водоснабдителни капацитети не можат да обезбедат доволни количини квалитетни води, што е особено забележително во понаселените места во источна Македонија. Водоводните инсталации се слабо опремени и постои недоволна заштита на изворите на хигиена.

Погони за третирање на отпадни води се изградени во Охрид / Струга, во Дојран и во Ресен. Канализација постои или е во завршна фаза во градовите и поголемите населби. Преостанатите населби немаат никакви канализациски системи³⁷. Делот на руралното население со јавна канализациска инсталација е низок и се проценува на 17.7% (60.1% од вкупното население). Вкупното рурално население без инсталација за канализација е 8.9% (4% од вкупното население). Само 10% од руралното население е покриено со јавното собирање на тврд отпад на ниво на општината (70% од вкупното население).

Македонската инфраструктура на патишта (вклучително мрежа на споредни патишта) беше значително развиена во минатото, и се состои од 9,573 км улици во категоризирана улична мрежа (податоци од 1995), од кои 909 км се автопати, 3,058 км се регионални патишта и преостанатите 5,606 км се локални патишта³⁸. Од локалните патишта околу 50 се или земјени или воопшто непоправени така што редовното

³⁷ Студија на земјата за биодиверзитет на Република Македонија (Прв Национален извештај) Скопје, јули, 2003 Министерство за животна средина и просторно планирање

³⁸ Студија на земјата за биодиверзитет на Република Македонија (Прв Национален извештај) Скопје, јули, 2003 Министерство за животна средина и просторно планирање

одржување и надворешната поправка претставуваат проблем. Транспортот по улиците во Македонија е слабо развиен и опфаќа мрежа од 699 км отворени железнички линии, 226 км железнички комплекси и 102 км индустриски линии.

Жителите на многу рурални населби, особено во планинските и оддалечени места, се соочуваат со оскудни услуги за јавен транспорт (автобуски линии) до модерни патишта, а со тоа и продавници, училишта, пазари и сл. Телефонската мрежа (и со фиксни линии и со мобилна телефонија) покрива голем дел од територијата, но сепак пристапот до информатичка и комуникациска технологија е слаб во руралните области. Квалитетот на поштенските услуги исто така опадна во изминативе неколку години, и малите места се често не се покриени. Националната и локална телевизија, вклучително и кабелска и сателитска, како и радио се достапни низ земјата.

Општинските центри и поголеми села генерално имаат малопродажни (зелени) пазари кои работат еднаш неделно. Пристапот до пазарите (за продажба на земјоделски производи или за набавка на суровини) одзема повеќе време и средства за населението од изолираните села.

2.2.6. Политики за рурален развој.

Руралниот развој како поим во неговото значење во политиката на ЕУ е нов за МЗШВ и општо за Владата на Р. Македонија. До сега, неколку институции спроведуваат на некоординиран начин низа програми за јавна поддршка кои пошироко можат да се категоризираат под заглавјето “рурален развој”. МЗШВ води две мали годишни програми за земјоделски инвестиции и ревитализација на селата (во просек €1.5 милиони годишно, но тие се намалени, почнувајќи од 2004, до просечно 0.3 милиони годишно). Слично, институции од други сектори водеа програми (за мали и средни претпријатија - програма од Министерството за економија, и сл.). Недоволно развиените подрачја се покриени од Бирото за недоволно развиени подрачја (во Министерството за локална самоуправа). Сепак, овие некоординирани шеми функционираат одделно, а не како интегрирани Програми.

Во јануари 2004, во МЗШВ беше формиран Секторот за финансиска поддршка и рурален развој, кој го опфаќа и Одделението за финансиска поддршка во земјоделството и Одделението за рурален развој, чија задача е да планира, дизајнира и да ги следи политиките и мерките за рурален развој.

На крајот од 2005, МЗШВ беше назначено од Владата³⁹ како управувачки орган за руралниот развој во Македонија. Во согласност со ова Решение, МЗШВ е назначено да планира, следи и да ги оценува активностите и програмите, да ги координира активностите на различните институции од секторот и да врши супервизија на финансиските функции кои се однесуваат на руралниот развој. Управувачката институција ќе биде партнер одговорен за целокупната соработка со ЕК во областа која управува со земјоделството и со руралниот развој. Општата цел е да се постават системи за поддршка за олеснување на мерките за рурален развој според мерките на ЕУ и да се изградат административни системи кои ќе може да одговорат на претпристапните ИПАРД средства на ЕУ.

Во 2006, МЗШВ воведо одделна буџетска програма од 45 милиони МКД (околу € 0.73 милиони евра), за интегрално да финансира и да имплементира пилот програма за Рурален развој. Програмата беше управувана од Секторот за финансиска поддршка и рурален развој. Конкретни цели на Програмата се следните:

- поддршка на развојот на руралните средини во согласност со постојните програми за целните корисници со цел да се подобри конкурентноста и одржливоста на земјоделството и на руралните средини;

³⁹ Решение на Владата на Р. Македонија, бр.19-4070/1 од 18.11.2005 (Службен весник на РМ бр. 5/2006),

- востановување на неопходните административни системи во рамките на МЗШВ за да се управува со претпристапните фондови на ЕУ наменети за рурален развој.

Програмата опфаќа една мерка “Инвестиција во земјоделски имоти” и три под-мерки:

- Набавка на опрема и механизација за поделство
- Набавка на опрема и механизација за сточарство
- Набавка на опрема и механизација за калибрирање, сортирање и пакување на свежи земјоделски производи.

Подобни корисници беа физичките и правните лица (регистрали земјоделци и земјоделски организации).

2.3. Секторска анализа: Земјоделство

2.3.1. Земјишни ресурси, користење на земјиште и главни земјоделски области.

Во 2004, површината на македонско земјоделско земјиште⁴⁰ изнесуваше до 1.26 милиони ха или околу 49% од вкупната површина на земјиште, додека шумите покриваа површина од 947,653 ха или 37%.

Земјоделското земјиште опфаќа 700,000 ха пасишта (или 55,6%) лоцирани главно во ридските и високопланинските терени и 560,000 ха обработливо земјиште (или 44,2%) кое е концентрирано во котлините. Од вкупното обработено земјиште 461,000 ха (82%) беше обработливо земјиште⁴¹ и градини, 58,000 ха ливади (10%), 26,000 ха лозови насади (5%), и 15,000 ха овоштарници (3%). Според проценките секоја година околу една третина од вкупното обработливо земјиште е напуштено (необработено). Обработливото земјиште по глава на жител е 0.625 ха што е повисоко од просекот во ЕУ-25 (0.35 ха).

Обработеното земјиште покажува тенденција на опаѓање од 633,000 ха во 1999 до 560,000 ха во 2004, првенствено како резултат на напуштање на земјиште (миграција на населението село-град) и градски/индустриски развој што се појавува за сметка на земјоделското земјиште.

2.3.2. Сопственост на земјиште, структура на фарми и продуктивност

Земјиштето во Македонија е делумно во државна и делумно во приватна сопственост. Околу 80% од обработливото земјиште (463,000 ха) се поседува или е под наемнички однос на 180 илјади приватни фарми. Остатокот е државното земјиште кои се издаваат на 136 земјоделски претпријатија⁴². Поголемиот дел пасишта се во сопственост на државата и се управувани од Јавното претпријатие за стопанисување со пасишта.

⁴⁰ Земјоделското земјиште вклучува обработливо земјиште и пасишта. Обработливото земјиште опфаќа земјиште за обработливи култури, овоштарници, лозови насади и подобрени пасишта. Државен завод за статистика, Статистички годишник 2005

⁴¹ Обработливо земјиште вклучува земјиште засадено со годишни растенија (житни култури, индустриски култури, зеленчук и фуражни култури), расадници и угар.

⁴² Приватизирани и сè уште неприватизирани поранешни *агро-комбинати* и земјоделски кооперативи. Агро-комбинатите се вертикално интегрирани агро-бизниси управувани од државата, кои имаат големи земјишни поседи и функционираат на државно земјиште врз основа на правата за плодоживање, додека државата ги има важечките имотни права. Агрокомбинатите се диверсифицирани во примарното производство, производството на репроматеријали, агро-прехранбена преработка, комерцијално скалдирање и пазарни услуги. Многу често тие беа обезбедувачи на репроматеријали и главни купувачи од приватните земјоделци, но индиректно преку општествено поседуваните земјоделски кооперативи, кои имаат помали земјопоседи и се занимаваат само со примарно производство.

Законот за трансформација на претпријатијата кои управуваат со земјоделско земјиште (од 1996) го дефинира земјоделското земјиште како јавно добро или како национално богатство, и на тој начин поголемиот дел од земјиштето е се уште во сопственост на државата. Законот го иницираше и процесот на приватизација на јавните земјоделски претпријатија (не земјиште) и во 2003 околу 95% од земјоделските претпријатија беа приватизирани, но процесот се уште не е комплетиран⁴³. Државното земјиште се издава на земјоделски претпријатија со право да користат земјиште без компензација за даден временски период или од земјоделци поединци со компензација.

Ефикасното користење на земјоделското земјиште во Македонија е попречено со делењето на парцели и фрагментирањето кое произлегува од претходни ограничувања на површините за користење и на сопственоста⁴⁴, обичаите за наследство, како и традицијата на неформални релации на пазарот на земјиште. Општиот попис од 1994 регистрираше околу 178,000 приватни фарми со просечна големина од 2.5-2.8 хектари, фрагментирани на парцели од 0.3-0.5 хектари. Околу 40% од приватните фарми се помали фарми во рамките на домаќинствата со под 2 ха (исто така поделени на парцели) кои произведуваат главно за потребите на домаќинството и за продажба на вишокот како зајакнување на семејниот буџет со уште еден извор на приход⁴⁵.

Слабиот пазар на земјиште, кој не успеа да придонесе кон консолидирање на фармата, како и нискиот економски пораст и недостатокот на социјална безбедност, продолжува да го храни процесот на фрагментирање и диверсификација на производството на мали парцели со цел да се неутрализираат флукуациите на пазарот и да се задоволат потребите од храна.

И покрај значителното опаѓање во 2001 и 2002, помеѓу 1990 и 2004 вредноста на земјоделското производство порасна за 6% (во голем дел определено од функционирањето на потсекторот поделство што опфаќа околу 70% од земјоделскиот БДП). Во текот на истиот период, производството од земјоделскиот сектор се зголеми за 30% додека производството во секторот на претпријатијата се намали за околу 50%. Успехот на малите индивидуални фарми се должи на трансферот на ефективните права за сопственост на земјиште (крајот на '80-те/почетокот на '90-те) кои се ориентираа кон профитот и воведоа бизнис стратегии главно фокусирани на диверсификација на производството за намалување на ризиците⁴⁶.

Сепак, долгорочно, постоењето на мали и многу фрагментирани фарми, дури и со производствени нивоа со среден интензитет не овозможува поинтензивна модернизација и механизација што резултира со помала конкурентност.

Од 2000, бруто земјоделскиот производ се зголемуваше со нето порастот од 3.8%. Порастот на земјоделскиот БДП (или додадена земјоделска вредност) го надмина бруто земјоделскиот производ, со зголемување од 29% меѓу 2001 и 2004⁴⁷ што упатува на зголемена земјоделска продуктивност во текот на овој период. Во последните неколку години (2002-2004) исто така индексот на производство на земјоделските претпријатија има мало зголемување, како резултат на приватизацијата,

⁴³ МЗШВ- Годишен земјоделски извештај 2005.

⁴⁴ До 1984, максималната големина на земјиштето кое може да го поседува земјоделец поединец беше 10 ха или 20 ха во ридски и планински региони.

⁴⁵ МЗШВ - 2004 Годишен земјоделски извештај: Комплементарна информација за земјоделскиот сектор; Статистички табели.

⁴⁶ "Влијание на економската реформа врз земјоделското производство во Македонија во периодот на транзиција" (М.Делева, П.Иваноски – необјавен труд претставен како излагање на научниот собир на Здружението на агро-економисти на РМ, декември 2005).

⁴⁷ Земјоделскиот БДП е дефиниран како БЗП минус меѓуфазна потрошувачка на варијабилните трошоци.

организациското зајакнување и започнување на пазрано-ориентирани производствени стратегии⁴⁸.

Недостасува информација за земјоделската механизација, наводнуваните површини и употребата на ѓубрива и хемикалии за земјоделскиот сектор на мали фарми. Единствените достапни податоци се однесуваат на земјоделски претпријатија, кои од 2000 до 2005 покажуваат тренд на опаѓање кај голем број трактори, во наводнуваните области, и во употребата на ѓубрива и агрохемиски средства⁴⁹.

2.3.3. *Работна сила во земјоделството*

Во текот на периодот 2000-2005, во просек 21% од активното работоспособно население во Македонија било вработено во земјоделскиот сектор (околу четири пати повеќе од ЕУ-25). Во 2005, процентот беше 19.5, од кој 93% на приватните фарми, а останатите беа вработени од земјоделските претпријатија. Вкупно, приближно 100,000 лица се вработени во земјоделството (вклучително вработени во претпријатија и земјоделци на кои земјоделството им е единствена дејност) и дополнителни 20,000 земјоделци на кои земјоделството не им е единствена дејност и значително сезонско вработување (особено во секторите овоштарство и градинарство), за кои прецизни податоци се многу ограничени. Повеќе од половина од вкупната ангажирана работна сила се вработени во поделството, а остатокот во сточарството.

Вкупниот приход од земјоделските дејности на сите земјоделски домаќинства и компании покажува постојан годишен пораст во периодот 1998-2004 (во 2004, се проценува на 25,123 милиони МКД)⁵⁰. Во истата година, нето платите на работната сила вклучена во земјоделството достигна до 9,692 МКД месечно (приближно 460 МКД дневно или околу 7.5 евра).

2.3.4. *Надворешна трговија на земјоделски и на прехранбени производи.*

Генерално, надворешната трговија во Македонија значително се прошири во последните пет години, во голема мера како резултат на намалување на трговските бариери како резултат на барањата на СТО, потпишувањето на договори за слободна трговија и Договорот за стабилизација и асоцијација со Европската унија (естапи во сила во 2001), што прогресивно ги намали тарифите на голем број производи и вовеле квоти ослободени од тарифи за дополнителни категории производи (иако некои чувствителни производи како определени делови месо, сирење, свеж и преработен зеленчук и овошје, грозје и вино, ориз и тутун и понатаму остануваат како солидно заштитени со тарифи или квоти). Останатите трговски реформи опфаќаат укинување на субвенциите за неколку значајни производи и укинување на заштита на цените, особено тутунот.⁵¹

Либерализацијата на трговската размена по членството во СТО и во согласност со Договорот за стабилизација и асоцијација со ЕУ резултираше со поголем трговски дефицит кој својот врв го достигна во 2004⁵² како резултат на зголемената побарувачка од увоз.

Македонија е нето увозник на прехранбени производи. Напоредно со општите трговски тенденции во периодот 2000-2005, податоците за извоз на земјоделски и прехранбени

⁴⁸ МЗШВ 2005 Годишен земјоделски извештај.

⁴⁹ Извор: Државен завод за статистика, 2005

⁵⁰ Овој индикатор за земјоделскиот приход на индивидуалните земјоделски производители претставува приход генериран од земјоделските домаќинства како компензација за ангажираниот труд на сите членови од домаќинството. Во случај на земјоделски претпријатија индикаторот го претставува профитот остварен од производствените единици на компанијата.

⁵¹ Извештај за земјоделство и пристапување кон ЕУ. Постигнување на земјоделски потенцијал на Македонија (Светска Банка 2006)

⁵² Годишен извештај на Народна банка на РМ за 2005.

производи покажуваат влошен тренд до 2004, додека извозот на земјоделски и на прехранбени производи во 2005 покажува рапидно подобрување поради понатамошна трговска либерализација. Податоците за увозот илустрираат незначително зголемување во последните 6 години, и покажуваат најнизок увоз реализиран во 2001. Трговскиот дефицит во споредба со 2004 се преполови во 2005, и достигна до 69.5 милиони €, како резултат на релативно малото зголемување на увоз и значително зголемување на извозот.

Табела 6 – Вредност на вкупните земјоделски производи (2000- 2005) во € милиони⁵³.

	2000			2001			2002			2003			2004			2005		
	извоз	увоз	Трговски биланс	извоз	увоз	Трговски биланс	извоз	увоз	Трговски биланс	извоз	увоз	Трговски биланс	извоз	увоз	Трговски биланс	извоз	увоз	Трговски биланс
Вкупно трговија	1.435	2.272	-837	1.293	1.892	-599	1.178	2.106	-928	1.207	2.038	-831	1.346	2.354	-1.008	1.644	2.601	-957,5
Земјод. трговија	221	281	-62	215	268	-53	221	314	-91	214	292	-84	214	338	-125	279	348	-69,5
%	15,4%	12,4%	7,4%	16,6%	14,2%	8,8%	18,8%	14,9%	9,8%	17,7%	14,3%	10,1%	15,9%	14,4%	12,4%	17,0%	13,4%	7,3%

Во споредба со 2004, извозот на агро-прехранбените производи во 2005 се зголеми значително за 30%. На истиот начин, уделот на извезените агро-земјоделски производи покажа зголемување од 15.9% на 17% во 2005 во вкупните извози, што ја потврдува значајноста на земјоделските производи во вкупната трговија во Македонија. Во споредба со вкупниот увоз, увозот на земјоделски и прехранбени производи во последните 6 години е стабилен на приближно 14% од вкупната вредност на увозот во Македонија.

Структура на увозот и извозот на земјоделски и на прехранбени производи

Во 2005, вкупната размена на агро-прехранбени производи (група 01 до 24 од комбинираната номенклатура на царински тарифи) изнесуваше до 627 милиони €, а беше реализиран дефицит од 69.5 милиони €. Вредноста на извозот на агро-прехранбени производи во 2005 достигна до 280 милиони €. Најзначајниот извозен производ во 2005, како што е презентирано на долунаведената табела, е тутунот со вредност на извозот од околу 82.1 милиони € или 30% од вкупната вредност на агро-прехранбените производи. Извозната вредност на пијалочите (вклучително вино) е околу 49.8 милиони € (18.2%), зеленчук 37.7 милиони € или 13.8% од вкупниот извоз на агро-прехранбени производи, потоа овошје со износ од 18.5 милиони € (6.7%), месо (првенствено јагне) со износ до 13.1 милиони € (4.8% удел од вкупниот извоз на агро-прехранбени производи). Овие производи изнесуваат речиси 74% од вкупниот агро-прехранбен извоз во 2005.

Во однос на увозот 2005, вкупниот увоз достигна 348 милиони €, и најзначајна увезувана група производи е месото, оценето на приближно 56 милиони € кои претставуваат 16.1% од вкупниот извоз на агро-прехранбени производи, од кои уделот на свежо и разладено месо во вкупниот увоз на агро-прехранбените производи е 6%, живина 6%, свињи и свинско 3%. Увозот на прехранбени преработки / артикли (супи, квасец, чај, сосеви, сладолед) има значителен удел во вкупниот увоз на агро-прехранбени производи (8.3%), по што следуваат масти и масла (8%), шеќер (6.3%), преработки од житарки, брашно (6.1%), житарки (5.6%), какао и производи од какао (5.5%), млечни производи, јајца и мед (5.4%), производи од месо и од риба (5.3%). Овие групи производи заземаат 62% од вкупниот увоз.

⁵³ Извор: Државен завод за статистика, 2005

Табела 7 - извоз, увоз и трговски биланс на агро-земјоделски производи според групите тарифи од 2005⁵⁴

ЦН	НАЗИВ	ИЗВОЗ		УВОЗ		Трговски биланс €	Увоз/ Извоз покриеност (%)
		Вредност €	%	Вредност €	%		
01	ЖИВИ ЖИВОТНИ	79.831	0,00%	1.393.555	0,40%	-1.313.724	5,7
02	МЕСО И ВНАТРЕШНИ ОРГАНИ	13.070.982	4,80%	56.025.761	16,10%	-42.954.779	23,3
03	РИБА	566.299	0,20%	8.218.335	2,40%	-7.652.036	6,9
04	МЛЕЧНИ ПРОИЗВОДИ, ЈАЈЦА, МЕД	6.117.359	2,20%	18.287.352	5,40%	-12.169.993	33,5
05	ПРОИЗВОДИ ОД ЖИВОТИНСКО ПОТЕКЛО	169.802	0,10%	1.821.667	0,50%	-1.651.865	9,3
06	ЖИВИ РАСТЕНИЈА И ХОРТИКУЛТУРНИ ПРОИЗВОДИ	3.060.223	1,10%	2.674.513	0,80%	385.710	114,4
07	ЗЕЛЕНЧУК	37.762.944	13,80%	3.585.717	1,10%	34.177.227	1.053,1
08	ОВОШЈЕ	18.473.162	6,70%	15.684.543	4,60%	2.788.619	117,8
09	КАФЕ, ЧАЈ, ЗАЧИНИ	1.648.807	0,60%	11.376.272	3,30%	-9.727.465	14,5
10	ЖИТАРКИ	1.766.734	0,60%	19.028.128	5,60%	-17.261.394	9,3
11	ПРОИЗВОДИ ОД МЕЛНИЧКАТА ИНДУСТРИЈА	308.892	0,10%	6.013.944	1,80%	-5.705.052	5,1
12	МАСЛОДАЈНИ МАСЛА, ЛЕКОВИТИ БИЛКИ, ФУРАЖНИ КУЛТУРИ	1.791.429	0,70%	8.775.199	2,60%	-6.983.770	20,4
13	ГУМС, СМОЛА	47.489	0,00%	946.106	0,30%	-898.617	5,0
14	САДЕН МАТЕРИЈАЛ - ЗЕЛЕНЧУК	45.608	0,00%	58.127	0,00%	-12.519	78,5
15	МАСТИ И МАСЛА	2.275.623	0,80%	26.736.458	7,90%	-24.460.835	8,5
16	ПРОИЗВОДИ ОД МЕСО И ОД РИБА	6.155.279	2,20%	17.864.429	5,30%	-11.709.150	34,5
17	ШЕЌЕР И КОНДИТОРСКИ ПРОИЗВОДИ	7.288.484	2,70%	21.582.853	6,30%	-14.294.369	33,8
18	КАКАО	5.203.114	1,90%	18.615.520	5,50%	-13.412.406	28,0
19	ПОДГОТОВКИ ОД ЖИТАРКИ, БРАШНО, СКРОБ	11.584.923	4,20%	20.625.938	6,10%	-9.041.015	56,2
20	КОНЗЕРВИРАН ЗЕЛЕНЧУК И ОВОШЈЕ	14.279.869	5,20%	14.803.233	4,40%	-523.364	96,5
21	РАЗНОВИДНИ ПРЕРАБОТКИ/ ПРЕХРАНБЕНИ АРТИКЛИ	10.355.057	3,80%	28.338.069	8,30%	-17.983.012	36,5
22	БЕЗАЛКОХОЛНИ И АЛКОХОЛНИ ПИЈАЛОЦИ, ВИНО И ОЦЕТ	49.783.696	18,20%	12.837.753	3,80%	36.945.943	387,8
23	ДОБИТОЧНА ХРАНА	184.915	0,10%	12.276.857	3,60%	-12.091.942	1,5
24	ТУТУН И ПРОИЗВОДИ ОД ТУТУН	82.100.465	30,00%	12.569.994	3,70%	69.530.471	653,1
		274.120.987	100%	340.140.321	100%	-66.019.334	80,6

Дефицитот беше очигледен во повеќето групи производи. Билансот на надворешната трговија на агро-прехранбени производи е само позитивен за тутунот (69.5 милиони €), безалкохолните и алкохолните пијалоци, вина, оцет (36.9 милиони €), зеленчук (34.1 милиони €), овошје (2.8 милиони €) и живи растенија и хортикултурни производи и (386 илјади €). Покриеноста со увоз/извоз беше релативно висока во трговијата со оваа група производи каде што се постигна вишок.

Увоз и извоз на прехранбени и на земјоделски производи по земја

Проширената ЕУ-25 е главниот партнер на Македонија во трговијата со земјоделски, прехранбени и рибни производи, со удел од 46.5% во вкупната извозна вредност и со 41.8% во вкупната увозна вредност во 2005. Што се однеува до извозните дестинации, најзначајниот извозен пазар на Македонија од ЕУ-25 е соседна Грција со 43% (една третина од вкупниот извоз до ЕУ-25 во 2005), по што следува Белгија (15%), Германија и Италија секоја со 13%, и Словенија (5%). Процентот во вкупниот извоз од земјите од ЕУ-25 е стабилен.

⁵⁴ Извор: Државен завод за статистика, 2005

Табела 8 - Трговија со земјоделски и прехранбени производи по земја во 2005⁵⁵

Земја	Извоз 2005		Увоз 2005		Трговски биланс 2005	Увоз / Извоз покриеност	пондерирана просечна стапка ⁵⁶ 2005
	мил. €	%	мил. €	%			
ЕУ-25	129,5	46,50%	145,4	41,80%	-15,9	89%	3,51
Србија и Црна Гора	77,5	27,80%	60,7	17,40%	16,9	128%	0,52
Бугарија	5,7	2,00%	20,3	5,80%	-14,6	28%	0,96
Романија	1,1	0,40%	0,3	0,10%	0,8	367%	1,24
Хрватска	18	6,50%	19,8	5,70%	-1,8	91%	1,88
Турција	4,8	1,70%	17,5	5,00%	-12,6	27%	9,21
Други ФТА*	22,5	8,10%	12,1	3,50%	10,4	186%	ч 1-1,50
Други змеји од светот	19,4	7,00%	72,1	20,70%	-52,7	27%	2,43
Вкупно трговија на агро-прехранбени производи	278,6	100,00%	348,1	100,00%	-69,5	80%	

* Босна и Херцеговина, Албанија, Украина, Молдавија и ЕФТА

Во 2005, поголемиот дел од увозот на земјоделски и на прехранбени производи од ЕУ-25 дојде од Грција (22%), Австрија (13%), Словенија (12%), Германија (11%), Полска (10%), по што следува Италија, Унгарија и Холандија со по 6%.

Покрај ЕУ- 25, други значајни трговски партнери опфаќаат земји од поранешна Југославија и други балкански земји, како традиционални партнери со кои Македонија има потпишано договори за слободна трговија (првенствено Србија и Црна Гора како најзначајни партнери (кои изнесуваат речиси 28% од вкупната извозна вредност и 17.4% од вкупната увозна вредност), по што следува Хрватска, Босна и Херцеговина, Албанија и Турција.

Позитивните трендови со странските пазари се јавија само кај агро-земјоделските производи во трговијата со Србија и Црна Гора, до достигнат вишок од 16.9 милиони €; потоа Романија (800 илјади €) и други земји со кои Македонија има потпишано Договори за слободна трговија (Босна и Херцеговина, Албанија, Украина, Молдавија, и ЕФТА).

Општиот заклучок е дека Македонија зависи од увоз најмногу на месо, преработки и други прехранбени артикли како и житни култури. Анализата на надворешната трговија испраќа јасни сигнали на домашните агро-прехранбени производители да работат на реструктурирање на производството и да создадат услови за надминување на дефицитот. Мал број на извезени производи го нагласуваат проблемот на кеонкурентноста на домашни производи, во однос на квалитетот, конкурентноста на цени и потенцијалните количини кои би можеле да се продаваат надвор од Македонија.

⁵⁵ Извор: Државен завод за статистика Трговски преглед по земји, 2005

⁵⁶ Извор: Министерство за финансии (Информации од Царина за 2005); Сектор за такси и царини на Министерство за финансии

2.3.5. Главни земјоделски под-сектори

Структурата на земјоделското производство беше стабилна во последните десет години и во периодот 2000-2005 производството остана на истото ниво или се зголеми за повеќето земјоделски производи. Во 2004, вредноста на земјоделското бруто производство (во сегашните цени) достигна до 59.510 милиони МКД (приближно 970 милиони €).

Најголем придонес има растителното производство, вклучително вино (79%), и рамнотежата се постигнува со производи од животинско потекло (21%). Производството на овошје и зеленчук (вклучително вино) доживеа најголема бруто “вредност” во 2004, со дел од 32 и 18.5% во целокупната вредност на бруто производот во земјоделството, или со околу 40 и 23% од вкупната вредност во поделелските култури. Најголемиот дел од бруто производот во сточарството во 2004 оди кон сточарските производи со 52% (од кои, млечните производи учествуваа со 36% од вкупната вредност на производи од животинско потекло) и сточарство со 48%.

2.3.6. Синџир на растително производство

Растителното производство е расчленето на четири главни групи, како житни култури, индустриски (вклучително фуражни) култури, овошје (вклучително грозје) и зеленчук (вклучително компири).

Табела 9 - Површина на културите, производство и принос во растителното производство/поделелството, 2000-2005⁵⁷

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
<i>Површини под култури (во ха)</i>						
Житни култури	221,226	210,304	195,932	195,076	189,337	203,158
Индустриски култури (вклучително добиточна храна)	60,863	59,070	61,358	55,740	54,465	54,227
Зеленчук (вклучително компир)	55,451	50,370	51,016	49,191	51,119	46,992
Овошје (вклучително грозје)	42,944	43,983	42,348	42,610	41,291	38,912
<i>Производство (во тони)</i>						
Житни култури	564,005	474,442	556,045	466,446	676,632	644,620
Индустриски култури (вклучително добиточна храна)	283,996	252,880	295,539	280,783	281,089	295,879
Зеленчук (вклучително компир)	653,803	656,648	665,064	668,161	697,651	679,064
Овошје (вклучително грозје)	264,256	229,805	118,935	243,821	254,613	265,717
<i>Приноси(тони по ха)</i>						
Житни култури	2.55	2.26	2.84	2.39	3.57	3.17
Индустриски култури (вклучително добиточна храна)	4.67	4.28	4.82	5.04	5.16	5.46
Зеленчук (вклучително компир)	11.79	13.04	13.04	13.58	13.65	14.45
Овошје (вклучително грозје)	6.15	5.22	2.81	5.72	6.17	6.83

Во текот на овој период, сите групи на култури покажуваат намалување на засадените површини, а особено житните култури. Во последните неколку години, следувахе стабилизација по опаѓачкиот тренд од 2000 и 2001 на засадените површини со зеленчукови култури. Општите трендови на производство во под-секторот поделелство се позитивни, но годишните флукуации се повисоки отколку во ЕУ-25.

⁵⁷ Публикација за земјоделство, 2005 Државен завод за статистика

Ова најверојатно се должи на недостатокот на примена на подобрени земјоделски технологии (вклучително наводнување) за да се ублажат климатските варијации и да се пренасочат целите од претходните политики за земјоделска поддршка.

2.3.6.1. Житни култури

Житните култури се стратешки значајни и најодгледувани култури, но Македонија не произведува доволно за да одговори на домашните потреби. Во периодот 2000-2005, пченицата беше најчесто засадувана житна култура која покрива 54% од вкупната површина засадена со житни култури, а потоа следува јачменот (24%), пченката (17%), 'ржот (2%), оризот и овесот (по 1%). Пченката, јачменот и 'ржот се користат првенствено за добиточна храна.

Табела 10 - Површина со култури, производство и приноси на житни култури, 2000-2005⁵⁸

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
<i>Површина со житни култури (во ха)</i>						
Житни култури	221,226	210,304	195,932	195,076	189,337	203,158
пченица	121,669	117,496	102,774	104,300	101,607	108,881
јачмен	49,988	49,950	49,883	46,946	44,975	50,654
'рж	5,845	5,465	3,945	4,437	4,546	4,752
овес	2,374	2,107	2,589	2,230	2,408	2,687
пченка	37,488	33,768	34,873	34,150	32,913	33,578
ориз	3,862	1,518	1,868	3,013	2,888	2,606
<i>Производство (во тони)</i>						
Житни култури	564,005	474,442	556,045	466,446	676,632	644,620
пченица	299,356	246,208	266,961	225,300	356,825	333,880
јачмен	110,145	91,534	128,560	83,244	148,892	136,891
'рж	8,211	9,455	7,123	6,057	10,273	9,451
овес	2,477	2,275	3,855	2,419	4,091	3,593
пченка	125,383	117,070	140,694	136,492	141,875	148,234
ориз	18,433	7,900	8,852	12,934	14,676	12,570
<i>Приноси (тони по ха)</i>						
Житни култури	2.55	2.26	2.84	2.39	3.57	3.17
пченица	2.46	2.10	2.60	2.16	3.51	3.07
јачмен	2.20	1.83	2.58	1.77	3.31	2.70
'рж	1.40	1.73	1.81	1.37	2.26	1.99
овес	1.04	1.08	1.49	1.08	1.70	1.34
пченка	3.34	3.47	4.03	4.00	4.31	4.41
ориз	4.77	5.20	4.74	4.29	5.08	4.82

Во текот на периодот 2000-2005, вкупната површина засадена со житни култури незначително се намали. Трендот на намалување на површините засадени со житни култури во последниве години главно претставува резултат на намалување на пазарната цена и на директната државна поддршка (заштитна цена за пченицата и премија за секој килограм произведени житни култури). Производителите на пченица се под силно влијание на обврските кои произлегуваат од пристапувањето на Македонија кон СТО што се однесува на договорените квоти ослободени од царина - 80,000 тони, укинување на интервентен откуп од државните резерви со стапувањето во сила на Законот за стоковни резерви⁵⁹ од 01.01.2005, со исклучок на чување безбедни резерви на храна, како и промена на принципот на доделување дозволи за увоз "прв дојден – прв услужен". Недоволниот буџет за поддршка на земјоделското

⁵⁸ Публикација за земјоделство, 2005 Државен завод за статистика

⁵⁹ Службен весник на РМ, бр. 68/2004

производство е дополнителен фактор на рестрицијата (во 2003 поддршката на пченицата беше прекината, иако таа е најодгледувана житна култура во земјата). Сепак, како резултат на повторното воведување субвенции во 2004/2005, површините под јачмен, 'рж и овес покажаа нагорен тренд.⁶⁰ Поддршката до сега се прошири за обработка на житни култури, на која и недостасуваше некаков критериум, не го стимулираше зголемувањето на приносите, бидејќи фармерите останаа приврзани кон традиционалните методи и го одржуваа сегашното ниво на производство.

Во текот на предметниот период, просечното годишно производство на житни култури е околу 564 илјади тони. Од жетвата во 2004, Бирото за стокови резерви во Министерството за финансии набави 15,000 тони пченица од земјоделците поединци⁶¹.

Генерално, постојат мали разлики меѓу постигнатите приноси од земјоделските претпријатија и индивидуалните земјоделски производители. Просечните приноси на сите житни култури (околу 2.8 тони/ха во периодот 2000-2005, но со тренд на зголемување) се генерално ниски во споредба со ЕУ-25 (5 тони/ха) поради нискиот придонес во агро-хемикалите (заштита на растенија и ѓубрива), употреба на несертифицирани, нископриносни семиња и/или со неадекватен квалитет, недоволна влажност на почвата (неадекватно наводнување), неадекватна примена на агро-технички мерки (плодоред, навремено засејување и сл.) и застарена механизација за обработка на почвата, бербата и транспорт (што предизвикува загуби во бербата и пост-бербениот период).

Македонија не произведува доволно житни култури за да одговори на домашните потреби. Производството на пченица одговара на приближно 2/3 од домашната побарувачка. Вообичаено, околу 40-50% од произведената количина пченица се тргува на интерниот пазар. Во 2004, вкупно 117.5 илјада тони или само 33% од производството беше понудено и набавено како пазарен вишок што делумно доаѓа како резултат на напуштање на директната поддршка на цени. Останатиот дел од произведените количини се консумираат во рамките на самите земјоделски економии, додека значителен дел се користи за добиточна храна. Недостатокот од пченица е во просек 120,000 тони (2001-2004) и потребите се задоволуваат преку увоз од меѓународниот пазар⁶².

⁶⁰ Во 2003/04 и 2004/05 поддршката од МЗШВ се состоеше од 3,000 МКД (приближно 50 евра) по засадени ха житни култури.

⁶¹ Службен весник на РМ бр.56/2004.

⁶² Трговскиот дефицит достигна 38 милиони евра во 2004 и 23 милиони евра во 2005.

СВОТ анализа во под-секторот на житните култури.

Јаки страни		Слаби страни	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Добри услови за еколошко производство (почва и сонце) 2. Потенцијално повисоки приноси кои може да се постигнат, што би ја намалило зависноста од увози. 3. Традиција во производството на житни култури. 4. Постоене на сорти со висок генетски потенцијал 5. Постојна побарувачка од мелничка индустрија и индустрија за добиточна храна. 	<ul style="list-style-type: none"> • Просечните приноси на житни култури се генерално ниски како резултат на високата стапка на одгледување монокултури, големи трошоци за репроматеријалите што резултира со ниска стапка на искористеност на агро-хемиски средства (третирање на семето, заштита на културите и ѓубрива), користење на несертифицирани, нископриносни семиња и/или неадекватен квалитет, недоволна влажност на почвата (неадекватно наводнување), неадекватна примена на агротехнички мерки (плодоред, навремено засејување и сл.) и застарена механизација за обработка на почвата, жнеење и транспорт (што предизвикува големи приноси и пост-бербени загуби). • Климатските неповолни услови (раните зимски или пролетни замрзнувања, поплави, пролетни суши, високи летни температури) предизвикуваат значајни опаѓања на приносите. 		
Можности		Закани	
<ul style="list-style-type: none"> • Незадоволена домашна побарувачка на житни култури за мелничката и индустрија за добиточна храна. • Воведување на сертифициран семенски материјал • Окрупнување на површините под житни култури • Специфични житни култури со пазарен потенцијал, значително употребувани во производството на добиточна храна и произведувани во планински региони треба и понатаму да добиваат поддршка (дурум/тврда пченица, тритикале, 'рж, јачмен, овес и пченка). 	<ul style="list-style-type: none"> • Цените на меѓународните пазари се значително пониски од домашните. • Истражувачките/советодавните услуги и големината на површините за семе на одгледувачите на култури се ограничени. 		

2.3.6.2. Индустриски и фуражни култури

Во периодот 2000-2005, индустриските култури (вклучително фуражни култури) се засејуваат на приближно 10% од обработливото земјиште. Во текот на истиот период, поголемиот дел од површините под индустриски култури се засадени со тутун (34%) и луцерка (32%) и рамнотежата се постигнува со сончогледот (10%), шеќерна репка (3%), разновидно сено и детелина (по 6%), добиточен грашок (3%), фуражна пченка (4%) и сточна репка (1%). Другите индустриски култури (афион и влакнодајни култури) се статистички незначајни.

Табела 11 - Површина, производство и принос на индустриските и фуражните култури, 2000-2005⁶³

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Површина под култури (во ха)						
Индустриски култури (и фуражни култури)	60,863	59,070	61,358	55,740	54,465	54,227
<i>Тутун</i>	22,785	20,310	20,538	18,101	17,717	18,490
<i>Сончоглед</i>	6,006	6,082	6,525	5,561	5,179	5,371
<i>Шеќерна репка</i>	2,022	1,679	1,492	1,267	1,542	1,648
<i>Афион</i>	490	250	129	101	116	159
<i>Детелина</i>	2,685	2,610	4,197	3,953	3,857	3,784
<i>Сено</i>	3,610	3,499	4,039	3,522	2,851	2,643
<i>Луцерка</i>	18,232	19,202	18,735	18,238	18,315	17,847
<i>Сточен грашок</i>	1,799	1,476	2,679	2,234	2,018	1,738
<i>Фуражна пченка</i>	2,655	3,205	2,322	2,278	2,425	2,171
<i>Добиточна репа</i>	579	757	702	485	445	376
Производство (во тони)						
Индустриски култури (и фуражни култури)	283,996	252,880	295,539	280,783	281,089	295,879
<i>Тутун</i>	22,175	21,070	31,542	23,986	21,630	27,691
<i>Сончоглед</i>	7,351	5,475	8,760	6,794	7,764	6,711
<i>Шеќерна репка</i>	56,450	38,281	43,817	40,154	47,223	57,836
<i>Афион</i>	144	134	54	56	62	91
<i>Детелина</i>	9,533	9,928	16,332	15,634	16,166	15,901
<i>Сено</i>	8,323	9,844	12,092	10,837	9,253	8,680
<i>Луцерка</i>	113,265	103,658	114,482	114,718	113,012	121,528
<i>Сточен грашок</i>	5,248	4,688	7,459	5,454	5,557	5,172
<i>Фуражна пченка</i>	55,993	52,152	55,020	57,907	55,694	48,027
<i>Добиточна репа</i>	5,514	7,650	5,981	5,243	4,728	4,241
Приноси (тони на ха)						
Индустриски култури (и фуражни култури)	4.67	4.28	4.82	5.04	5.16	5.46
<i>Тутун</i>	0.97	1.04	1.54	1.33	1.22	1.50
<i>Сончоглед</i>	1.22	0.90	1.34	1.22	1.50	1.25
<i>Шеќерна репка</i>	27.92	22.80	29.37	31.69	30.62	35.09
<i>Афион</i>	0.29	0.54	0.42	0.55	0.53	0.57
<i>Детелина</i>	3.55	3.80	3.89	3.95	4.19	4.20
<i>Сено</i>	2.31	2.81	2.99	3.08	3.25	3.28
<i>Луцерка</i>	6.21	5.40	6.11	6.29	6.17	6.81
<i>Сточен грашок</i>	2.92	3.18	2.78	2.44	2.75	2.98
<i>Фуражна пченка</i>	21.09	16.27	23.70	25.42	22.97	22.12
<i>Добиточна репа</i>	9.52	10.11	8.52	10.81	10.62	11.28

Во предметниот период, индустриските култури полека опаднаа во однос на засејаните површини, додека фуражните култури останаа стабилни. Генерално, индустриските и фуражните култури имаат зголемено производство, и се одразува со зголемување на приносите.

Тутунот традиционално претставува стратешки производ за Македонија поради неговите социјални аспекти (тој претставува основна профитабилна култура и ангажира значителна работна сила во руралните средини во специфични производствени региони) и релевантноста за извозната трговија (сиров и преработен

⁶³ Публикација за земјоделство, 2005 Државен завод за статистика

тутун придонесува со 30% од вкупниот извоз на земјоделски и прехранбени производи во 2005, и произведе нето позитивен биланс од приближно 70 милиони € истата година). Во периодот 2000-2005, просечното производство и откуп на тутун изнесуваше околу 23 илјади тони, со просечна откупна цена од околу 113,60 МКД / кг. за истиот период и највисоки цени за ситнолисните ориенталски ароматични тутуни⁶⁴.

Тутунопроизводителите добија премија по килограм произведен и предаден тутун во тутунско претпријатие – откупувач од род 2001 год., а исплатата на средствата се реализираше преку Фондот за земјоделство. За тутунот произведен во 2005 год., производителите на тутун кои своето производство го продадоа на откупувачите, остварија право на премија по килограм, а средствата беа обезбедени од буџетот на РМ од собраниот надомест во висина од 3,00 ден./ паковка цигари, кои го уплатија производителите на тутунски производи.

Во текот на периодот 2000-2005, површината со тутун се намали за 20%, поради трансформацијата на тутунските комбинати и погрешните политики за поддршка применувани од Владата⁶⁵. Во периодот од 1998-1999, заштитната цена⁶⁶ се одредуваше годишно за ситнолисните ориентални типови тутун и не надминуваа 70% од просечните годишни светски цени, плус транспортот до Скопје во претходните три години⁶⁷. Тутунопроизводителите добиваа субвенција по килограм произведен и предаден тутун во тутунско претпријатие – откупувач од родот 2001 година, а исплата на средствата се реализираше преку Фондот за земјоделство. За тутунот произведен во 2005 година, производителите на тутун кои своето производство го продадоа на откупувачите, остварија право на субвенција по килограм, а средствата беа обезбедени од буџетот на Република Македонија од собраниот надомест во висина од 3,00 денари/паковка цигари, кој го уплатија производителите на тутунски производи.

Во јуни 2006, Македонија потпиша Рамковна конвенција за контрола на тутунот со Светската здравствена организација и треба да ги исполни обврските кои произлегуваат од неа.

Во 2006 стапи на сила Закон за тутун и тутунски производи⁶⁸ со кој се уредува примарното производство на тутун, финансирањето, откупот, сместувањето, обработката на откупениот суров тутун во лист, прометот на ферментираниот тутун, како и производството и прометот на тутунските производи. Согласно член 50 и член 51 од Законот за тутун и тутунски производи се утврдува надомест кој го уплаќаат производителите или увозниците на тутунски производи во висина од 3,00 денари/ паковка цигари, кои средства ќе се користат за финансирање на активностите во примарното тутунско производство за дополнително финансирање на примарното земјоделско производство и за промоција на извозот.

Во периодот 2000-2005, површината засадена со **сончоглед** се намали за 10%, следејќи долгорочен тренд (од 30.4 илјади ха во 1992 на 5.4 илјади ха во 2005). Сончогледот се одгледува главно во пелагонискиот регионот (50-70%) по што следува, кумановскиот и до одреден степен, овчеполскиот регион⁶⁹.

⁶⁴ МЗШВ – Годишен земјоделски извештај 2005.

⁶⁵ Во согласност со Законот за тутун (Службен весник на РМ бр. 69/96 и бр. 15 / 98 тутунот се финансираше од Владата со одвојување на буџетски средства заради преземање на неоткупениот тутун од државните резерви кога откупувачот поради стечај или ликвидација не можеше да го исплати договорениот (неоткупениот) тутун. Согласно Законот за трговија (Службен весник на РМ бр. 23/95 и 16/04) се пропишуваше заштитната цена за ситнолисен ориенталски суров тутун со цел заштита на производителите од монополско однесување на тутунските преторијатија и истата беше во примена до 29 март 2005 г.

⁶⁶ Заштитната цена претставуваше основ за утврдување на откупните цени под типови и класи на тутун при склучување на договори за производство и откуп меѓу производителите и откупувачите.

⁶⁷ Закон за трговија (“Службен весник бр. 23/95 и 16/04); Закон за тутун (“Службен весник бр. 69/96 и 15/98); Закон за Влада на Република Македонија (“Службен весник бр. 59/00).

⁶⁸ Службен весник бр. 24/2006

⁶⁹ Податоци од Агро-прехранбената индустрија “Благоја Ѓорев”, Велес

Во текот на опфатениот период (2000-2005) приносите останаа стабилни (во просек 1.3 тони на хектар), а вкупното годишно домашно производство стигна до просечно 7,000 тони што не е доволно за да се покријат потребите на Македонија од масло за јадење (покриени се само 7.2%), а остатокот се постигнува со увозот. Намалувањето на површините со сончоглед може да се припише на проблемите од поранешните големи земјоделски комплекси кои биле одговорни за голем дел од производството на сончогледово семе, несоодветно функционирање на наводнувањето, застарена механизација, користење на нископриносни сорти, доцнење со плаќањето од страна на преработувачите, конкуренција со сурово сончогледово масло со пониски цени, што ја прави културата непрофитабилна за фармерите. Сончогледот се користи за производство на масло за јадење (сончогледот е традиционално применувано масло за готвење во домаќинствата) и пита од ќуспе како добиточна храна, но исто така е потенцијална култура од интерес за производството на био-дизел.

До 2003 немаше директни мерки за поддршка на производството на сончоглед. Во 2004 беше доделен грант (околу €50 евра по ха) како финансиска поддршка за компензација под образложение зголемени трошоци во рамките на процесот на производство⁷⁰, што беше укинато во 2005. Во однос на увозните царински даноци, се применува 15% за сончогледови зрна и рафинирано масло (за маслиново масло 10%), додека не се применува такса за увозот на сурово сончогледово масло.

Маслодајната репа, традиционално одгледувана за добиточна храна, е релативно нова култура за производство на масло за јадење. Се засадувала на приближно 500 ха во периодот 2001-2005 (240 ха во 2005). Маслодајната репка главно се користи за производство на консумно масло и пита од ќуспе за исхрана на добитокот, но исто така таа е водечка маслодајна култура за производството на био-дизел (задолжителен адитив во дизел горивото во сите земји-членки на ЕУ до 5.75 и 20% поединечно во 2010 и 2020). Зголемувањето на производството на сончоглед и маслодајна репка не е само прашање на претпочитување на производителите, туку исто така е национален интерес. Моментално се градат две фабрики за производство на био-дизел во Р. Македонија како во скоро сите земји во регионот (Бугарија, Романија, Хрватска и Србија).

Сојата исто така е друга култура со двојна намена (за исхрана на човекот, добиточна храна и био-дизел). Не се применуваат царински увозни такси за маслото од маслодајна репа (како и за сојата, кастор маслото, сусамот, ленот и конопот) додека за кикирики 5%.

Голем дел од производството на **шеќерна репа** доаѓа од индивидуалните земјоделски производители, концентрирани на ограничени површини во долината на Пелагонија и се произведуваат во единствената фабрика за шеќер во земјата (Битола). Тоа е единствената индустриска култура каде засадените површини се зголемија во 2004 и 2005 по големото опаѓање во 2002 и особено 2003 (во просек 1,600 ха во опфатениот период). Ова беше резултат од воведените субвенции (директна пазарна поддршка до обезбедувачите на шеќерна репа за преработувачите). Во 2004, според програмата за поддршка на развојот на земјоделството, 3,2 милиони МКД беа исплатени (околу 2,100 МКД/ха или € 34.2 евра/ха), како и финансиска поддршка за компензацијата поради зголемените трошоци во процесот на производство. Приносите се стабилни во последните три години, околу 30-35 тони/ха. Вкупната набавена шеќерна репа и преработена во шеќер исполнува само 7.6% од годишните потреби за потрошувачка на шеќер во земјата, а рамнотежата се воспоставува преку значителен увоз на сурови и полу-преработени производи за рафинирање, и во помал степен рафиниран шеќер (што има 30% царинска увозна такса). Малите површини засадени со шеќерна репа прават единствената фабрика за преработка да увезува 80% од капацитетот во форма

⁷⁰ Закон за поддршка на земјоделскиот развој ("Службен весник на РМ" бр. 24/92, бр. 32/92, бр. 23/92, бр. 78/93 и 14/96),

на полу-рафиниран шеќер. Како резултат на ниската царинска заштита на увозот на шеќерна репа (5%) и суров шеќер (2%), значително пониски цени на светскиот пазар⁷¹ на шеќерот и значително повисоки приноси на производителите од областите со поповолни климатски услови, производството во Македонија на шеќерна репа не е конкурентно во споредба со увезените производи.

Афионот се одгледува на ограничени и контролирани полиња и под државна административна контрола⁷² и се набавува и преработува од овластена хемиска компанија (Алкалоид). Моменталното домашно производство на афионови чушки (афионова слама) покрива само 30% од потребите на индустријата, а преостанатиот дел се покрива со увоз на суровини за екстракција на алкалоиди во најголем дел од Шпанија и Австралија. Постои потенцијал за зголемување на површините за обработка на афион од сегашните 100-150 ха до околу 2000 ха. Царинските такси за увезеното афионово семе се 15%.

Фуражни култури подлежат на мерки на политиката чија цел е првенствено да ја зголемат понудата на добиточна храна. Конкретно, мерката се однесува на развојот на вештачки ливади преку засадување на есперзета на ливадите. Производството на добиточна храна и фуражни култури ги задоволува потребите само 30-35% од вкупните национални потреби. Фуражните растенија опфаќаат само 8% од вкупната обработлива површина во земјата за разлика од земјите со развиена сточарска индустрија каде овој дел изнесува околу 40%. Една од причините за ова е недостатокот од доволно земја по фарма и малите фарми на кои е непрофитабилно да се одгледуваат фуражни растенија. Исто така, Р. Македонија е нето увозник на пченка за семе и фуражни култури за скоро половина од домашните потреби. Недостатокот од фуражни култури и добиточна храна (и оттука нивната висока цена) е еден од главните ограничувачки фактори за развојот на сточарството што негативно се одразува на трошковната структура на производството на месо (добиточната храна и фуражните култури можат да изнесуваат од 50 до 85% од производствениот трошок) особено при интензивно крмење.

⁷¹ околу 300€ по тон

⁷² Закон за производство и пазар на наркотици (Службен весник бр. 13/91)

СВОТ анализа на потсекторот за индустриски и фуражни култури.

Јаки страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> • Добри услови за еколошко производство. • Традиција во производството на тутун. • Интензивно конзумирање на сончогледово масло за јадење. 	<ul style="list-style-type: none"> • Просечните приноси на индустриски култури се генерално ниски како резултат на високата стапка на одгледување монокултури, големи трошоци за репроматеријали што резултира со ниска стапка на искористеност на агро-хемиските средства (третирање на семето, заштита на култури и ѓубрива), користење на несертифицирани, нископриносни семиња и/или со несоодветен квалитет, недоволна влажност на почвата (несоодветно наводнување), несоодветна примена на агро-технички мерки (плодоред, навремено засејување и сл.) и застарена механизација за обработка на почвата, жнеење и транспорт (што предизвикува големи приноси и пост-бербени загуби). • Преработката на сончогледот се извршува само од една компанија која набавува 80% од увезеното сурово масло за производство на масло за јадење. Компанијата има застарена опрема и објекти и бара големи инвестиции за да биде ефикасна • Ниска стапка на производство на фуражни култури
Можности	Закани
<ul style="list-style-type: none"> • Потенцијалните повисоки приноси може да се постигнат, со што би се намачила зависноста од увоз. • Постојна побарувачка на рафинирањето на масло, сточарството и добиточната храна како индустрии. • Производство на биодизел, занемарувано до сега, е важен елемент кој треба да се земе предвид во иднина. 	<ul style="list-style-type: none"> • Цените на меѓународните пазари се значително пониски од домашните цени за сончоглед и шеќерна репа. • Несоодветна државна поддршка за тутунопроизводството и производството на сончоглед во последниве години. • Слаба конкурентност на сончогледот • Ниска стапка на производство на шеќерна репа.

2.3.6.3. Производство на овошје (вклучително грозје)

Во периодот 2000-2005, овоштарниците (вклучително грозје) опфаќаа 43.4 илјади хектари, од кои производството на грозје изнесуваше околу 62% (од кои 30% трпезно грозје), и остатокот се овоштарници (јаболка 18%), сливи (7%), вишни (5%), праски (3%), круши (2%), и кајсии и цреши (по 1%).

Во предметниот период, просечното вкупно производство на овошје (со исклучок на грозјето) изнесуваше 118 илјади тони⁷³ од кои околу 60% беа јаболка, коскесто овошје (цреши, вишни, праски, кајсии и сливи) околу 35%.

На површините засадени со овоштарници се покажало постојано опаѓање од крајот на 1980-те (во просек 500 ха годишно биле конвертирани во годишни култури или пасишта) и зголемена застареност на плантажите. Ваквите трендови главно се последица на отсуство на инвестиции како резултат на трансформацијата на општествениот сектор (чии плантажи изнесуваат околу 50% од производството на овошје – особено кајсија, праска, бадем, вишна, и т.н. – беа запоставени) и загубата на традиционалните југословенски пазари кои наметнаа несигурност на извозниот пазар. Исто така, домашната индустрија за преработка на овошје (потенцијален домашен купувач) е мала и недоразвиена (застарени технологии) и за нивните производи нема пазари.

⁷³ Државен завод за статистика 2005.

Табела 12 - Површини со култури, производство и приноси на овошни култури (вклучително грозје), 2000-2005⁷⁴

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Површина со култури (во ха)						
Овошје (вклучително грозје)	42,944	43,983	42,348	42,610	41,291	38,912
јаболка	7,379	7,456	7,283	8,110	8,051	7,200
сливи	3,206	3,655	3,063	3,141	3,133	2,610
праски	1,411	1,249	1,320	1,329	984	949
кајсии	597	433	424	368	350	345
круши	1,071	1,099	1,080	1,039	1,040	830
цреши	360	360	358	345	354	300
вишни	2,270	2,503	2,518	2,478	2,492	1,535
дуњи	120	118	109	109	109	98
грозје (трлезно и винско)	26,530	27,111	26,194	25,692	24,777	25,044
Производство (во тони)						
Овошје	402,204	300,866	230,274	342,892	398,666	410,951
јаболка	84,275	38,433	63,470	61,936	82,414	86,217
сливи	23,421	13,252	24,203	15,313	25,815	25,254
праски	9,512	4,598	6,315	7,261	12,045	11,041
кајсии	4,168	2,271	2,546	1,436	4,476	2,964
круши	8,949	6,487	7,817	5,980	7,058	8,892
цреши	3,346	2,412	3,175	2,782	4,017	4,358
вишни	3,293	3,032	3,213	3,690	7,324	5,532
дуњи	983	576	600	673	904	975
грозје (трлезно и винско)	264,256	229,805	118,935	243,821	254,613	265,717
Приноси (тони по ха)						
Овошје	9.37	6.84	5.44	8.05	9.66	10.56
јаболка	11.42	5.15	8.72	7.64	10.24	11.97
сливи	7.31	3.63	7.90	4.87	8.24	9.67
праски	6.74	3.68	4.78	5.46	12.24	11.63
кајсии	6.98	5.25	6.00	3.90	12.80	8.59
круши	8.35	5.90	7.24	5.76	6.78	10.72
цреши	9.30	6.70	8.88	8.07	11.35	14.51
вишни	1.45	1.21	1.28	1.49	2.94	3.60
дуњи	8.20	4.89	5.49	6.16	8.28	9.91
грозје (трлезно и винско)	9.96	8.48	4.54	9.49	10.28	10.61

Приносите, во квалитативна и квантитативна смисла се попречени поради употребата на стара механизација, несертифициран посадочен материјал (увезен главно од соседните земји, поради недоволното домашно производство во Македонија) и недоволна употреба на земјоделски репроматеријали и наводнување. Одгледувачите на овошје се слабо организирани. Скорешното испитување спроведено меѓу производителите, продавачите на големо, трговците на мало и земјоделските здруженија, покажува дека секторот за производство на овошје е несоодветно финансиски и технички поддржан (истражување/советодавни услуги), постои недостаток на капацитети за пакување, сортирање и ракување, чување и преработка, и

⁷⁴ Публикација за земјоделство 2000-2005 Државен завод за статистика

недостаток на законодавство за пазарни стандарди за квалитет за домашните, како и за странските пазари⁷⁵.

Приватните овоштарници опфаќаат 84% од вкупната површина засадена со овошки (просечната големина на овоштарниците е проценета на околу 2,9 ха од кои 1,4 ха се овошни насади), додека големината на овоштарниците на земјоделските претпријатија во просек изнесува 30 ха. Две третини од производителите на овошје се фармери со скратено работно време. Во периодот помеѓу јуни и октомври, околу 85% од производителите на овошје ги продаваат нивните производи по најниски пазарни цени.

Во 2005, извозот на овошје (вклучително сушено и полупреработено) изнесуваше €18.4 милиони (главно јаболка 30%, трпезно грозје 22%, винско грозје 19%, и полупреработено овошје 8%), додека увозот изнесуваше € 15.6 милиони (85% тропско овошје и цитруси). Нето извозот беше 2.8 милиони⁷⁶. Најголемиот дел од извозот на овошје е во соседните земји.

Производството на **јаболка** доминира во секторот за производство на овошје (околу 60% од производството на овошје) и главно се одгледува во регионите на Ресен и Охрид каде се произведуваат до 70,000 тони јаболка, главно од сортата Ајдаред (60% од вкупното производство – кое не е многу барано на светскиот пазар), Златен делишес и Јонатан. Јаболката главно се пласираат на домашниот и, во помал обем, на извозните пазари (Бугарија, Албанија и Србија) за свежа потрошувачка. Индустриските јаболка се преработуваат во македонските фабрики во многу мали количини и повисок процент се извезува во соседните земји. Јаболкото доминантно придонесува кон производството и извозот во секторот за производство на овошје, но на плантажите постои неповолна старосна и сортна структура.

Сливите се произведуваат на територијата на целата земја (околу 18% од производството на овошје) но главно концентрирано во источниот регион. Плантажите се пространи, без наводнување и повторни инвестиции. Овошјето главно се користи за производство на ракија, иако мал дел се пласира на домашниот пазар за свежа потрошувачка и незначителен дел за извоз.

Праските (околу 7% од производството на овошје) се одгледуваат во централниот регион (Росоман) и се пласираат на домашниот пазар за свежа потрошувачка, а во последниве години поголеми количини почнаа да се извезуваат во Русија и Украина. Производството на праски е недоволно за да ги исполни потребите на домашниот пазар, и постои недоволно производство, и покрај потенцијалот, и потребите главно се задоволуваат со увоз.

Кајсиите (околу 3% од производството на овошје) се одгледуваат во централниот регион (Росоман) со ограничено производство (околу 1,000 тони) поради недостаток на пазари, недоволен интерес на преработувачките капацитети, чести оштетувања од доцното замрзнување во доцна пролет, и т.н.

Цреши и вишни, (3 односно 4% од производството на овошје) главно се произведуваат во западниот дел (Тетово) на големи плантажи формирани од фармите на општествениот сектор (60% од производството). Овоштарниците на малите индивидуални производители на вишни варираат од 0.5 до 3 ха, но приносите се повисоки (17 кг од стебло наспроти 6 кг на големите плантажи). Ова се должи на стареењето на дрвјата на производствените површини на претпријатијата. Вишните се продаваат свежи, замрзнати и преработени во компоти наменети за странски пазари.

Производството на **круши** драстично е намалено како резултат на избувнување на пламеница (*Ерѓинија амсловора*). Како резултат, постои недостаток на производство

⁷⁵ Извор: Студија за конкурентност на секторот за производството на овошје во Република Македонија, 2005 година, 2005 година (Проект за структурни и правни реформи на МЗШВ).

⁷⁶ Државен завод за статистика 2005

на круши, и во зимскиот период можат да се најдат само увезени круши. Во 2004 беше регистрирано зголемување на бројот на садници на круши во споредба со 2003 (од 5,980 дрвја во 2003 на 7,058 дрвја во 2004). Порастот на засадување на ова овошје финансиски е поддржан преку мерки во годишната Програма на МЗШВ.

Производството на **зрнесто/ситно овошје** е минимално (главно јагоди, потоа малини, и капини, боровинки, дудинки, рибизли и аронија) и најголемиот дел од производството, кое не е статистички регистриран, доаѓа од природните ресурси. Регионот околу Пехчево се карактеризира како поволен за организирано производство на ситно овошје. Околу 50% од производството се продава за свежа потрошувачка на домашните пазари, и остатокот кога се купуваат преку откупни центри од околу десет македонски преработувачки компании, кои исто така извезуваат. Трговијата со малини бележи позитивен трговски биланс во последните пет години, што покажува дека ситното овошје е атрактивно на меѓународните пазари.

Суб-тропско овошје (калинки, јапонско јаболко, смокви и киви) се типични за јужниот регион, производството главно се пласира на домашниот пазар, додека мали количини се извезуваат. Производството на **јаткасти плодови** е незначително, иако постојат поволни услови. Домашната побарувачка е главно задоволена со увезени стоки. Во последните 2-3 години постои зголемен интерес за формирање плантажи на лешници.

Алтернативните овошни култури (ситно и суб-тропско овошје) имаат релативно ниска цена на саден материјал, со едноставен производствен процес кој не е трудоинтензивен, со значителен обем на производство, како и, со осигуран пласман на пазарот и голема побарувачка од преработувачката индустрија во земјата, и особено во странство (Грција).

Грозјето е традиционална и важна култура за Македонија. Во производствените области тоа претставува култура која го ангажира руралното население и е важна за производство на вино кое има големо извозно трговско значење. Лозарството веројатно е најважната и стратешка индустрија во областа на растителносто производство, бидејќи заедно со производството на вино придонесува со околу 17%-20% од земјоделскиот БДП. Виното е на првото место во извозот на пијалоци, и е вториот најважен производ после тутунот во однос на извозната вредност на земјоделските производи.

Во Република Македонија постојат три региони во кои се одгледува винова лоза, поделени во 16 под-региони (Виногорје). Главното производство е во Вардарската долина (централен регион-Повардарие) кое изнесува околу 83% од производството, потоа Пелагониско-Полошкиот регион (западниот регион кој опфаќа 13% од производството) и Пчињско-Осоговски регион (источниот регион кој опфаќа околу 4%). Под-регионите се карактеризираат со посебни производни услови кои ја одредуваат структурата на сортите на виновата лоза. Во последните 15 години, постои нееднакво подигање на нови лозови насади. Во Вардарската долина, бројот на лозови насади се зголемува, додека другите региони се соочуваат со намалување.

Во последните 10 години, постои опаѓачки тренд на земјишните површини со производство на грозје (од околу 30 илјади ха на 24.8 илјади во 2005). Според МЗШВ⁷⁷, оваа тенденција треба да продолжи во иднина, бидејќи повторно засадување на винови насади и нови насади (главно од малостопанственички сектор) се недоволни за да го надолнат искоренувањето на старите. За време на периодот 2000-2005, беа обработувани во просек 25.9 илјади ха, од кои 70% (околу 17.9 илјади ха) беа за производство на вино, и 30% за трпезно грозје и суво грозје (околу 8 илјади ха).

⁷⁷ МЗШВ – Годишен земјоделски извештај 2005

Просечно годишно производство во предметниот период е околу 230,000 тони (од кое околу 65,000 тони или 28% е трпезно грозје). Просечните приноси во периодот кој се разгледува се 8.9 тони/ха, и во последните три години тие покажуваат растечки тренд главно како резултат на поволните климатски услови. Во 2004 приватните производители беа доминантни производители на грозје со просечен удел во вкупното производство од 79%, додека производството на земјоделските претпријатија изнесуваше 21%⁷⁸.

Поради поволната клима, македонското **трпезно грозје** е со доминантен квалитет и значителен извозен потенцијал со можно зголемување на сегашниот странски прилив од €7 милиони (2005). Асортиманот на сортите на трпезно грозје вклучува неколку класи од многу рани, до многу доцни сорти на трпезно грозје. Како резултат на поволните климатски услови, во некои региони каде се одгледува винова лоза, сортите на трпезно грозје имаат споредбена предност над винските сорти, но тие се недоволно застапени на поволните региони на кои се одгледува винова лоза. Постои недостаток на центри за класирање и пакување на трпезното грозје, и на ладилници (за продолжување на неговата трајност после периодот на берба). Голем дел од производството на трпезно грозје е наменето за домашниот пазар, а извозот на регионалните пазари (по неповолни цени) е ограничен. Поради проблемите кои постојат на пазарот на трпезно грозје и зголемениот интерес за извоз на вино, количината на трпезно грозје која се преработува во вино и вински нус производи е непозната.

Белото винско грозје преовладува во Република Македонија (главно од сортата Смедеревка, со околу 60% и нема голема побарувачка за него на пазарот). Црвеното грозје од сортата Вранец е присутно со приближно 20% на лозови насади. Македонските лозови насади веќе долг период страдале поради ниски инвестиции, кои резултираат со неповолна старосна структура. Над 60% од виновите насади се постари од 15 години, што е оптимална старост на лозовите насади. Од нив, околу 38% се на крајот на својот продуктивен циклус (>20 години) и треба да се искорнат/пресадат, за што се потребни значителни финансиски инвестиции⁷⁹. Во земјите-членки на ЕУ во кои се произведува вино, ваквите активности се одржуваат технички и економски преку ад хоц субвенции. Постоечкиот широк опсег на оддалеченост помеѓу редовите и во редовите ги попречуваат механизираниите операции кои се ограничени на обработка на почвата и заштита на виновата лоза (и недоволно за ампело-технички мерки, берба, подигање на нови лозови насади, и т.н.). Тракторите и опремата претежно се технички и економски застарени. Наводнувањето во најголем број случаи не постои, придонесувајќи на тој начин кон варирање на висината на приносот. Со напредокот на развојот на виновите насади на несистематски начин (биолошките карактеристики на сортите и микроклимата не беа земени предвид), висок процент на винови насади се лоцирани во т.н зони подложни на мразеви каде често се појавува замрзнување на пупките.

Производителите на грозје се соочуваат со неколку проблеми поврзани со управувањето. Производителите на грозје не можат да добијат кредит, или да влијаат на набавката на сировини (на тој начин е намалена употребата на агро-хемиски средства), применувањето на контролата на цените на грозјето, и осигурување навремени исплати за нивните испораки, особено од страна на поголемите преработувачки капацитети. Продажбата на грозје на винарските визби генерално не е регулирана со посебно договорени предуслови или кооперативни договори (краткорочни или долгорочни) и затоа преовладува ривалство (конкуренција кај винарските визби) и нелојална конкуренција (кај одгледувачите на грозје)⁸⁰.

⁷⁸ Годишници на Државниот завод за статистика, 2000-2005

⁷⁹ Извор: Одделение за лозарство, винарство и овоштарство (МЗШВ)

⁸⁰ Економски анализи за македонското лозарство, винарство □ Преглед на конкурентноста на секторите лозарство и винарство, Гордана Маневска Тасевска, Магистерска теза, Упсала 2006

Домашната поддршка за лозовите насади е обезбедена преку Годишната програма за развој на земјоделството на МЗШВ. Мерките во програмата се однесуваат само на засадување нови винови лози со висок квалитет за производство на вино од препорачаните сорти. Главните критериуми за добивање поддршка се производството или купувањето на здрави лозови насади од сортите Цхардоннас, Саувигнон, Семиллон, Зилавка, Траминец, Мускат О'тонел, Вранец, Цабернет Саувигнон, Цабернет Франц, Бургундс Ред, Мерлот, Теран, и Ссрах, со цел засадување на нови лозови насади или обновување на старите. Целта е да се подобри одгледувањето на винова лоза и производството на вино, односно, да се охрабрат производителите да засадуваат нови, попрофитабилни сорти со повисок квалитет. Во 2004 и 2005 субвенција од околу €737 по ха е проширена и за корисниците (правни и физички лица) кои ги исполнуваат општите и посебните услови. Оваа мерка, иако релевантна, се чини дека е ограничена во поглед на количината која се субвенционира особено за подигање нови плантажи.

Од 2004 владините субвенции се доделуваат за органско производство за овоштарници вклучително лозови насади (од 0.2 до 5 ха), во износ од 8.000 МКД по хектар. Дополнителен износ од 4 милиони МКД се доделува за пазарни активности (стандардизација на производството во согласност со ЕУ барањата), за сите производители на овошје и зеленчук.

2.3.6.4. Зеленчук

Најголемите региони на кои се произведува зеленчук се лоцирани во јужниот дел на земјата (Струмица, Гевгелија), се карактеризираат со променлива медитеранска клима, како и во Куманово и Скопје, каде е присутна умерена континентална клима.

Потсекторот за зеленчук (вклучително компир) е еден од најважните потсектори на македонското земјоделство. Во 2004, околу 740,000 тони беа произведени на вкупна површина од околу 60,000 хектари, од кои на 260 ха се произведува во загревани стакленици, а остатокот под пластеници или на отворени полиња. Производството во стакленици на зеленчук е високопрофитабилно поради раната берба во јануари (еден месец пред соседните земји) и одржувањето високите цени до април/мај. Доматите, пиперките и краставиците се одгледуваат под пластеници или стакленици кои варираат од несофистицирани до модерни увезени компјутерски контролирани инсталации. Во струмичкиот регион, некои модерни стакленици се загреваат со термални води.

Со исклучок на гравот и компирите меѓупосев, според статистиката, за време на периодот 2000-2005, површината засадена со зеленчук изнесува во просек 50,000 ха, и вкупното производство на зеленчук е во просек 670,000 тони. За време на предметниот период, преовладува компирот со 26% од вкупната површина засадена со зеленчук, потоа следат пиперките и лубениците (15% од секоја), грав (14%), домати (13%), зелка и кромид (7% од секоја) и лук (2%). Во однос на произведените количини, компирот повторно е во водство со 26% од вкупното производство на зеленчук, потоа следат лубениците (20%), домотот (18%), пиперките (17%) и други зеленчуци (зелка, краставици заедно со други зеленчуци како што се праз, грашок, боранија, карфиол, марула, патлиџан, итн.).

Табела 13 - површини со култури, производство и приноси на зеленчук (вклучително компир), 2000-2005⁸¹.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Површина со култури (во ха)						
Зеленчук	55,451	50,370	51,016	49,191	51,119	46,992
Домати	6,784	6,550	6,459	6,411	6,267	5,769
Пиперки	7,762	7,454	7,506	7,578	8,135	8,170
Лук	1,267	1,111	1,087	1,092	1,098	1,105
Грашок	9,274	6,798	6,527	6,210	8,135	5,254
Леќа	295	185	227	144	142	103
Зелка	3,726	3,676	3,488	3,662	4,025	3,856
Кромид	4,071	3,778	3,748	3,385	3,203	3,218
Дињи	8,607	7,734	8,145	7,221	6,669	6,591
Компири	13,665	13,084	13,829	13,488	13,445	12,926
Производство (во тони)						
Зеленчук	653,803	656,648	665,064	668,161	697,651	679,064
Домати	134,654	126,313	109,506	129,739	114,490	116,633
Пиперки	116,597	111,611	108,073	111,494	127,852	127,472
Лук	4,079	4,878	4,305	4,363	3,669	4,077
Грашок	6,154	5,302	5,724	5,578	5,939	6,325
Леќа	192	120	156	144	144	69
Зелка	70,378	75,284	70,586	75,347	92,319	66,499
Кромид	36,336	30,594	34,589	30,478	34,334	38,465
Дињи	124,968	130,073	152,443	140,393	125,381	132,872
Компири	160,444	172,473	179,682	170,625	193,523	186,653
Приноси (тони по ха)						
Зеленчук	11.79	13.04	13.04	13.58	13.65	14.45
Домати	19.85	19.28	16.95	20.24	18.27	20.22
Пиперки	15.02	14.97	14.40	14.71	15.72	15.60
Лук	3.22	4.39	3.96	4.00	3.34	3.69
Грашок	0.66	0.78	0.88	0.90	0.73	1.20
Леќа	0.65	0.65	0.69	1.00	1.01	0.67
Зелка	18.89	20.48	20.24	20.58	22.94	17.25
Кромид	8.93	8.10	9.23	9.00	10.72	11.95
Дињи	14.52	16.82	18.72	19.44	18.80	20.16
Компири	11.74	13.18	12.99	12.65	14.39	14.44

Неодамна, дополнително на традиционално произведените зеленчуци, производителите сè повеќе стануваат ориентирани кон интензивно производство на алтернативни и нетрадиционални култури, барани на ЕУ пазарите и пошироко, и кои овозможуваат повисоки приходи со ограничени ресурси како што се брокулите, прокељ, кинеска зелка, аспарагус и други. Производството на цвеќиња е една од перспективните индустрии во земјоделството со осигуран пазар и задоволителни цени, како и веќе покажаниот интерес за странски инвестиции во производствените капацитети. Македонија изобилува со ароматични и лековити билки, диви билки, како резултат на ридско-планинскиот релјеф, климатските предности и почвата, како и еколошки чистата животна средина. Од извозот на есенцијални масла, раствори и други производи од овие растенија, Македонија реализира странски прилив од околу \$10 милиони годишно⁸². Но еден од ограничувачките фактори е дека тие се главно

⁸¹ Публикација за земјоделство, 2005 Државен завод за статистика

⁸²Извор: Извештај SEED – Сектор билкарство на Балканот

количини од диви билки, додека организираното производство на плантажи на ароматични и лековити билки кои имаат голем потенцијал е на самиот почеток од својот развој.

Производството на зеленчук, особено секторот на мали индивидуални фармери 'градинарско производство', се карактеризира со многу мали парцели, кои често не надминуваат хектар земја по фармер. Повеќето од ова градинарско производство е за да ги задоволи домашните потребите на производителите. Иако регионот има долга традиција на одгледување зеленчук, му недостасува нова технологија. Сепак, технолошка и економска модернизација постои, и се проширува на некои полиња.

Во однос на репроматеријалите во производството на зеленчук, семенскиот материјал кој се одгледува на отворено и во оранжерији обично е увезен од Холандија, Израел, Србија и Црна Гора, Бугарија и Грција, и само ограничена количина од потребниот семенски материјал за зеленчук се произведува локално. Губривата кои се користат во повеќето случаи се со македонско потекло, додека производите за заштита на растенијата се увезени. Типично, наводнувањето со бразди се користи на отворените полиња, додека наводнувањето со прскалки и капка по капка почесто се користат кај заштитеното производство на зеленчук, односно, под пластениците или производство во стакленици. За повеќето култури, производителите вообичаено произведуваат семиња, кои потоа се засадуваат на полињата.

Не постојат владини субвенции за под-секторот за зеленчук, освен за органско производство. На домашниот пазар, свежиот зеленчук главно се продава на урбани и рурални пазари на големо и мало (зелени пазари) и во помал обем директно во супермаркети/продавници. Пазарите на големо имаат ограничени капацитети за складирање, додека на руралните пазари недостасуваат објекти за сортирање/класирање/пакување кои се неопходни за исполнување на минимум пазарните стандарди. Во моментов, македонските производители не се соочуваат со сериозни проблеми во однос на усогласеноста со барањата за квалитет за извоз на регионалните пазари. Сепак, другите пазари како ЕУ ги зголемуваат нивните барања за стандарди за квалитет, безбедност на храна и заштита на потрошувачите. Дополнително подобрување на таквите капацитети е неопходно за зајакнување на пазарот според стандардите на ЕУ.

Најголемата количина на суровини се обезбедува за индустријата преку посредници (трговски компании). Вертикалната интеграција помеѓу фармерите и преработувачите е слаба. Некои преработувачи на зеленчук однапред го финансираат производството на приватните фармери, но за време на последните неколку години, индустријата се соочи со големи проблеми при обезбедување на доволна количина производство од фармерите. Долгорочните договори за производство не се вообичаени и се појавува нелојалност од двете страни, па затоа одредени преработувачи започнале со сопствено производство. Увозот на суровини за преработка е многу ограничен, како резултат на високите давачки (такси, царина) за увоз на овошје и зеленчук во Република Македонија. Бидејќи преработувачката индустрија е насочена кон извоз, се прават напори за подобрување на стандардите за квалитет со воведување нови технологии и стандарди како што се ХАЦЦП и ИСО.

Република Македонија е нето извозник на зеленчук со оглед на пазарниот суфицит од околу 60% од домашното производство⁸³. Извозот на зеленчук е главно организиран од домашните трговски фирми на продажните места или на пазарите на големо. Големите земјоделски претпријатија често дејствуваат како директни извозници на нивното сопствено производство. Странската трговија со зеленчук во голем дел се состои од пет главни производи (домати, пиперки, зелка, дињи и краставици). Раноградинарските култури се најатрактивни производи наменети за извоз и главно се

⁸³ Околу 30-40% од домашното производство од зеленчукот е наменето за домашна потрошувачка. Во 2004 домашната потрошувачка на зеленчук беше проценета на околу 35% од производството.

пласираат на пазарите на ЕУ (Република Чешка, Словачка, Полска, Грција и Германија), како и на регионалните пазари со оглед на фактот дека бербената сезона за раноградинарски зеленчук во Македонија започнува рано. Во 2005, извозот на зеленчук достигна нето трговски биланс од € 34 милиони, додека извозот на преработен зеленчук (претежно ајвар, конзервиран мешан зеленчук (кисели краставички), краставици и печурки) достигна нето трговски биланс од околу € 50 милиони⁸⁴. Најголемиот дел од увозот (83 % во 2005) се состои од конзервирани маслинки и преработен компир. Македонија произведува маслинки од 1999. Вкупниот број на засадени дрвја е проценето на околу 40.000. Сепак, производството на маслинки е далеку помало од постоечката побарувачка.

Домати: Околу 80% од производството на домати е во југо-источните и централните региони (Гевгелија прва и најголема, Струмица, Валандово, Дојран, Кавадарци, Демир Капија, Велес и Свети Николе). Во последните години, земјоделските претпријатија и кооперативи покажуваат зголемување на примената на модерната технологија во оранжериите и пластениците, што придонесе кон зголемување на приносите, приходите и надминување на сезонската природа на производство (доматот сега е постојано присутен на пазарот во текот на целата година).

Производството на **пиперки** има долготрајна традиција во Република Македонија и најчесто се среќава во Струмичкиот и Радовишкиот регион и во Полошкиот регион – Скопје и Куманово. Пиперките претежно се одгледуваат на отворено, но одредени количини се произведуваат како раноградинарски зеленчук во оранжериите и пластеници. Во 2004/2005, на околу 10% од површините беа засадени индустриски пиперки додека на остатокот беа засадени неиндустриски пиперки (мали парцели, но со повисоки приноси). Во последните години постои зголемување на производството под модерни пластеници и стакленици. Новите техники и новото производство на индустриски пиперки создаде повисок приход, надминувајќи го сезонскиот карактер на производството и контролата на болестите.

Освен за потрошувачка во свежа форма, пиперките во голем дел се користат и во преработувачката индустрија како: полу-производ (полу-замрзнат, замрзнат, сушен, пиперки во оцет, феферони во буриња) и финален производ (ајвар, лутеница, пинџур, ѓувеч, печени пиперки, пржени пиперки, феферони во оцет). Во моментот постојат 25 преработувачки компании, но постојат изгледи за понатамошно проширување и модернизација на индустријата, бидејќи културата, свежа или преработена, покажува севкупен интересен развој на домашните, како и на странските пазари. Македонија увезува, но исто така и произведува семенски материјал.

Дињи и лубеници (бостан): Површините под овие култури бележат пад во последните години како резултат на ниските пазарни цени и конверзијата на полињата со дињи во полиња за други раноградинарски култури.

Компир: Компирот апсорбира голем дел од работната сила, особено во ридско-планинските производствени региони (Берово, Кратово и Крива Паланка) и на низинските производствени региони (Скопје и Куманово). Производството е претежно наменето за домашните потрошувачи и преработувачката индустрија. Се проценува дека околу 50% се консумираат годишно на ниво на домаќинство, додека остатокот се продава на угостителски објекти и преработувачката индустрија (која е сепак ограничена по големина и ограничена на производство на чипс). Незначителен дел се извезува. Република Македонија е нето увозник на семенски компир, главно од Холандија, Србија и Црна Гора, и постои можност домашно производство на семенски компир да се зајакне. Просечните приноси на компир се под просекот на ЕУ, што се должи на проблеми со семињата (несертифицирано семе со слаб квалитет и здравје) и на несоодветните производствени практики.

⁸⁴ МЗШВ – 2005 Годишен земјоделски извештај.

Преработка на овошје и зеленчук

Претпријатијата за овошје и зеленчук главно произведуваат полу-готови производи (доматно пире, кечап и доматни сокови, јаболкови концентрати, замрзнати вишни – наменети за дообработка, суви производи како сливи, ориз, моркови, магдонос, кромид, лук) и во помали количини високо преработени производи (во тегли или конзервирани печени пиперки, ајвар, лутеница, ѓувеч, маринирани корнишони, лути и благи пиперки, цвекло и овошни производи со додаден шеќер како што се компоти од вишни, џемови, итн.).

Поголемиот број на претпријатија имаат застарена опрема. Во поголем број случаи инвестициите биле насочени кон набавка на машини од еден тип во производните линии. Споредено со сличните производи во западните земји, македонските се од традиционален тип, со просечна амбалажа. Западните технологии кои во помала мера влијаат на текстурата, вкусот и другите карактеристики на квалитетот и амбалажата се несвојствени. Сепак, некои од претпријатијата започнуваат да ги усвојуваат новите маркетиншки стратегии и ги обновуваат нивните производни линии.

Во последната деценија, бројни приватни претпријатија прогресивно се зафатија со еколошка преработка на овошје и зеленчук. Овие претпријатија започнаа со мал опсег и ги проширија објектите за производство паралелно со порастот на побарувачката за нивните производи. Некои од претприемачите беа веќе искусни во трговијата со градинарски производи. Приватните претпријатија обично произведуваат помал асортиман на производи но се фокусираат на производи со повисок степен на обработка (додадена вредност) првенствено наменети за извозен пазар. Поголем број на приватни претпријатија располагаат со нова опрема, но само неколку имаат машини и производни линии за кои е потребен поголем работен интензитет.

Во 2006 се изврши испитување на околу 40 компании за преработување на овошје и зеленчук⁸⁵. Генерално, околу 90% од целокупната активност е преработка на зеленчук додека пак околу 10% е преработка на овошје. Во врска со видот на преработка, најголемиот дел од преработувачите се вклучени во конзервирање, помал број од нив имаат објекти за сушење и замрзнување, додека преостанатите имаат комбинирани линии на производство.

Во периодот од 2003-2006, индустријата бележи постојан пораст во производството, главно поради зголементата побарувачка на странските купувачи за македонски преработки, а порастот на домашниот пазар се јави како резултат од навлегувањето на синџирите на мало и промените на начинот на живот на населението (купување на преработени производи наместо нивно подготвување дома). Во 2004 производството на индустријата изнесуваше 4,7 илјади тони, повеќе отколку во 2003 (+22,4%) додека во 2005 производството изнесуваше 2,5 илјади тони повеќе отколку во 2004 (9,7%)

Преработувачката индустрија на овошје и зеленчук е високо ориентирана кон извоз, извезувајќи околу 80% од вкупното производство. Пазарите на ЕУ и на соседите се главните дестинации на извоз за домашно произведените и преработени производи. Прекуокеанските пазари (особено Австралија) е исто така важна дестинација на извоз поради големите заеници на имигранти од Македонија но исто така, и од другите Балкански држави. Вредноста регистрирана во врска со количеството на извоз укажува домашните преработувачи главно извезуваат производи со ниска додадена вредност, кои се сметаат како стандардни производи или “стока за широка потрошувачка”.

⁸⁵ Проектот “ Индустријата за преработка на овошје и зеленчук и нејзиното влијание на создавање работни места во Република Македонија“ е резултат на заедничка соработка помеѓу Македонската програма за советодавни услуги за земјоделство и Здружението на преработувачи на овошје и зеленчук на РМ

Приближно 68% од компаниите се лоцирани во градовите, додека преостанатите 32% од преработувачките капацитети се во руралните средини (села кои се сместени во близина на градовите). Најголемиот број на компаниите за преработка на овошје и зеленчук се класифицирани како микро или мали фирми (88% во 2005). Само 5 фирми во 2005 имаат над 50 вработени, од кои само 3 имаат над 100 вработени. Нема големи претпријатија во индустријата за преработување на овошје и зеленчук.

Индустријата за преработување на овошје и зеленчук е трудоинтензивна. Сепак, тоа што преработувачкиот бизнис е екстремно сезонски не овозможува поголем број на вработувања со полно работно време. Според податоците обезбедени од соодветните страни вкупниот број на вработени со полно работно време изнесува 11.021 во 2005 (со тренд на зголемување). Вработувањето на сезонски работници од страна на преработувачката индустрија го следи истиот позитивен тренд за работници со полно работно време со 2.154 работници во 2005. Сезонските работници најчесто се ангажираат за време на високата преработувачка сезона за околу 4-5 месеци годишно.

Нето цена за работен час во 2005 варираше од 35 до 60 МКД, просечно 46,74 МКД/час. Општа карактеристика на индустријата за преработка на овошје и зеленчук слабо користење на инсталирани производствени капацитети. Просечното користење во 2005 изнесуваше приближно околу 27%. Целокупниот капацитет за преработка на овошје и зеленчук е околу 122 илјади тони крајно производство.

Според преработувачите на овошје и зеленчук, главните причини кои попречуваат поголемо користење на преработувачките капацитети се недостаток на сировини, недостаток на работна рака, недостаток на капитал за работа и недостаток на пазари.

Постои потреба од повластен третман на дејноста преработка на овошје и зеленчук поврзано со инвестициските можности. Индустријата е тесно поврзана со руралните средини и нејзиното понатамошно растење ќе бара дополнителна работна сила на фарма и ќе стимулира вработувања надвор од фарма. Понатаму, дејноста со преработување на овошје и зеленчук има потенцијал да придонесе кон економски развој во слабо развиените региони особено во поглед на отворање на работни места, намалување на миграцијата на помладата популација и стимулирање на нови приватни бизниси.

Сепак, скромните резултати во последните години не треба да го засенуваат постоечкиот потенцијал за подобрување на меѓународната конкурентност на овој сектор во блиска иднина: природно поволни услови за одгледување, особено за овошје и зеленчук и некои нетрадиционални култури како ситното овошје, чаеви, зачини и печурки. Во моментот не постои владина политика за индустријата за преработување на овошје и зеленчук

Главни препораки дадени од преработувачите, кои позитивно треба да влијаат врз продуктивноста на индустријата за преработка на овошје и зеленчук во престојниот период, се следниве:

- Промовирање на микро и мали претпријатија затоа што тие имаат највисока потреба од вработување со полно работно време и покажуваат голема флексибилност при вработување на сезонски работници со скратено работно време;
- Поголема соработка со производителите за да овозможат навремено и соодветно обезбедување на производи;
- Развој на механизми за зголемување на моменталното искористување на капацитетите кое е под ниво, а кои би овозможиле брзо ширење со потреба од минимален капитал;
- Развој на повластени шеми за грантови кои ќе се стремат кон поддршка на индустријата;

- Обезбедување на интензивен маркетинг и поддршка при промовирање на извозници за преработено овошје и зеленчук
- Идентификување, промовирање и овозможување на модел(и) за поквалитетен дијалог меѓу повеќе интересни страни (компанији, МЗШВ, МЕ итн.)

Винарски визби

Според податоците од 2006⁸⁶, во земјава постојат 43 регистрирани винарски визби, со вкупен максимален капацитет на производство од 1,685,540 хектолитри. Неколку винарски визби го контролираат пазарот на вино во однос на капацитет, производство, како и извоз. Најголемата фирма сама опфаќа 30%, и првите шест фирми заедно опфаќаат 80% од вкупното производство на вино. Капацитетот на винарските визби за производство на црвено вино (60%) е поголем отколку за бело вино (40%) поради фактот што сорите на бело вино (кои преовладуваат) вообичаено се користат повеќе за производство на ракија. За време на последните неколку години, бројот на новите приватни винарски визби (главно производствени погони со мала и средна големина) значително се зголеми, што претставува интересен тренд со оглед на тоа дека севкупната површина на лозови насади бележи постојано намалување. Овие винарски визби се стремат кон концентрирање на производство на вино полнето во шишиња и висококвалитетни вина, преку строга контрола на изборот на сортите, управување со лозовите насади и берба, транспорт и практики за испорака. Тие исто така инвестираат во софистицирана преработка, полнење во шишиња и маркетинг технологии и се конкурентни на домашните како и на странските пазари.

Република Македонија е нето извозник на вино, но најголемиот дел од виното (85%) се пласира како наливно. Во просек, извозот на вино претставува 40% од целото производство на грозје за 2002-2004 (вклучително трпезно грозје) и 13% од македонскиот извоз на храна. Извозот на црвени и бели вина во шишиња е главно ориентиран кон поранешниот југословенски пазар (освен за Словенија). Извозот на наливни црвени и бели вина е насочен кон ЕУ-15. Значајна карактеристика на извозот на наливно македонско вино во ЕУ -15 е намалување на вредноста, што укажува на опаѓање на цената на извезените вина по хектолитар.

Генерално, покрај фактот дека ЕУ-15 е доминантен пазар за големи количини на македонско вино, традиционалниот македонски пазар (поранешните југословенски републики, со исклучок на Словенија) станува подеднакво значаен за ЕУ-15 поради зголемениот извоз на вино во шишиња со повисока цена.

Анализата на трговијата со вино укажува на девет земји како главни одредишни пазари на македонскиот извоз: Германија и од неодамна Австрија (во ЕУ-15), Србија, Црна Гора и Хрватска (поранешна Југославија), како и новите земји - членки – Словенија и Република Чешка. Други извозни пазари се Албанија, Јапонија и Русија. Во Договорот за стабилизација и асоцијација, Република Македонија за ЕУ предвидува повластена бесцаринска квота од 3 илјади хектолитри со годишно зголемување од 300 хектолитри.

Извозот на македонско вино на ЕУ пазарот под повластената квота со нула царинска давачка под Договорот за стабилизација и асоцијација (15 000 хл за квалитетно пенливо и вино од свежо грозје со годишно зголемување од 6 000 хл и 285 хл за вино со годишно намалување од 6 000 хл) е предмет на усвојување на одобрени енолошки практики применливи во ЕУ. Исто така, македонските вина со географско потекло кои се наменети за извоз на пазарите на ЕУ мора да бидат предмет на истите правила на производство, признавање и контрола кои се применуваат во ЕУ. Сегашното ниво на контроли на македонскиот сектор за вино не е доволно за да го гарантира квалитетот и потеклото на производот.

⁸⁶ Регистар во Одделението за лозарство, овоштарство и винарство при МЗШВ.

СВОТ анализа во потсекторот за производство на овошје и зеленчук.

Јаки страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> • Погодни климатски и земјоделски услови во неколку региони, за неколку овошја (ситно овошје во Пехчево, јаболка во Преспа, грозје во Кавадарци, и т.н.) и зеленчук (Струмица и Гевгелија, и т.н.). • Специјализирана производствена традиција и вештини за специјализирано производство (пр. оранжериско производство во струмичкиот регион). • Низок степен на загаденост на, природните ресурси, квази органско производство. • Добра географска локација: во близина на пазарите на ЕУ, блиску до логистичките коридори • Термалните води обезбедуваат финансиски предности во производството на раноградинарски зеленчук (оранжерии) • Евтина и бројна работна сила. • Голем број вешти фармери. • Добра репутација и добра маркетиншка позиционираност во земјите на поранешна Југославија и други Балкански земји. Неколку регионални производи се добро познати на домашниот пазар и имаат висок рејтинг. • Лојалност на потрошувачите кон домашните производи. • Воспоставени значајни пазари за извоз во ЕУ и во соседните земји (пр. раноградинарски зеленчук, органски зеленчук) 	<ul style="list-style-type: none"> • Мало структурирано/фрагментирано примарно производство (кое предизвикува зголемени трошоци). • Слабо капитално потпомагање (инвестициски и работен капитал), слаб пристап до кредити. Несоодветна финансиска поддршка за јавни инвестиции особено за повеќегодишни култури и инсталации (оранжерии, постбербени објекти). • Стара механизација, често несоодветна или саден материјал со слаб квалитет и застарени практики на одгледување (незначително осовременети плантажи, несоодветна употреба на земјоделски репроматеријали, недостаток на системи за наводнување капка по капка, и т.н.), што резултира со непостојаност и ниски приноси. • Неколку сорти на овошје не се комерцијални или погодни за чување, преработка (особено јаболка, вишни). • Голем број на фармери се конзервативни, претриемачкото размислување е недоволно развиено, работната продуктивност често е ниска. Постои слаба хоризонтална соработка (кооперативи на фармери и здруженија. • Неорганизирано/неконтролирано производство води кон прекумерна понуда и големи флукуации на цената. • Пазарите на големо се неразвиени, пазарната информација недостасува, стабилните пазарни врски се ретки. Не постојат пазарни стандарди. • Слаба вертикална интеграција (фармери и преработувачи). Слабо спроведување на договорите од страна на фармерите и преработувачите/трговците. Неликвидните преработувачи често доцнат со исплатите. • Слаби инвестиции во повеќегодишни култури (застареност на овошните плантажи и плантажите со грозје). • Слабо истражување и слаба поддршка од советодавните служби (особено за маркетинг).
Можности	Закани
<ul style="list-style-type: none"> • Постои можност за развивање на интересот на странски компании за инвестирање во производството и малопродажба; тие ќе го организираат откупот (пр. за ситно овошје, вишни, органско овошје) • Добри перспективи за развој на овошјето се: ситно овошје (малини, капинки, боровинки) и вишни, (висока трудоинтензивност; производи за специјализирани пазари во подем во ЕУ и во Македонија); трпезно грозје поради поволната клима и добар вкус; органско овошје (растечка побарувачка во ЕУ и високи премии); Извоз на праски во Русија и Украина. • Добри перспективи за развој на зеленчукот се пиперки (особено преработени, маринирани, и т.н.), црвена пиперка, исечени и смрзнати пеперки за етнички пазари во ЕУ; аспарагус, за кој има погоден пазар и за кој има пораст на побарувачка во ЕУ, особено во Германија; и создава услови за вработување како резултат на висока трудоинтензивност; раноградинарски зеленчук на 	<ul style="list-style-type: none"> • Јаки конкуренти на извозните пазари се: Шпанија, Кина, Марока, Турција (зеленчук) и Србија (ситно овошје), Полска, Унгарија (вишни). • Либерализација на увоз, што резултира со зголемен увоз на свежи и преработени производи и силна конкуренција на домашниот пазар. • Извозните пазари ги зголемуваат нивните барања за стандарди за квалитет, безбедност на храна и заштита на потрошувачи. Добрата земјоделска пракса (ГАП) недостасува; ЕУРЕПГАП стандардот е воведен само во неколку фарми. • Чест увоз на несертифицирано овошје, грозје и зеленчук (комбир, и т.н.) семе и семенски материјал (скап и со сомнителен квалитет).

соседните пазари (климата во Македонија не дозволува конкуренција со Грција, Италија и Турција заради раната сезона на пласман); органски зеленчук, за кој се уште расте побарувачката во ЕУ и која ужива високи премии споредено со конвенционалните производи; засадени лековити и ароматични билки.

2.3.7. Синџир на сточарски производи

Сточарско производство, нивно колење, извоз и преработувачка индустрија се учесници во земјоделската и национална економија. Историски гледано, одледувањето на добиток (освен одгледување на свињи и живина) се изведува од страна на земјоделските малосопственици, што вклучува индивидуални земјоделски производители, чие производство е главно за нивна сопствена потрошувачка, одреден број на комерцијално ориентирани семејни фарми кои се во пораст и големи специјализирани сточарски производствени претпријатија, чиј број е во опаѓање.

Табела 14 - Број на животни и клучни најзастапени производства, 2000-2005⁸⁷

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Број на добиток						
Говеда	264,968	265,266	258,973	259,976	254,803	248,185
Овци	1,250,686	1,285,099	1,233,830	1,239,330	1,432,369	1,244,000
Кози		78,542	81,439	71,810	67,786	62,190
Свињи	204,135	189,293	196,223	179,050	158,231	155,753
Живина	3,713,369	2,749,637	2,900,966	2,417,362	2,725,298	2,617,012
Пчели	75,481	70,869	70,088	71,602	69,036	66,738
Производство						
Говедско и телешко месо (тони)	7,287	5,835	6,738	8,691	8,824	7,604
Кравјо млеко (000 лит)	220,244	200,904	198,431	191,533	212,898	197,464
Овчо млеко (000 лит)	40,156	47,486	51,626	52,466	47,876	48,700
Свинско месо (тони)	9,323	8,413	10,626	9,609	9,373	8,897
Пилешко месо (тони)	4,840	4,702	3,992	4,116	3,189	3,809
Овчо / козјо месо	4,919	5,789	4,637	5,895	7,030	6,857
Јајца (000 парчиња)		395,000	345,000	283,000	340,000	340,000
Волна (тони)	1,920	1,917	1,914	2,003	3,176	1,791
Мед (тони)	1,087	982	853	1,026	916	1,042

Во последната деценија, сточарското производство бележи тренд на опаѓање. Бројот на добиток (иако статистички тоа не е очигледно) е намален. Говедското и овчето месо се во пораст, додека бројот на производите од живина опаѓа. Производството на млеко скоро двојно се зголеми во периодот помеѓу 1994 и 2000, додека приносите, иако споредбено се уште се ниски, постојано се зголемувале. Живинарската индустрија, која е фокусирана највеќе на производството на јајца, постојано е во опаѓање во последните дваесет години, иако приватните индивидуални фарми ја зголемуваат својата активност во овој сектор.

Македонија во голема мера зависи од увезената добиточна храна, пченка, протеини и растителни масти (соја и сончоглед, пченкарен глутен) како и комплетни мешавини или додатоци (комбинација од протеини или протеини, минерали и витамини). Според официјалната статистика, во 2003 година увозот на добиточна храна опфаќаше 25,500 тони производи и нус-производи од маслодајно семе, 7,800 тони комплетни мешавини и 3,800 тони предмешавини.

⁸⁷ Публикација за земјоделство 2000-2005 Државен завод за статистика

Табела 15 - Увоз и извоз во кг (2005)⁸⁸.

Увоз	
Сурово месо и внатрешни органи за исхрана	51,516,065
Колбаси и слични производи од месо	3,038,423
Сурово млеко	0
Млечни производи вклучително сладолед	18,507,481
Извоз	
Сурово месо и внатрешни органи за исхрана	3,349,295
Колбаси и слични производи од месо	497,242
Сурово млеко	10,509,462
Млечни производи вклучително сладолед	779,411

Македонија е нето извизник на сурово млеко, но истовремено е и нето увозник на суровото месо и изнутрици, колбаси и слични производи од месо и млечни производи.

Во 2006 во Македонија работеле 143 објекти со дозвола за колење, третирање, преработка, производство, собирање, складирање, разладување, замрзнување и трговија за производи и суровински материјали од животинско потекло, за кои Управата за ветеринарство има издадено ветеринарно-санитарна дозвола и води регистар⁸⁹. Од нив 37 се објекти за извоз и само 10 имаат дозвола за извоз во земјите на ЕУ. Извозните објекти кои произведуваат производи од животинско потекло треба да поседуваат извознички контролен број, додека објектите кои ги пласираат своите производи на домашниот пазар не поседуваат број на дозвола.

Табела 16 - Објекти кои имаат дозвола за работа во Македонија, 2006⁹⁰

Тип на објект	Бр. на објекти кои имаат дозвола за работа	Објекти за извоз	ЕУ дозвола за извоз
Кланици за црвено месо (говедско, свинско и јагнешко)	21	7	7 за јагниња
Кланици за живина	2	2	
Месо од дивеч	-	-	
Објекти за преработка на месо и производи од месо	37	11	
Објекти за преработка на млеко и млечни производи	70	6	1
Риби и производи од риби	-	-	
Објекти за преработка на полжави	2	2	2
Објекти за производство на производи од јајца	2	2	
Објекти за мед	3	2	
Други објекти	6	5	
Вкупно	143	37	10

Објектите за преработка на млеко се со мал и среден капацитет со околу 50% употребеност на инсталираните капацитети за преработка. Само една компанија за преработка на млеко е регистрирана за извоз во ЕУ. Во 2003, производството во објектите за преработка е: УХТ и течно млеко (60,000 т), јогурт и кисела павлака (15,500 т), сирење (3,400 т), путер и други производи (1,000 т). Годишното производство на индивидуалните фармери за 2003 е: млеко (56,300 т), сирење (10,700 т), путер и други производи (1,600 т). Домашното производство покрива 76% од потребата на пазарот и 24% е покриена со увоз.

Македонската преработувачка индустрија за месо многу зависи од увозот на сурово месо. Објектите за колење на животните, преработка и складирање на производи од животинско потекло се поделени во следниве категории:

- Објекти за колење на животните;
- Објекти за расекување на месо;
- Објекти за преработка и расекување на месо од дивеч;

⁸⁸ Извор: Извештај од Државен завод за статистика, 2005

⁸⁹ Закон за ветеринарно здравство (СВ на РМ бр. 28/98)

⁹⁰ Управа за ветеринарство 2006

- Објекти за преработка на месо и подготовка на производи од животинско потекло;
- Објекти за ладење, замрзнување и складирање на производи од животинско потекло.

Во однос на изградба, техничка опрема, капацитет, методи за работа и организација на ветеринарната инспекција, тие се класифицирани на следниов начин:

- Објекти со висок капацитет на производство – индустриски објекти;
- Објекти со помал капацитет на производство – занаетчиски објекти;
- Објекти (простории) во домаќинства за преработка на млеко и подготовка на производи од млеко, преработка и собирање на мед, сортирање и пакување на јајца.

Споменатите објекти мора да ги исполнат општите услови кои се заеднички за сите објекти, поврзани со локацијата, дворови, патишта, водоснабдување и одвод на отпадна вода, материјалот кој се употребува во изградбата на објектите, опрема, вентилација, осветлување, простории за санитација на опремата, простории за општите потреби за персоналот и ветеринарната инспекција, како и за хигиена на вработените. Посебните услови зависат од типот и степенот на производството. Управата за Ветеринарство врши контрола на активностите и примената на законите кои се однесуваат на прехранбените производи од животинско потекло.

Не постојат одобрени **кланици** за извоз во ЕУ на црвено месо (освен седум кланици за јагниња). Главниот проблем се јавува во објектите каде нема прочистителна станица за вода и не постои интерес кај преработувачите да ги исполнат критериумите на ЕУ. Системот за оценка на труповите не го следи СЕУРОП системот за класификација и другите стандарди согласно со внатрешниот пазар на ЕУ. Постои слаба примена на ХАЦЦП и слаба само-контрола.

Во земјата не постои кафилиерија за животни која ги исполнува стандардите на ЕУ.

2.3.7.1. Говедарство

Говедарството е најзастапено во ридско-планинските предели по должината на северната, западната и источната граница на земјата. Националната расна структура претежно вклучува и млечни и месни раси, но најприсутна е ориентираноста кон млечните раси. Производството на месо, општо земено, е дополнителна дејност и засновано на селектирани крави и гоее на машки телиња, додека гоеењето на месните типови на раси е во многу мал обем и се заснова на увезени раси од Србија кои имаат двојна намена. Главните раси вклучуваат 54% на Буша (селска, домашна раса која се користи за млеко, месо и во исклучително се користат за работа во оддалечените / тешко достапни подарчја), 19% Сименталци (подеднакво се користи и за млеко и за месо), 13% Источно-Фризиска/Холштајнска (претежно млеко), 13% Монтафонска раса (претежно млеко) и 1% Оберенталска раса (претежно млеко)⁹¹.

Бројот на говеда постојано се намалува во последните десет години. Во периодот 2000-2005 просечниот број на говедата е 258.7 илјади (248.2 грла во 2005). Бројот на кравите и стелните јуници исто така е намален од 70% од вкупниот број на грла на говеда во 2001 на 63% во 2005 (околу 157 илјади од кои во просек 88 илјади или 56% се молзни крви).

Просечната големина на фарма на говеда е мала и просечниот принос на млеко по крава е околу 2,362 литри⁹². Во 2005, 91% од фармите на говеда имаат помалку од 10

⁹¹ МЗШВ Годишен земјоделски извештај 2005

⁹² Државен завод за статистика на Република Македонија 2006. стр. 418

грла, 6% имаат помалку од 20, 2% помалку од 50 и само 1% имаат повеќе⁹³. Општата структура на одгледувачите на говеда е проценета на следниов начин:

1. *Традиционални фармери* (75% од вкупниот број) кои имаат нископродуктивни 1-3 крави со ниско годишно производство на млеко од 2-3 илјади л/крава. Продуктивноста е многу ниска поради несоодветните услови под кои тие се чувани, како и слабиот квалитет на добиточна храна. Овој тип на производители не претставува солидна основа за идно пазарно производство.
2. *Семејни фарми* со 5-20 крави со годишно производство на млеко од 4-5 илјади л/крава среден принос. Најчесто тие се мешани фарми со неколку типови на производство кое треба да претставува идна основа за производство на говеда. Според стандардите кои преовладуваат во соседните земји, фармите со минимум 10 крави се сметаат за економски способни да опстанат⁹⁴.
3. *Специјализирани фарми* со повеќе од 20 крави, со висока продуктивност, со годишно производство на млеко од над 5 илјади л/крава. Бројот на ваквите типови на фарми е мал, само 3% од фармите во 2005. Само 1 процент од фармите имаат повеќе од 50 грла и треба да бидат носители на производство на квалитетен генетски материјал за преостанатите фарми (репродуктивни центри).

Во периодот 2000-2006 просечното годишно производство на говедско месо (тежина на заклани говеда изразена во трупови/каркаси) било околу 7,500 тони (7,600 тони во 2005), што е недоволно за задоволување на националните потреби (потрошувачи и индустрија за преработка). Според Државниот завод за статистика, околу 14,000 тони годишно се увезувани во 2004-2005 (16,000 тони според Институтот за ветеринарство), од кои дел е со намалени царински квоти за увоз. Домашната побарувачка за говедско (вклучително за индустријата) се исполнува со увоз со просечна вредност од €21 милион годишно.

Во периодот 2000-2006 просекот на годишно производство на млеко во Македонија бил околу 203,500 литри (197,500 во 2005). Според официјалната статистика, вкупното производство на кравјо млеко покажува опаѓање и е чувствително и многу често е доста проблематично. Произведеното млеко се употребува или за потрошувачка во свежа форма или преработено во јогурт, павлака, кисело млеко, сирење, урда, кашкавал, преработено сирење и друго. Македонија е нето увозник на млечни производи (во 2005, вкупната количина на увезени млечни производи изнесувала до 17 илјади тони)⁹⁵ за вкупен износ од од €17.5 милиони (2005).

Главни земји увозници на млеко и млечни производи за Македонија се: Словенија 45% од вкупниот увоз, Германија (17%), Хрватска (13%), Србија и Црна Гора (8%) Република Чешка и Бугарија (5%), Босна и Херцеговина (2%), Грција и Франција (1%).

Еден од најголемите ограничувачки фактори во сточарското производство е високата цена на фуражни култури и добиточна храна што влијае на крајната трошковна структура на производството на месо (50 до 85 %), особено во интензивен тов најприсутен во низините.

Одгледувањето на говеда е поддржано од страна на МЗШВ чија главна цел е да се подобри расната структура на македонските млечни стада (постојат три главни инструменти: поддршка на “високо-квалитетни” крави, поддршка на контролата на податоците за производството/ матична евиденција, поддршка за регистрирани крави) и финансиска поддршка за произведена, добиточна храна во силоси и косена добиточна храна за употреба на самата фарма. Мерките за поддршка не покажуваат резултати бидејќи ниту се зголемил бројот на кравите, ниту пак се подобрила

⁹³ 2005 – Систем за идентификација и регистрација на животните, УВ, МЗШВ

⁹⁴ Европскиот просек е 24 крави по фарма, во Грција е 8, во Велика Британија и Холандија е 70 по фарма.

⁹⁵ Државен завод за статистика, 2005

нивната продуктивност. Официјалните податоци покажуваат дека постојат 3,840 високопродуктивни млечни крави во фармите за одгледување кои треба да послужат за подобрување на генетската основа на стадата во сопственост на индивидуалните фармери. Сепак, се чини дека тие само ги заменуваат потребите⁹⁶ на своите стада. Не постои соодветен инструмент, понуден од страна на државата до преработувачите кој ќе го регулира вишокот на пазарот преку поддршка на складирањето на млечните производи кои имаат подолг рок на траење (путер, сирење).

СВОТ анализа во под-сектор за говедарско производство

Јаки страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> Погодна животна средина и еколошки услови за производство. Достапност на големи површини за пасење и производство на добиточна храна. Традиција во одгледувањето на говеда. Локалните раси се прилагодени кон условите во опкружувањето/ животната средина. Се произведуваат неколку традиционални млечни производи. 	<ul style="list-style-type: none"> Мали фарми во кои доминира одгледувачка технологија на работа со ниски влезни и излезни трошоци Дефицитарно производство и понуда за фуражна храна. Висок трошок за концентрирана добиточна храна (која е главно увезена). Мала специјализација (млеко или месо) во производството. Слабо или непостоечко вертикално интегрирање помеѓу фармерите и преработувачите (неколку годишни договори кои се засноваат на количина и квалитет се понудени на фармерите од страна на преработувачите). Преработувачите имаат доминантна позиција. Ниско ниво на обученост за менаџмент на фарма (особено кај ситни индивидуални фармери), што резултира со лоша пракса на управување на фармата/стадото и низок квантитет и квалитет на суровото млеко. Стручна поддршка понудена од страна на советниците на АПРЗ и регионалните службеници на МЗШВ немаат интегриран пристап и главно се фокусирани на проблемите во производството кои се однесуваат на исхраната, здравјето и т.н. Базите на податоци за веродостојни информации за размножување не се користат правилно (не постои проценка на Одгледувачката вредност – податоците за размножување и продуктивност само се евидентирани и не е спроведена финална анализа на расна вредност за да се идентификува и распространени реално високо квалитетна крава). Нема континуитет во реализацијата на програмите за размножување и селекција. Не постојат домашни и странски приватни компании за размножување. Постојат центри за вештачко осеменување за говеда и свињи (вештачкото осеменување со бикови од докажана одгледувачка вредност е ретко) Нема Национално координативно тело кое ги врзува индустријата и владата Мерките за поддршка на МЗШВ не покажуваат резултати ниту во бројот на кравите ниту во подобрување на нивната продуктивност. Не постои соодветен инструмент, понуден од страна на државата до преработувачите кој ќе го регулира вишокот на пазарот преку поддршка на складирањето на млечни производи кои имаат подолг рок на траење (путер, сирење).
Можности	Опасности
<ul style="list-style-type: none"> Додавање на вредност на производите од месо и млеко преку преработка, подобрување на квалитетот, брендирање ит.н Подобрено раководење со пасиштата. 	<ul style="list-style-type: none"> Без соодветни пазарни регулативи постои голем увоз на поевтини месни и млечни производи од ЕУ и од трети земји. Избувнување на болести (лигавка и шап и бруцелоза)

⁹⁶ Драгослав Коцевски, изготвен материјал 2006

2.3.7.2. Овчарство и козарство

Индустијата за овци во Македонија има долга традиција и е поддржана со поволни природни услови (стадата се одгледуваат во еколошки чисти зони, а пасиштата заземаат речиси половина од вкупното земјоделско земјиште) и значително придонесува за земјоделскиот извоз. Додека според мислењето на експертите се смета дека бројот на овци е помеѓу 600 и 800 илјади, официјалната статистика (2000-2005) покажува годишен просек од 1.28 милиони овци во земјата (1.24 милиони во 2005, од кои 67% расплодни овци – највеќе молзни, 27% јагниња и едногодишни јагниња, 6% овни и стерилни овци). Сепак, точниот број на грла и фарми не е познат бидејќи регистрацијата и обележувањето на овци се уште не е извршено.⁹⁷

Околу 96% од молзните овци се одгледуваат од страна на индивидуални приватни фармери. Во 2004 бројот на фарми за овци беше проценет на 2,964⁹⁸. На поголемиот дел од фармите се одгледуваат помалку од 51 овца, во околу 45 % од стадата на овци има помеѓу 101 и 300 грла и има околу десет фарми каде бројот на овци надминува 1,000 грла. Типичните фарми за овци и кози се фамилијарни бизниси, користејќи сопствена земја, амбари и работна сила. Поголемите фарми или групи на фармери се насочени кон изнајмување на државни пасишта за време на летната сезона. Побројни стада може да се најдат само во западниот дел на земјата. Вообичаено се чуваат само една или две кози од страна на фармерите чие млеко и месо се произведуваат само за потребите на домаќинството. Сепак, во последниве години, беа направени некакви инвестиции во тој сектор.

Расната структура на популацијата на овци во Република Македонија се состои главно од расата Праменка поделена во Овчеполка (60%) и Шарпланинка (30%) додека остатокот е од Праменка вкрстена со Мерино и/или Аваси. Со оглед на доминантната можност за извоз на јагнешко месо, традиционално не постои јасно дефинирана производствена ориентација (месо–волна наспроти млеко-месо).

Слично како со одгледувањето на овци, одгледувањето на кози беше важна традиционална активност во минатото. Заради оголување на пасиштата, беше воведена забрана за одгледување на кози во 50-тите која беше укината дури во 1989 што резултираше со незначителна популација на кози. Последователно, интересот за одгледување на кози повторно започна, и во периодот 2001-2005 имаше годишен просек од 72 илјади кози во Македонија (62.2 илјади во 2005)⁹⁹. Проценките на експертите, сепак, е дека овој број изнесува околу 100 илјади¹⁰⁰. Согласно со податоците од Институтот за сточарство, има 1,200 фарми за кози во земјата, но ако фармите со 1 до 5 грла не се земаат предвид, бројот на фармите е само 664. Бројот на одгледувачи на кози се изголемува како резултат на побарувачката на пазарот за козјо млеко и поради неговата профитабилност. Сепак, главните проблеми со кои се соочува оваа конкурентна индустрија во развој се недостаток на примена на техничко-технолошките солуции на фармите, неорганизираните производители кои пласираат мали и нестандардизирани количини на пазарот, што резултира со генерално недоловно искористување на достапните природни и други ресурси во оваа индустрија. Покрај големиот интерес покажан од развиените европски земји за козјо млеко и сирење, македонските производители се далеку од целосното искористување на поволната бесцаринска трговија и очигледната побарувачка, главно поради недостаток на постојан квалитет на млекото, и неможноста да воспостават препознатлив бренд на сирење, и недоволните количини кои ги исполнуваат ЕУ

⁹⁷ Драгослав Коцевски, изготвен материјал 2006, во кој е изнесено дека официјалниата бројка на јагниња е ниска (обезбедената проценка е околу 788 илјади јагниња/едногодишни, што е логично споредено со бројот на репродуктивни овци).

⁹⁸ Студија за меѓународно конкурентни потсектори- Овчи и козји производи, 2006, финансирана од ЕАР

⁹⁹ Државен завод за статистика, Годишници 2001-2005

¹⁰⁰ Студија за меѓународно конкурентни потсектори- Овчи и козји производи, 2006, финансирана од ЕАР

стандардите за квалитет, и не ги исполнуваат условите за добивање одобрување за извоз на поголем број капацитети за преработка.

Популацијата на кози во Македонија припаѓа на Балканската раса, но постои вкрстување со Санската раса и во последно време со Алпина, последната е поддржани во воспоставените репродуктивни центри. Продуктивноста на козите е варијабилна поради различните производствени услови. Клучните просечни производствени карактеристики на популацијата на кози се жива мера од 30 до 40 кг и млечен принос од 150 литри¹⁰¹. Јарињата се појавуваат во февруари/март и нивната телесна тежина на возраст од 60 дена е 15 кг, кога се продаваат на локалните пазари заедно со јагнињата.

Вкупниот просек на производство на **овчо млеко** во периодот 2001-2005 е околу 49.6 илјади литри (48.7 илјади во 2005) со просечен принос од 57 литри по овца (59 литри во 2005, со тренд на зголемување). Овците на индивидуалните фармери произведуваат 60 л/годишно додека овците од претпријатијата само 39 л. Најголем дел од млекото е преработено во бело овчјо сирење (од типот на фета) кое се продава на домашниот пазар, но мали количини се извезуваат во соседните земји (Грција) во сезоната на молзење. Други млечни производи се овчи кашкавал, кисело млеко и сурутка. Млечните овчи производи имаат добар извозен потенцијал поради ниските производствени трошоци и високиот квалитет. Сепак, слабата производствена технологија може да се истакне како значителен проблем, како и хигиената и примената на стандардите за квалитет. Постои само една млекраница во земјата со дозвола за извоз во ЕУ, додека два други преработувачи поседуваат дозвола за извоз во трети (не-ЕУ) земји. Во поново време, производителите покажуваат тренд на зголемување на производството на млеко и вкрстување со раси на овци кои имаат висок потенцијал за производство на млеко. Со цел да се подобри размножувањето на добитокот, формирани се повеќебројни центри за размножување со високо квалитетни овни (од расите Источно-фризиски, Виртенбег и Аваси) под контрола на овластени институции.

Пазарот за **козјо млеко** сè уште е неразвиен, но цените се релативно високи. Како резултат на тоа, се повеќе фармери се опремуваат со објекти за преработка кои се наоѓаат на самата фарма и ги снабдуваат супермаркетите и продавниците за сирење со различни специјални видови сирење. Бидејќи цената на козјото млеко е половина од цената на овчото млеко (т.е. скоро еднаква со цената на кравјото млеко), многу од фармерите на овци чуваат исто така и кози и го мешаат козјото со овчото млеко.

Просекот на **производство на овчо месо** од 2000 до 2005 беше 5,855 тони (6,857 тони во 2005) и исто така покажуваат тренд на покачување. Во 2004, 3,023 тони на јагнешко месо беше извезено (Државен завод за статистика)¹⁰². Околу 75% од македонските трупови јагниња се извезуваат во земји на ЕУ (околу €12.5 милиони се реализираат годишно, што го чини трет земјоделски производ), главно Грција (2,126 тони) и Италија (761 тон) и се концентрирани во периодите на Божиќ и Велигден. Овие пазари бараат трупови со тежина од 7 до 8 кг. Јагнињата се колат во кланици кои имаат дозвола за извоз и се извезуваат како свежо разладено месо. Македонскиот извоз во ЕУ е ослободен од давачки/такси за увоз, сепак, истакнатото “Македонско јагне” во моментот е под закана како резултат на воведување и мешање на различни раси, и затоа станува се потешко да се произведе униформно-непроменливо заклано јагне со потребните квалитети. Помали количини се продаваат во Хрватска (која станува значаен растечки пазар), Србија и Црна Гора, како и Кипар, генерално во бесцаринска квота. **Кожата од овците** се бара од страна на индустријата за штавење

¹⁰¹ Модернизација на македонското земјоделство, Моментална состојба на овци и кози, В.Џабирски

¹⁰² Во 2005, според податоците на ЕУ DG AGRI, извозот изнесуваше 2,615 тони

и кожната индустрија, но волната (2 кг волна по грло во 2003) се продава по ниски цени.

Бројот на овци се намали во последната деценија заради забраната на извоз на јагниња во периодот 1996-99 (во Италија и Грција), поради појавата на лигавка и шап и поради промената на очекувањата на младите фармери. Во последните години секторот за овци настојува на умерен, но стабилен раст кој беше поддржан од Владата.

Целите на сегашната политика и мерките на политиката на МЗШВ во индустријата на кози и овци се зголемување на бројот и подобрување на расната структура во стадата на овци и кози во Македонија. За овците, политиката ги поддржува индивидуалните фарми за зголемување на бројот на овци во стадата, центрите за размножување за Аваси и Виртенбершката раса и Ф1 вкрстувања (Аваси и Виртенбершката раса и локални раси). За кози, политиката ги поддржува индивидуалните фарми за зголемување на бројот на кози во стадата и центрите за размножување за Ф1 вкрстувања (Алпина и локални раси).

СВОТ анализа во под-сектор овчарство и козарство.

Јаки страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> Погодна животна средина и еколошки услови за производство. Достапност на големи површини за пасење. Традиција во одледување на овци и кози Локалните раси се прилагодени кон условите во животната средина/опкружувањето. Доволен број (7) на кланици за јагниња со дозвола за ЕУ. Неколку традиционални млечни производи веќе се произведуваат. Квалитетот на јагнињата и сирењата е признат на извозните и домашните пазари. 	<ul style="list-style-type: none"> Мали фарми, крда и стада. Има недостаток на веродостојни податоци за големината на индустријата (број на фарми и број на животни) и за поединечна идентификација и регистрација на животни и фарми. Традиционалните извозни пазари за јагнешки трупови/каркаси страдаат поради неорганизираната набавка. Има потреба за посинхронизиран пристап кон склучување договори со земјоделците кои треба да се концентрираат на одредени (месни) раси, како и за следење на производствените технологии за крајниот производ (јагниња) да биде во тежински опсег и со униформен квалитет прифатлив за странските пазари. Класификацијата на труповите/каркасите не ги следи регулативите на ЕУ (С/ЕУРОП). Постои слаба вертикална интеграција, слабо договорно одгледување и необврзни договори помеѓу овчарите и млекарниците. Не постојат пазарни регулативи за сирењето. Не постои организација за заеднички маркетинг на млечните производи и повеќето фармери се уште продаваат поединечно. Етикетирање и брендирање на сирењето сеуште недостасува во неколку региони. Има само една млекарница во земјата со дозвола за извоз во ЕУ, додека уште два преработувачи поседуваат дозвола за извоз во трети земји (кои не се членки на ЕУ). Ниската продуктивност на локалните раси и популации, сезонско варирање на производството на млеко и низок квалитет на млекото. Ова се должи на фактот што технологијата на самата фарма и праксите за размножување се стари (нема правилно управување со пасиштата, ниската инпут-аутпут фармската технологија е доминантна, високо продуктивен добиток е недоволно нахранет: ниско ниво на енергетски и протеински инпут). Нема сериозна работа во размножување од страна на голем дел од фармите (според производствената ориентираност месо-волна и млеко-месо). Има недостаток на шема за квалитет на сурово млеко и контрола на квалитетот на сурово млеко. Бројот на овчари драстично се намали поради стареењето и недостатокот на замена. Не се понудени образовни програми на новите и постојните фармери. Недостаток на контрола на производството. Нема проценка на вредноста на расите (податоците за размножувањето и продуктивноста се евидентирани и не се спроведува финална анализа на одгледувачката вредност) за да се идентификува и размножи реално висококвалитетниот добиток. Не постои Национално координативно тело кое ги поврзува индустријата и владата, организира пазар и производство. Здруженијата на фармери се уште се слаби и не им се дадени никакви права на пр. во размножувањето. Само околу половина од фармите за овци се здружени во здруженија, што претставува само 20 до 25% од овците. Не постои вистинско здружение во индустријата на мали преживари.

Можности	Опасности
<ul style="list-style-type: none"> • Додавање вредност на месни и млечни производи преку преработка, подобрување на квалитет, брендирање и т.н; • Започнување на национални програми за промовирање на овчите и козјите производи на домашниот и меѓународните пазари. • Ветеринарите започнуваат со програмата за идентификација и регистрација на кози и овци. 	<ul style="list-style-type: none"> • “Македонското јагне” моментално е под закана заради воведување и мешање на различни раси и станува се потешко да се произведе униформно заклато јагне со потребниот квалитет. • Проблеми со здравјето на животните (главно бруцелоза). • Без шема за поддршка, огледувањето на овци и кози може да има последици.

2.3.7.3. Свињарство

Во периодот 2000-2005, просекот на популацијата на свињи беше 180 илјади грла (155.7 илјади во 2005). Според статистичките податоци, бројот на свињи во Македонија укажува на намалување (особено забележително во приватниот сектор), главно заради високата цена на добиточната храна, највисоката трошкова компонента при одгледувањето. Во 2005 структурата на стадата на свињи беше составена од прасиња (31.5%), товни прасиња (47.2%), маторици и назимки (15.9%), нерези (1.3%) и други (4.1%)¹⁰³.

Претпријатијата кои се занимаваат со организиран начин на размножување и производство на прасиња (затворен круг, вештачко осеменување, и т.н.), се сопственици на околу 40% од вкупниот број на свињи во земјата, додека останатите 60% од свињите се во сопственост на индивидуалните производители (низок интензитет на размножување и селекција, со околу 1-3 маторици и стадо со вкупно 15-20 грла). Од статистиката може да се процени дека значителен број товници на индивидуалните фарми не се заклани во регистрирани кланици, туку се продадени на приватни потрошувачи или употребени за потребите¹⁰⁴ на домаќинствата.

Најчести раси се Ландрас (белгиски, дански, шведски и германски), како и големите Јоркшир и Дурок. Внесот на новиот генетски материјал е направен само со увоз на нерези, со цел да се избегне парење во сродство и да се зголеми просекот на производствените резултати.

Во периодот 2000-2005, просечното годишно производство на свинско месо е 9.37 илјади тони (8,897 тони во 2005). Товни прасиња се колат со околу 100 кг жива мера. Проценето е дека околу 90% од домашните потреби за сурово свинско месо се покриени со домашното производство, но македонската месна индустрија за своите потреби целосно увезува замрзнато свинско месо (5,567 тони во 2005 или 18% од вредноста на земјоделскиот увоз, според Државниот завод за статистика, но 7,193 тони според Ветеринарниот институт). Главните пазари од кои се увезува свинското месо се ЕУ (62%), Бразил (11%) и Полска (4%). Увезените производи од свинско месо (шунка, колбаси и сланина) се релативно поевтини и покрај царинските трошоци за увоз. Во 2005, делот на свињи и свинско месо од вкупниот агро-прехранбен извоз изнесува 3%.

¹⁰³ Податоците за 2005 се од Извештајот на Државниот завод за статистика, мај 2006.

¹⁰⁴ Драгослав Коцевски, изготвен материјал, 2006. Согласно статистичките податоци на Државниот завод за статистика од 2005, индивидуалните фарми одгледуваат 68.5% од маториците и назимките и само 45% прасиња + прасиња за товење, наспроти соодветните проценти на претпријатијата од 31.5% и 45%, но ефикасноста на индивидуалните фарми не е за 50% пониска (прасиња /маторици) отколку во претпријатијата.

Целта на сегашните мерки на политиката во свинската индустрија е подобрување на расната структура во македонските стада на свињи преку обезбедување поддршка на високо квалитетно вкрстување со призната генетика и контролирање на податоци за производство на високо квалитетни животни. Поддршката се намалувала во последните години.

СВОТ анализи во под-секторот свињарство.

Јаки страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> Голема домашна побарувачка за свинско месо и производи од свинско месо. Неколку големи производствени единици 	<ul style="list-style-type: none"> Индивидуланите фарми имаат слаба исхрана на свињи (храната за свињите е на основа на пченка, потребен е значителен увоз секоја година и е скапо за индивидуалните фармери). Технологијата на фармата е елементарна во однос на домаќинствата, опремата и раководењето. Просечната ниска продуктивност се должи исто така на слабото управување на репродукцијата (недоволна употреба на вештачкото осеменување, споро воведување на докажана генетика со правилни планови за размножување и управувањето на репродукцијата). Ова делумно се должи на нискиот степен на поддршка од страна на владата кон центрите за размножување за распространување на генетскиот материјал. Помош при размножувањето и селекција е на ниво на собирање податоци и нивно неанализирање и некористење како алатка за проценка на одгледувачката вредност и селективно размножување на генетски супериорните животни. Слабо техничко знаење на мали индивидуални производители на свињи. Нема постојано достапни образовни програми за стари и млади фармери за методите на размножување и интегриран пазарен концепт на производствениот синџир. Не постојат пазарни стандарди и формирање на цена врз основа на оценка на труповите/каркасите (пазарни класи согласно СЕУРОП) и други стандарди во согласност со внатрешниот пазар на ЕУ. Поделени одговорности помеѓу МЗШВ и Министерството за економија за пазарен мониторинг, планирање и контрола. Нема Национално координативно тело кое ќе ги поврзе индустријата и Владата. Слаба вертикална и хоринзотална организација на синџирот на свинското месо. Нема договорно одгледување помеѓу претпријатијата и индивидуалните фармери. Постоење на важни нергулирани неформални пазари (набавка, колење, складирање), кои понекогаш стигнуваат и до касапниците и продавниците на мало. Стручната поддршка понудена од страна на советниците на АПРЗ и регионалните службеници на МЗШВ нема интегриран пристап и главно е фокусирана на производствените проблеми кои се однесуваат на исхраната, здравјето и т.н. Некои од претпријатијата за свињи се со добро организирани шеми за размножување кои се засноваат на испораката на услугите за стручна поддршка од страна на независни професионалци.
Можности	Опасности
<ul style="list-style-type: none"> Додавање вредност на месните производи преку преработка, подобрување на квалитетот, брендирање и т.н; Зголемување на производство на пченка 	<ul style="list-style-type: none"> Без соодветни пазарни регулативи постои голем увоз на поевтини производи од месо од други земји. Поддршката од државата се намалува во последниве години. Избувнување на различни болести.

2.3.7.4. Живинарство

Живинарската индустрија, која главно е фокусирана на производство на јајца, во текот на последните дваесет години постојано се намалува, иако приватните индивидуални фарми ја зголемуваат оваа активност во овој сектор. Според податоците на Државниот завод за статистика за периодот 2000–2005, просечниот годишен број на живина во Македонија беше околу 2.85 милиони (2.6 милиони во 2005). Во 2005, 2.23

милиони или 83% се несилки со вкупно производство од околу 340 милиони јајца (152 јајца/несилка), и 3.809 тони месо (само една четвртина е од бројлери и остатокот е од несилки). Во предметниот период, постои намалување на бројот на несилки кој не влијае на производството на јајца, поради зголемената продуктивност (соодветна околина, раководење и опрема, и т.н).

Производството на јајца е примарна активност на македонската живинарска индустрија. Истата може да биде на три различни нивоа. Има големи фарми (околу десет од нив, кои чуваат околу 37% од вкупниот број на несилки, во просек 80-100 илјади несилки по фарма и просечно производство од преку 300 јајца/кокошка/годишно), многу средни фарми во фамилијарна сопственост (кои одгледуваат околу 63% од несилките, со просечен капацитет од 2-5 илјади по фарма, со просечно производство на 108 јајца/кокошка/годишно) и живина која се чува на домашните дворови. Производството на јајца во Македонија е доволно за нејзините потрошувачки потреби.

Специјализираното производство на бројлери е во рана фаза на развојот, но добива позиција на пазарот и покрај големиот увоз на замрзнато пилешко месо кое ги намалува цените на домашниот пазар. Производството е организирано во големи фарми од индустриски тип, и околу 30 помали приватни фарми на кооперативен принцип со производство од 6% (1.000 тони/годишно) од пазарната побарувачка за свежо пилешко месо. Интегрираното договорно производство во производството на месо од живина е започнато. Сепак, во земјата постојат само две кланици (со вкупен капацитет од 2 милиони птици годишно), што го ограничува развојот на производството на бројлери. Иако домашното производство на пилешко месо бележи брз пораст во последната деценија, покрива само 20% од домашната побарувачка. Увозот на пилешко месо претставува најголем дел од вкупниот увоз на агро-прехранбени производи. Во 2005 околу 25 илјади тои беа увезени (или 37,6% од вредноста на увозот на месо и месни производи (во вредност од €21,1 милиони во 2005), главно замрзнато пилешко месо за преработувачката индустрија) од САД (30%), Словенија (18%), Кина (14%) и ЕУ-15 (13%).

Во Република Македонија има увоз помеѓу 300 и 500 илјади еднодневни пилиња, исто толку 12 до 16 недели стари јарки со вкупен износ од €180 до 300 илјади за еднодневни пилиња, и €1 до 2 милиони за јарки. Главните цели на претходните мерки на политиката на жининарската индустрија беа развивање на индустријата за бројлери преку поддршка на фарми за одгледување на родителски јата за продажба на еднодневни пилиња (бројлери и несилки) и товни бројлери кои се продаваат на кланици.

Интересен развој во живинарската индустрија е неодамнешниот развој на нови активности, како што е одгледувањето на ноеви. Моментално постојат преку 45 фармери кои одгледуваат ноеви, и вкупното производство во последната година е проценета на 800 ноеви. Со релативно ниска вредност на постоечката инвестиција (€2.000-4.000 по семејство), солидните приходи и осигураниот пласман на производството на договорна основа, фармското производство на овие птици, иако е во првата фаза на својот развој, обезбедува добри можности како профитабилна алтернатива за диверсификација на постоечките земјоделски активности.

СВОТ анализа на под-сектор живинарство

Јаки страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> Зголемување на домашната побарувачка за пилешко месо и јајца. Зголемување на продуктивноста (соодветна околина, раководење и опрема, и т.н.) во специјализираните фарми. Претпријатијата за јајца и пилешко месо се интегрирани од фарма до пазар во производството. 	<ul style="list-style-type: none"> Ниска продуктивност на семејни средни живинарски фарми заради лошото продуктивно вкргување, сиромашна исхрана (добиточната храна е на основа на пченка и е скапа за семејните фарми), стара опрема на фармите. Фармите на несилки кои се во сопственост на семејства потребно е да се организираат и интегрираат Нема пазарни стандарди и формирање на цени врз основа на проценка на труповите на линијата на колење. Генерално закланите животни имаат ниска жива мера. Има само две кланици во земјата (вкупен капацитет од 2 милиони птици годишно) што го ограничува развојот на производството на бројлери. Нема Национално координативно тело кое ги поврзува индустријата и Владата.
Можности	Опасности
<ul style="list-style-type: none"> Зголемување на производството на добиточна растителна храна Кампањи за зголемување на потрошувачката на свежа месо од живина Одгледување на новеи 	<ul style="list-style-type: none"> Без соодветни пазарни регулативи постои голем увоз на евтино замрзнато пилешко месо од други земји. Производството на јајца е притиснато од неповолни пазарни цени. Разни болести и намалување на пазарот поради Птичји грип.

2.3.7.5. Пчеларство

Природните услови во Македонија се погодни за развој на пчеларството. Во просек, за време на периодот 2000-2005 имало околу 70.6 илјади пчелни семејства (66.7 илјади во 2005), со годишно просечно производство од 984 тони мед (1,042 во 2005). Статистичките податоци укажуваат на трендот на опаѓање на бројот на пчелни семејства од 2000, но истовремено кореспондираат со растечко производство на мед. Просечното производство на мед по кошница е ниско, и се движи од 12 до 20 кг по кошница (15 кг во 2005). Подобро раководени кошници, сепак, произведуваат 50-60 кг/кошница/годишно. Поголемиот дел од медот е повеќе-цветен и една третина е моно-цветен. Другите производи се пчелин восок, прополис и матична млеч.

Доминантниот вид е Царниолан пчелата. Во моментот има околу 11,000 производители на мед, повеќето од нив со 5-10 пчелини кошници. Во повеќето случаи, пчеларството е дополнителна активност која обезбедува 40 до 45% од приходот на домаќинството. Само 14% имаат комерцијално производство на мед, кои поседуваат околу 100 пчелини кошници. Има 12 преработувачи на мед во Македонија. Во 2005, беа регистрирани репро-центрите за селекција и размножување на репродуктивен материјал. Скоро целото производство на мед се консумира на домашниот пазар и 8% се извезува (во 2004 во САД, Австралија и Србија и Црна Гора). Увозот на мед е помалку од 1% и подлежи на такса од 45%.

Во 2005, секторот за пчеларство беше поддржан од Програмата за поттикнување и развој на земјоделството наменета за набавка на матици и пчелни роеви, но не постои политика за поддршка на пчеларството.

2.3.7.6 Одгледување на полжави

Одгледувањето на полжави е профитабилен бизнис кој во Македонија се разви во последните 5 години. Производството се обезбедува по пат на претходно склучени договори со странски компании што ја гарантира продажбата по куповна цена која е формирана од стоковниот пазар и е помеѓу €3 и 5 по кг што обезбедува солидни приходи. Моментално постојат 26 одгледувачи здружени во Здружение на одгледувачи на полжави со седиште во Куманово. Просечната инвестиција е € 2-3 по м² или на пример околу € 6,000 за мала фарма од 2,000м² што обезбедува 2-2.5 тони производство на полжави.

2.3.8. Образовни, истражувачки и советодавни услуги во земјоделството

2.3.8.1. Образовен систем

Македонскиот образовен систем, во надлежност на Министерството за образование и наука, помина низ реформи кон модернизирање на наставниот план и образовните активности. Во 2004 година Владата усвои национална програма за развој на образованието за 2005–2015 за сеопфатна реформа на оваа област заснована на процесите на демократија, децентрализација, автономија, плурализам, мултикултура и глобализација, како и меѓународни образовни стандарди на знаење и вештини и по принципите на доживотно учење. Сепак, образовниот систем се уште треба да се подобрува со цел да се воспостават образовни стандарди кои се компатибилни со оние на земјите членки на ЕУ, вклучително надворешна верификација, дизајнирање на соодветни студиски програми, размена на информации и соработка со образовните институции од другите земји, и т.н.

Средно стручно образование и обука се базира на три до четири годишни програми, како и две годишно специјализирано образование и програми за обука, сите развиени и регулирани од страна на државата. Со цел да се прилагоди на социјалните и економските промени и барањата на пазарот на трудот, земјата моментално е во фаза на трансформирање на средното стручно образование со цел интегрирање на работата и продолжување на образованието како важна компонента за формирање на општество со едуциран кадар.

На следнава табела е прикажан бројот на средни училишта за земјоделството, ветеринарство, производство на храна и шумарство во 2003/04 и 2004/05 и соодветниот број на ученици. Во земјоделските средни училишта, забележан е негативен тренд на запишани ученици (освен за шумарство), бидејќи е тешко вработувањето по матурирањето.

Табела 19 - Број на средни училишта и број на ученици¹⁰⁵

Тип на училиште	Бр. на училишта 2003/2004	Бр. на ученици 2004/2005	Бр. на ученици 2003/2004	Бр. на ученици 2004/2005
Земјоделство	10	10	2,883	2,722
Ветеринарство	4	4	1,364	1,267
Производство на храна	6	6	2,026	1,885
Шумарство	2	3	390	411
Вкупно	22	23	6,663	6,285

Во рапидно променлива социјална и природна средина, образованието и обуката во земјоделството имаат суштинска улога и потребно е да се инкорпорираат нови модули за добивање на социо-економска корист. Новите научни сознанија во областа на биотехнологијата, компјутерската технологија и дигиталната комуникација го скратуваат времето потребно за нивно применување во праксата. Во глобалната

¹⁰⁵ Податоци од Државен завод за статистика

економија, индустријата за преработка, складирање, пакување, транспорт и маркетинг се од огромна важност за земјоделството, па од таму и образованието во овие области. Заштитата на животната средина и итната потреба да се зачуваат природните ресурси не се од помало значење, со оглед на тоа дека релевантните фактори се едуцираат во областите како што се: Управување со заштита на растенијата, Интегрирано управување со штетниците, Рационално управување со ѓубривата за растенијата и т.н. Образованието е потребно да обезбеди знаење, вештина и позитивен пристап кон одржлив земјоделски и рурален развој.

Нема доказ за сериозно не-формално образование спроведено од страна на работничките универзитети, центрите за вработување и т.н. во секоја од земјоделските области во земјата. Иако има универзитетски капацитет во агрономијата и ветеринарната наука, никогаш не бил искористен за обука на фармерите (освен во рамки на споредни проекти финансирани од донатори), кој се уште главно се спроведува на ниво на средно образование. Законот за неформално образование и образование за возрасни кој ја регулира понудата на образовните услуги од неформален тип, преку адекватен систем на акредитирање треба да придонесе кон надминување на ваквите потешкотии е планиран да биде усвоен во 2007. Стратегијата за обука на возрасни која ги поставува идните планови за развој на човечките ресурси беше промовирана од Владата на Р. Македонија во 2006. Оваа Стратегија исто така ќе претставува основа за неформално и доживотно образование во областа на земјоделството. До сега, првите чекори за формирање на наставен план (Добра земјоделска пракса, претприемчиви вештини, органско производство, прва помош во земјоделството, и т.н.) за различни чинители во земјоделството беше направен од Фондацијата *Агро-центар за образование*, основана од Земјоделскиот институт во Скопје. Исто така, Факултетот за земјоделски науки и храна за неколку години (од 2002), постои независен Центар за применето истражување и континуирана едукација на полето на земјоделството основано од Факултетот. Центарот, во текот на неговата работа има реализирано значајни активности и резултати на полето на истражувањето, трансферот на знаење, примена на модерна технологија (програми и семинари за обука).

Законот за високо образование, изменет и дополнет во 2003¹⁰⁶, обезбеди рамка за имплементација на принципите на Болоњскиот процес¹⁰⁷. Македонскиот систем за земјоделско високо образование вклучува пет образовни институции: Факултет за земјоделски науки и храна во Скопје, Факултет за ветеринарно здравство во Скопје, Факултет за биотехнички науки во Битола, Факултет за шумарство во Скопје и Центарот за политехнички студии на Тетовскиот државен универзитет.

Иако повеќето големи земјоделски производни/индустриски претпријатија се затворени или реструктурирани, образовните институции се уште не одговараат во однос на наставниот план, образовните и квалификационите стандарди на потребите на многу поголемата заедница на мало- и средно- ниво на фармери и земјоделска индустрија. Дополнително, самостојната природа на македонските земјоделски универзитети ја спречува можноста за интердисциплинарни студии, кои се важни во секторите релевантни за политиките на ЕУ (принципи на вкрстена усогласеност, значење на животната средина и рурален развој). Истовремено, има слаби врски помеѓу училиштата и бизнисите.

Поголемиот дел од учениците кои се запишуваат во земјоделските училишта се од руралните области, но земјоделското високо образование е значително занемарено

¹⁰⁶ Службен Весник на Р.Македонија бр. 64/00 и бр. 49/03.

¹⁰⁷ Факултетите започнаа со ре-организација на одделенијата, студиите, студентските групи и програми како и со воведување на кредитен систем за трансфер имплементиран во согласност со Европскиот кредит трансфер систем (ECTS).

од студентите, па така секоја година повеќе од 30% од слободните места остануваат непополнети.

Табела 20 - Број на запишани студенти во системот на високото образование ¹⁰⁸

Факултет	Година 2003/2004	Година 2004/2005	Година 2005/2006
Факултет за земјоделски науки и храна во Скопје	1,306	1,156	924
Факултет за Ветеринарна медицина во Скопје	359	339	324
Факултет за биотехнички науки во Битола	865	841	930
Факултет за шумарство во Скопје	698	804	726
Центре за политехнички студии на Државниот универзитет во Тетово*	н/а	н/а	116
Вкупно	3,228	3,140	3,020

Намалениот интерес во професиите поврзани со земјоделството може да се влоши со оглед на опаѓачкиот тренд во земјоделскиот сектор, ниското ниво на професионализам и комерцијализирање на земјоделското производство и ограничените можности за вработување. Исто така, во рамките на формалниот образовен систем во Македонија, што се однесува до постдипломски студии во земјоделството, студентите добиваат модули за научен пристап (магистерска), но нема специјализирани студии во одредени области (специјализирана магистерска диплома).

2.3.8.2. Истражувачки систем

Врз основа на Законот за научно истражување, земјоделското јавно истражување и технолошките развојни активности се во надлежност и се финансирани од страна на Министерството за образование и наука. Македонскиот истражувачки систем во пошироката област на земјоделските науки се состои од шест јавни научни истражувачки институти: Институт за земјоделство (Скопје), Институт за сточарство (Скопје), Институт за тутун (Прилеп), Институт за јужни култури (Струмица) и Ветеринарен Институт (интегриран со Факултетот за ветеринарна медицина) и Хидробиолошкиот Институт (Охрид).

Истражувачките институти, здружени со универзитетите се слабо поддржани од Владата. Земјоделските истражувачки институти моментално имаат вработено околу 300 лица, кои се целосно или делумно ангажирани во истражувањето, од кои околу 40% се дипломирани или со постдипломски студии. Покрај институтите, помал дел од истражувањето во земјоделството се спроведува од високо образовни институции од областа на земјоделството и во Македонската академија на науките и уметностите. Сите овие институции се соочуваат со следниве големи институционални недостатоци: *ниска способност да се одговори на престојните предизвици и поддршката на реформите во политиката во процесот на апроксимација* ¹⁰⁹ *со ЕУ; недоволно објекти, опрема и материјали и незадоволително ниво на млади истражувачи во однос на вкупниот број на истражувачи.*

Јавните трошоци во земјоделското истражување и образование се намалени во периодот 2003-2005. Земјоделското истражување и образование главно се финансирани од страна на Министерството за образование и наука (околу 136 милиони денари/годишно – што е еднакво на € 2.2 милиони)¹¹⁰. Методот на Министерството за образование и наука за финансирање на истражувачките институции неодамна се промени и обезбедува само основни финансии за плати што претставува околу 20% од буџетот, додека остатокот доаѓа од средствата од проекти.

¹⁰⁸ Извор: Државен завод за статистика). Државниот универзитет во Тетово има достапни податоци само за 2005/2006

¹⁰⁹ Особено на полето на воспоставување на системи на поддршка како што се Мрежа на сметководствени податоци од фарма (FADN), Пазарен информативен систем, Информативен систем за земјишни парцели (LPIS), референтни лаборатории, анализа на земјоделската политика, агро-економија, испитување на почвата, и т.н.

¹¹⁰ Изготвена анализа за македонското земјоделство ESW од тимот на Светска банка, 2006, базирана на интервјуа со претставници од Министерството за образование и наука

Средствата за истражувачки проекти се добиваат согласно предложените програми или преку процедура на јавно наддавање. Во 2005 вкупната сума потрошена за активностите на сите пет истражувачки институциски (вклучително нивните моментални трошоци) беше само околу 141 милиони денари (еднакво на € 2.3 милиони). Како резултат на недоволно финансирање, истражувачкиот персонал не може целосно да се искористи. Со цел да се надмине недостатокот од финансирање во краток рок, многу институции посветуваат поголеми напори во обезбедување услуги за кои тие ќе може да наплатат, како што се продажба на семе, земјоделски информативни услуги и советодавни услуги на земјоделците за режимите на минералните ѓубрива, отолку за самата истражувачка работа.

МЗШВ преку Програмата за поддршка на земјоделството, ги овластува образовните, научните и истражувачките институции, да спроведуваат научни проекти кои имаат за цел да ја подобрат продуктивноста со средства кои потекнуваат од редовните годишни програми на нивните сектори и управи, во износ од околу 5.5 милиони денари (еднакво на € 89.430) годишно. Проектите вклучуваат одржување на ген банка, производство на сертификирани посадочени материјали без вируси, анализи и испитување на растенијата за постоење на болести и заштита од штетници, истражување за тутун, размножување на добитокот, и т.н. Иако некои од овие активности резултирале со одреден напредок кај растенијата и добитокот, општите ниски нивоа на продуктивност сугерираат прилично слаб повраток на вкупната инвестиција во текот на годините. Распоредени во рамки на различни програми на министерството, постои мал доказ на координација во планирањето на мерките и оценка на влијанијата на истражувачките напори на МЗШВ во реалноста. Само 8% од вкупните тековни јавни буџетски трошоци во земјоделството (1,736 милиони денари – еднакво на € 28.227) биле наменети за земјоделско истражување и образование. Споредено со Бруто домашен производ, делот од средствата кои биле доделени за земјоделски истражувања и образование изнесувал само околу 0.40%.

Каналите за комуникација, политики и финансии за подобрување на истражувачката ориентираност не се достапни заради недостаток на финансии, свесност и посветеност. МЗШВ моментално нема формална одговорност во проекција и одобрување на државното финансирање на земјоделското истражување (и образование) и има недостаток од внатрешен административен капацитет посветен на образовната политика и истражување во земјоделскиот сектор. Истражувањето се уште повеќе е ориентирано кон големостопанствениците, отколку засновано на потребите на побројните мали и средни земјоделци.

Истражувачката политика за земјоделството во Македонија денес останува многу фрагментирана. Меѓу-институционалната соработка и хоризонталните врски помеѓу истражувачките и образовните институции, административни институции за формулирање на политиката (Министерство за образование и наука и МЗШВ), АПРЗ и крајните корисници во секторот се многу слаби. Се уште нема воспоставен сериозно организиран пристап кон трансферот на комуникацијата и знаењето помеѓу истражувачките институции и националната советодавна служба, и како резултат на тоа, потенцијалните корисни истражувачки резултати не се лесно достапни на производителите. Јавните научни истражувачки институции спроведуваат одредена советодавна активност, но главно се ограничени на неколку јавно-финансирани обуки/едукативни активности (главно поврзани со нивните истражувачки активности) и на привремено обезбедување совети за индивидуални производители.

Рамката за воспоставување на квалитетно партнерство и *трансфер на земјоделските технологии и знаење помеѓу високото образование и истражувачките институции од една страна, и економијата од друга*, е неефективна. Механизмите на интеракција помеѓу истражувачкиот и агро-прехранбениот бизнис сектор не се развиени, што води до незначителни приватни инвестиции и учество во применетите истражувања и иновации. Исто така, постои недоволна вклученост на работодавците во

формирањето на профилот на работната сила кој ќе одговара на актуелните потреби на пазарот. Политиката не ја стимулира соработката помеѓу повисоките образовни институции, истражувачките институции и економијата.

2.3.8.3. Советодавен систем

Во Македонија, земјоделските советодавни услуги првенствено се обезбедуваат преку институциите на јавниот сектор и сè повеќе преку приватниот сектор, вклучително здруженијата на земјоделци.

Приватниот сектор вклучува различни категории на обезбедувачи на услуги. Најрелевантни, иако се уште ограничени на ниво на земјата, се индивидуални советници или консултантски фирми (земјоделски инженери, економисти, агрономи, специјалисти за почва, специјалисти за заштита на растенијата, ветеринари, и т.н.) кои во некои случаи исто така користат лаборатории и професионална опрема. Обично зачестеноста и дистрибуцијата (број на советници, опсег на достапна одредена експертиза) на обезбеден совет по оваа категорија се директно поврзани со нивото на економскиот и демографскиот развој на одредени региони, со поголема концентрација онаму каде земјоделството е успешно и од економска важност за регионот. Овој тип услуги со тоа претставува дел од комерцијалниот и/или извозно ориентиран производствен систем (како што е во Гевгелија, Битола и Струмица) или онаму каде одгледувањето е специјализирано (како на пр. Кавадарци за винско грозје). Нивните целни групи се прогресивни фармери, кои се подготвени и во можност да платат за специјалистички услуги, и агро-преработувачи. Во овие региони, советите исто така се обезбедуваат од добавувачите на репроматеријали (семе и саден материјал, ѓубрива, агро-хемиски средства) и добавувачи на механизација и опрема, како дел од политиките на компанијата за пред и по продажба.

Опсегот и квалитетот на услугите кои се обезбедуваат од постоечките **здруженија на фармери и здруженија на производители** се променливи и се одредуваат преку нивните внатрешни човечки и организациски ресурси и зависно од достапноста на меѓународните донаторски проекти и финансиски средства. Генерално, истите се уште нудат ограничен опсег на услуги, употреба на недоволно разновидни методи, покриваат ограничени целни групи и имаат ограничен ефект при задоволување на советодавните потреби.

До сега, обидите за воспоставување на попрофесионална приватна организација на советници, како што се здруженија или советодавни групи, беа со ограничено времетраење и обично беа поврзани со времетраењето на поддршката обезбедена од различни проекти и траењето на нивните активности (како на пример Агро-менаџер во минатото и ИФАД консултанти) и сертификациски систем за обезбедувачи на земјоделски советодавни услуги се уште не е воспоставен во земјата.

Покрај научно-истражувачките институции (за кои обезбедувањето на земјоделски советодавни услуги е ограничена и споредна активност), главните јавно овластени тела се **Агенцијата за поддршка на развојот на земјоделството (АПРЗ)**¹¹¹ која обезбедува советодавни услуги на фармерите во целата земја како примарна активност, и МЗШВ кое спроведува одредени активности на ова поле.

Структурата на АПРЗ е дизајнирана на три нивоа на управувања: Управа, регионални/подрачни центри и работни единици. Седиштето на Агенцијата за поддршка на развојот на земјоделството (АПРЗ) се наоѓа во Битола и координира 6 регионални центри и 30 работни одделенија низ земјата. Од вкупно 125 вработени, 90 се технички советници. АПРЗ е одговорна и главно ориентирана кон обезбедување

¹¹¹ Основана во 1988 со Законот за основање на Агенција за поттикнување и развој на земјоделството (Службен весник на Р.М, бр. 3/98) која ги интегрираше во единствена институција поранешните Центри за развој и унапредување на индивидуалното земјоделство кои порано постоеја како одделни правни лица.

техничко советување на индивидуалните земјоделски производители преку едукативни состаноци (како и на терен), обезбедување на техничко-економски совети кои се на располагање за различни видови на земјоделско производство и услуги соодветни на потребите на индивидуални фармери и здружени фармери. АПРЗ претставува најголем примател на државни средства кои се наменети за земјоделски советодавни услуги и нејзиниот годишен буџет (плати и основни оперативни трошоци) се во потполност покриени од страна на МЗШВ. Таа нема други приходи бидејќи многу мал процент од нејзината целна група е во можност или има желба да плати. Буџетот за 2005 година се состои од 5 буџетски програми со просечен годишен износ од 45 милиони денари (730,000 €) или приближно 3% од јавниот буџет бил наменет за земјоделството во 2005 година.

Предностите на АПРЗ се следните:

- Високо стручно знаење за основните производствени вештини
- Солидна физичка мрежа
- Воспоставен мониторинг систем на фарма ФМС кој е напреден и технички добро конструиран систем за мониторинг на земјоделството кој прибира структурни и финансиски податоци за функционирањето на приближно 400 индивидуални фарми, обезбедувајќи им на советниците податоци за совети за управување со бизнисот. ФМС е признаен од страна на ЕУ експертите како добра основа за идно приближување кон ФАДН системот кој е потребен за формулирање на Заедничката земјоделската политика.

Недостатоците на АПРЗ се следните:

- Недостаток на долгорочна стратегија
- Отсуство на интегрирано формулирање и функционално управување со задачи и активности (практичните планови се изготвуваат месечно и се мониторираат преку електронска програма, но недостасуваат процедури за евалуација)

Слаба внатрешна комуникација меѓу раководните тимови.

- Минимални врски со МЗШВ, кое се однесува единствено како финансиер но без никакво учество или директен надзор на активностите на АПРЗ.
- Стара и демотивирана работна сила со слаба техничка/технолошка ориентација и недостаток на ориентираност кон бизнис, пост-бербена ориентација и познавање на пазарот.
- Од воспоставувањето на ФМС (Системот за мониторинг на фарма) АПРЗ има постојан проблем да обезбеди околу 2 милиони денари за нејзините оперативни трошоци.
- Целите на земјоделската политика на МЗШВ и инструментите на советодавните служби се значително недефинирани во последните години и се уште постои нејасно разграничување меѓу подрачните канцеларии¹¹² на МЗШВ и АПРЗ.

¹¹² МЗШВ финансира преку Годишните национални програми различни советодавни активности (обуки, семинари, консултации и објавување на стручна литература за земјоделство) во износи кои се движат од 1-3 милиони МКД годишно. Исто така, Секторот за земјоделство од МЗШВ брои персонал од 88 лица, распоредени на национално ниво во мрежа од 33 подрачни служби, извршуваат административни и советодавни услуги поврзани со земјоделската политика и ги поддржуваат земјоделците во пополнувањето апликации за државните субвенции, информирање за земјоделската политика на МЗШВ (вклучувајќи земјишна политика) и известување за засејаните и ожнеани површини. Со текот на времето подрачните служби добиваа се поголемо значење во советодавните активности, но со зачуваниот статус кво во смисла на капацитетот за обезбедување инструкции, остануваат со недоволен број вработени и со недоволно опрема.

Во моментот, не постои внатрешен административен капацитет во рамките на МЗШВ кој е посветен на советодавната политика во земјоделскиот сектор кој реално ги предвидува и промовира здружените активности помеѓу учесниците во поглед на збогатување на знаењето и процесот на трансфер. Од неодамна МЗШВ започна со реформи за подобрување на советодавните функции, поддржани од страна на МААСП програмата финансирана од страна на СИДА која започна во 2004 година. Препораките изготвени од МААСП за подобрување на советодавните служби треба да служат како придонес кон процесот на создавање соодветна стратегија и политика во областа на советодавните служби првенствено за АПРЗ. Беше поставена инфраструктура за вклучување на општинско ниво на пет пилот програми и првичните активности веќе отпочнаа, обезбедувајќи основа за соработка помеѓу општините, АПРЗ, приватниот сектор и земјоделските здруженија преку групи на советници. Оваа теренска работа треба да обезбеди основа за одредување на постојани земјоделски услуги според потребите, дефинирање на приоритети, мотивирање, водење на практичното спроведување и организирање на мониторинг.

2.3.9. Биодиверзитет, земјоделство и животна средина

Биолошката разновидност во земјоделството е од посебно значење за опстанокот на луѓето пред се зарди задоволување на основната потреба до обезбеденост со храна. Со развојот на цивилизацијата човекот постојано создава нови видови, сорти и раси со подобрени својства. Особено во последниве 50-100 години, се форсираат модерни генотипови за интензивно производство “високи вложувања - високи приноси”. Во овој процес, многу од старите сорти и раси неможеле да опстанат и трајно се исчезнати како генетски ресурси. Автохтоните сорти, раси и соеви присутни на територијата на Р. Македонија треба да се сочуваат, пред се, заради стопанските, научните, културните, социо-економските и еколошките интереси. Агробиолошката разновидност досега е обработувана во Студијата за состојбата со биолошката разновидност во Република Македонија (Прв национален извештај), како и Стратегијата за биолошката разновидност и акционен план (2004-2008), (Министерство за животна средина, 2003).

2.3.9.1. Законодавна основа

Релевантното ЕУ законодавство од областа на агро-екологијата е следново:

Законодавна рамка

- ЕЕЦ Регулативите 1698/2005 (поддршка на руралниот развој од Европскиот фонд за земјоделство и рурален развој, Член 39, исплати за агро-екологија) и/2006 (спроведување правила за мерки за руралниот развој)¹¹³.
- Регулатива на Европскиот совет (ЕЦ) Но 870/2004 од 24.04.2004 (воспоставување на програма за конзервација, караткеризација, колекционирање и употреба на генетските ресурси во земјоделството)

Вкрстена усогласеност на законодавство (Барања за статутарно управување)

Животна средина

- Директиви на Советот: 79/409/ЕЕЦ (заштита на диви птици), 80/68/ЕЕЦ (заштита на подземни води од загадување предизвикано од одредени опасни супстанции), 86/278/ЕЕЦ (заштита на животната средина, особено на почвата, кога во земјоделството се користат отпадни материји), 91/676/ЕЕЦ (заштита на водите од загадување предизвикано од нитрати од земјоделски извори) и 92/43/ЕЕЦ (зачувување на природните хабитати и на дивите флора и фауна).

¹¹³ Одобрени од Комитетот STAR на крајот на октомври 2006, но сèуште не се објавени во Службен весник

Јавно здравство, здравствена заштита на животните и растенијата

- Директивите на Советот 92/102/ЕЕЦ (идентификација и регистрација на животните), 91/414/ЕЕЦ (ставање во промет на производи за заштита на растенија), 96/22/ЕК (забрана за користење во сточарството одредени супстанции кои имаат хормонални или тиростатски дејства и на бета-агонисти), 85/511/ЕЕЦ (Мерки на Заедницата за контрола на Лигавка и шап), 92/119/ЕЕЦ (Мерки на Заедницата за контрола на одредени заболувања кај животните и посебни мерки кои се однесуваат на свински везикуларни заболувања), и 2000/75/ЕК (пропишување посебни одредби за контрола и искоренување на Син јазик).
- Регулативи на Комисијата (ЕК) 2629/97 (со која се пропишуваат деталните правила за имплементација на Регулативите на Советот (ЕК), 820/97 (ушни маркици, регистри на одгледувалишта и пасоши во рамките на системот за идентификација и регистрација на говедата).
- Регулативи на Европскиот Парламент и Совет 1760/2000 (воведување систем за идентификација и регистрација на говедата и во поглед на обележување на говеда и производи од говеда и отповикување на Регулативата на Советот (ЕС) бр. 820/97, 178/2002 (пропишување на општи принципи и барања на Законот за храна, воведува Европски надлежен орган за безбедност на храна и пропишува процедури во поглед на прашања од областа на безбедноста на храната) и 999/2001 (пропишува правила за спречување, контрола и искоренување на одредени преносливи спонгиоформни енцефалопатии)

Благосостојба на животните

- Директива на Совет 91/629/ЕЕЦ (пропишува минимални стандарди за заштита на телиња), 91/630/ЕЕЦ (пропишува минимални правила за заштита на свињи), 98/58/ЕЦ (во поглед на животни кои се чуваат со цел одгледување).

Релевантно македонско законодавство

Во 1996¹¹⁴ година беше усвоен Закон за заштита и унапредување на животната средина и природата¹¹⁵ што значително придонесе за развојот на политиката за животната средина во земјата и за зголемување на јавната свест. Законот, иако нецелосно хармонизиран со релевантните ЕУ Директиви, ги инкорпорира принципите за заштита на животната средина и ги регулира прашањата за пристап до информации за животната средина, учеството на јавноста во донесување на одлуки кои се поврзани со животната средина, процедура за проценка на влијанието на животната средина, планови за контрола на индустриските несреќни случаи, како и контролни механизми кои им се достапни на инспекторите за животна средина. Понатаму, обезбедува основа за усвојување на понатамошно законодавство за подетално регулирање на одредени теми кои се поврзани со заштита на животната средина, вклучително:

- Закон за управување со отпад¹¹⁶
- Закон за заштита на природата¹¹⁷
- Закон за квалитет на амбиентниот воздух¹¹⁸

¹¹⁴ Во 2004 се донесе Закон за заштита на природата (Сл.весник 67/04 и 16/05), а во 2005 година Закон за животна средина, со што престана важи Закон за заштита и унапредување на животната средина и природата од 1996 година.

¹¹⁵ Службен весник на Р.М. бр. 13/03 консолидиран текст

¹¹⁶ Сл.В. на Р.М. Бр. 68/04, и 71/04.

¹¹⁷ Сл.В. на Р.М. Бр. 67/04.

¹¹⁸ Сл.В. на Р.М. Бр. 67/04,

- Законот за органско производство беше усвоен во 2004 година; со него се регулира производството, преработката, маркетингот и обележувањето на органското производство и е применлив на сите органски земјоделски производи кои се наменети за исхрана на човекот и животните. Основните цели се заштита на човековото здравје, заштита на биолошка разновидност, заштита на потрошувачите, гаранција за безбедност, мониторинг на храна и квалитет.

МЗШВ во 2004 година изготви програма за основање и развој на органско производство која беше имплементирана во 2005 година со износ од 6 милиони денари.

Средствата наменети за првата мерка (финансиска поддршка за површините кои се предмет на конверзија од конвенционално производство во органско) претставуваат компензација на изгубениот принос по производна површина во процесот на конверзија. Намалувањето на приносот може да достигне до 50% во првата година во зависност од одгледуваната култура и површината под инспекција и сертификација.

Средствата наменети за реализација на втората и третата мерка (финансиска поддршка за трошоците за контрола и сертифицирање на органски производи, и за лабораториски анализи) се наменети за воведување на контролен систем, односно инспекција и сертификација на производството, што обезбедува потврдување на примената на пропишаните стандарди во поглед на начинот на производство. Моментално, не постојат сумирани податоци за производство на интегрирани земјоделски култури или органско производство ниту организиран регистар за тие производители. Законот за органско производство предвидува воведување на регистар на органски производители, но деталите се уште треба да се изработат во соодветна правна форма (подзаконски акти) за да се поддржи имплементацијата.

- Нацрт Законот за води е во процес на усвојување (се очекува во првиот квартал на 2007 година). Нацрт Законот содржи одредби за заштита на водните ресурси од земјоделско загадување, како и упатува на потребата од усвојување и имплементација на волонтерска основа на “кодекс за добра земјоделска пракса”. Целосна проценка и согласност со ЕУ Директивите за Нитрати ќе изискуваат фармерите кои практикуваат интензивно наводнувачко земјоделство во областите кои се подложни на загадување од нитрати, да усвојуваат мерки за да го контролираат загадувањето.
- Законодавството за Генетски модифицирани организми (ГМО) е во фаза на изготвување. Рамковната програма за ГМО беше направена од Министерството за животна средина и просторно планирање. Законската регулатива за контрола на трговијата во однос на ГМО е итно потребна, особено за агро-преработувачите.
- Законските регулативи од фитосанитарната и ветеринарната област усогласени со ЕУ треба да се усвојат.
- Неколку од законски регулативи на ЕУ кои се однесуваат на животната средина (особено оние кои се однесуваат на вкрстена усогласеност) сè уште треба да се инкорпорираат во правниот систем на Р. Македонија.

Табела 21 - Листа на меѓународни документи потпишани и иницирани за потпишување од Република Македонија

Бр.	Наслов на меѓународниот документ	Година на потпишување
1.	Конвенција за постојани органски загадувачи - Стокхолм	2004
2.	Конвенција за контрола на прекуграничните движења на опасни отпадни материи и нивно отстранување – Базел	1999
3.	Конвенција за оценка на влијанието врз животната средина во прекуграничен контекст (ЕСПО)	1999
4	Конвенција за пристап до информации, јавно учество во донесувањето одлуки и пристап до правосудните органи – Архус	1999
5	Протокол за стратешко оценување на животната средина - Киев	2003, потпишан
6	Протокол за ослободување на загадувачки материи и регистри за трансфер	2003, потпишан
7	Европски договор за меѓународниот транспорт на опасни супстанции по копнен пат (АДР)	1994
8	Конвенција за биолошкиот диверзитет*	1997
9	Конвенција за мочуришта од меѓународно значење, особено како хабитат на водни / барски птици	1997
10	Конвенцијата за конзервација на дивиот свет во Европа и природниот хабитат	1997
11	Конвенција за конзервацијата на видовите на диви животни – преселници	1999
12	Меѓународна спогодба за генетски ресурси за растенија, ФАО-2001	Сé уште не е потпишана

2.3.9.2. Приоритети на животната средина и проблеми кои се поврзани со земјоделството

Во Р. Македонија многу мал број квантитативни податоци се достапни во поглед на проблемите на животната средина кои се поврзани со земјоделството. Поради тоа подготовката и усвојувањето на низа упатства за мониторинг и стандарди за почва и вода, воведување на систематска оперативна мониторинг програма за почва, површина и подземни води и биодиверзитет, именување на тела надлежни за вода на кои влијае загадувањето и формулирање и спроведување на “Кодекс за Добра земјоделска пракса” претставуваат приоритети. Главните проблеми на агро-екологијата се следниве:

- **Ерозија на почвата е еден од најзначајните проблеми на животната средина** во земјоделството како област изложена на ерозија на почвата, бележи пораст во последната деценија. Комбинацијата на природна склоност (одронување на земјиштето, чувствителна структура на почвата и појава на интензивни дождови), локализирано несоодветно користење на земјиштето (уништување на природната флора, конверзија на еколошките површини со култивирани профитабилни земјоделски култури, поставување на пространи полиња вклучувајќи деструкција на поранешните заштитни појаси, природните стихии и гранични полиња) и практики на одгледување (препасување, употреба на монокултури, ограничена употреба на органски материи, орање на стрмни падини, недостиг на техники за обработување на почвата, недоволна искористеност на земјиштето за зимски земјоделски култури) придонесоа за забрзување на процесот на ерозија. Во моментот приближно 38%¹¹⁹ од земјата се соочува со среден до сериозен процес на ерозија, со вкупен годишен губиток на почва од приближно 17*106 м³. Ерозијата на почвата

¹¹⁹ Проценки на Земјоделскиот институт.

резултира со голем процент на талог кој завршува во вештачките и природните акумулации, што доведува до редуцирање на капацитетот за складирање/проток и оштетување на критичната хидраулична инфраструктура.

- Во Р. Македонија е забележано **загадување на водите со нитрати и фосфати, пестициди и органски ѓубрива предизвикано од земјоделските извори**. Иако испуштањето на нетретирани општински и индустриски отпадни води е главната причина за загадување на водата, распространето загадување на подземните и површинските води со нитрати и фосфати (поради прекумерна употреба на минерални ѓубрива и арско ѓубриво, особено на почва подложна на ерозија) се јавува во области каде постојат многу интензивни фарми. Според најновите податоци постои слаба искористеност на минералните ѓубрива (приближно 104 кг. *НПК* по хектар од обработлива почва или 12 кг. *НПК/ха* земјоделска површина). Не постојат податоци за употребата на вештачки ѓубрива на ниво на фарми. Главен извор на загадување на површинските води со пестициди, нитрогени соединенија, фосфати, разни органски материи со висок степен на Биолошка потреба од кислород (*БОД*) и патогени организми (поради слабата складираност и управување со пестициди, ѓубриво од животинско потекло, арско ѓубриво, нечиста вода, истечна (отпадна) силажа и други отпадоци на фарма) се појавува во области со висок степен на интензивни фармски и сточарски објекти. Се очекува земјоделското загадување да земе поголем подем со модернизацијата и интензивирањето на земјоделството.
- **Губиток на биодиверзитет поради интензивирање на земјоделството** (поврзано со повисок степен на употреба на минерални ѓубрива и пестициди, конверзија на полу-природни еколошки површини во обработлива почва, и нови достигнувања во областа на наводнувањето) е пријавен во локализираните високо производни области.
- **Губиток на биодиверзитет поради напуштање на земјата**, особено во маргиналните области, може да доведе влошување и конечно до исчезнување на полу-природните населени места и традиционалните пејсажи во заегнатите предели. Традиционалното управување со еколошките површини и слабиот приход, високиот степен на разновидност на земјоделски култури, мешаното сточарство, кои биле од голема важност за природните живеалишта, имаат исчезнато во многу маргинални но области од големо значење за животната средина.
- На **загадувањето на воздухот генерирано од земјоделството** не му било посветено потребното внимание бидејќи мнозинството на национални иницијативи се фокусира на издувните гасови од индустриските објекти и транспортот. Емисија на метан и амонијак (т.н. ефект на стаклена градина-*ГХГ*) кои потекнуваат од несоодветно складирање и употреба на арско ѓубриво и ѓубриво од животинско потекло во региони каде постои значителен број на сточарски фарми. Просечното учество на *ГХГ* издувни гасови од земјоделскиот сектор во националните издувни гасови е 14,13%. На квалитетот на воздухот исто така влијаат и ветровитите области, бидејќи горниот слој на почвата може да еродира предизвикувајќи понекогаш загадување со пестициди и минерални ѓубрива во области каде се акумулира.
- **Проблеми на животната средина кои се поврзани со наводнување**. Иако наводнувата површина во Р. Македонија бележи опаѓачки тренд во последните 15 години, конструирањето на нови хидро-мелиоративни системи, нискиот степен на ефикасност и системи за вода за пиење наметнуваат поголема побарувачка на вода особено во посувите месеци од годината кога нивото на водотекот на реките треба да се оддржува за да се заштитат рибите, останатите слатководни видови и и нивните предатори. Наводнувачките техники за заштеда на вода на фармите (на

пример наводнување капка по капка) може да го олесни притисокот на ограничените водни ресурси и да го подобри протокот на агро-хемиските средства.

- **Проблеми на животната средина кои се поврзани со почвата** се (и) загадување на почвата со минерални ѓубрива и пестициди (главно лоцирани во регионите каде се произведува овошје-јаболка, и зеленчук), (ии) губиток на органски материи во почвата (поради одгледување на една култура, слабата искористеност на органските ѓубрива), (иии) компактност на почвата на нејзините горни слоеви поради сушата и интензивните дождови, (ив) скиселување на почвата поради ацидните дождови, користење на ацидни неоргански ѓубрива, и ниска стапка на искористеност на арско ѓубриво.
- Малку внимание и финансиска поддршка се посветува на **влошување на генетиката на локалните раси кои се одгледуваат и сорти**. Расите кои се одгледуваат и видовите на земјоделски култури кои се сметаат за загрозени и кои се оддржуваат се Буша говеда, Каракачанска овца, домашна (Балканска) коза, локален примитивен вид на свињи, овчарски кучиња - Шарпланинци и некои видови автохтони житни ратенија, овошје, зеленчук, индустриски култури и т.н.
- **Влијание на климатските промени врз земјоделското производство**. Врз основа на некои сценарија (УНЦЦЦ) за климатските промени во Република Македонија, потребно е да се воспостават системи на следење на влијанието врз: (и) Примарното растително производство, (ии) Сточарското производство, (иии) Влијанието врз почвите, (ив) Влијание врз агро-прехранбениот сектор, обезбеденоста со храна и квалитет и безбедност на храната. За надминување на потенцијалните опасности потребно е да се воспостават: (и) Законодавни и институциски мерки, (ии) Менаџирање на собирање на податоци и мониторинг/почетен систем за предупредување (иии) Проекти за прилагодување, мерки, програми и истражувачки проекти.

2.3.9.3. Статус и потреби за поставување на политика за агро-екологија

Во моментот во Р. Македонија не постои политика за агро-екологија и единствената тековна активност е шемата за органско производство управувана од страна на МЗШВ. Главни недостатоци кои треба да се покријат се:

- Хармонизацијата на законодавството во бројни области е во тек, но не е целосна,
- Постои недостаток на човечки ресурси во одделението за рурален развој при МЗШВ за планирање и имплементирање на мерките за агро-екологија,
- Зацртувањето на надлежностите помеѓу различни министерства е нејасно и постои недостиг на соработка помеѓу надлежните органи (најмногу помеѓу МЗШВ и Министерство за животна средина и просторно планирање)
- Не постои тековен процес за мониторинг на животната средина и следствено има недостиг на соодветни податоци за животната средина кои се поврзани со земјоделството (почва, вода, биодиверзитет, еколошки површини)
- Отсутува запознатост со советодавните служби за агро-екологија,
- Нема целни обуки за фармерите.
- Недостиг на податоци за земјоделството на ниво на фарма (воведувањето на *ФАДН* е во почетна фаза)
- Недостиг на стручност во полето на агро-екологијата и руралниот развој
- Многу мало и никакво познавање на фармерите за темите и праксите од областа на агро-екологијата

2.3.10. Оданочување во земјоделството и рурално кредитирање

2.3.10.1. Земјоделско и рурално оданочување

Даноци кои влијаат на земјоделскиот сектор се: данок на додадена вредност, данок на имот и продажба на недвижности, данок на профит и данок на личен доход.

Данок на додадена вредност

Во согласност со условите кои се пропишани во Законот на ДДВ, правните лица и индивидуалните фармери кои се регистрирани за ДДВ цели, покрај нивните должности, според условите кои произлегуваат од законот, имаат право да им биде вратена ДДВ сумата за набавката на сировини и репроматеријали.

Од октомври 2006 година беше усвоен нов ДДВ-даночен режим¹²⁰ за земјоделскиот сектор (вклучувајќи го шумарството), со што се редуцираа претходните 18% даночна стапка до моменталните 5% единствено за одредени производи (семе и посадочен материјал, минерални ѓубрива, средства за заштита на растенија, земјоделска механизација, пластични фолии за земјоделски цели). Повратокот на ДДВ е долг процес и постои потреба да се изнајдат поедноставни решенија .

Сите ДДВ-нерегистрирани (индивидуални) фармери се всушност крајни корисници и следствено на тоа плаќаат повисоки цени за нивните сировини и репроматеријали. Малите производители обично не се регистрираат поради трошоците кои се поврзани со книговодството (сметководствени услуги), бирократски препреки, нискиот степен на образование и недостиг на соодветна обука.

Во согласност со Законот за граѓански здруженија и фондации, индивидуалните фармери може да се здружат во здруженија за да ги претстават своите заеднички интереси, вклучувајќи го советувањето и едукацијата, како и нивните заеднички интереси во поглед на маркетинг, складирање и пакување итн. Здруженијата, меѓутоа, немаат право да се занимаваат со трговија и производство, но тие може да се основаат како правни лица за овие цели.

Данок на имот и продажба на недвижности и данок на права¹²¹

Индивидуалните фармери и правните лица не плаќаат данок на имот за недвижен имот (згради на фармите и на земјоделскиот имот), но го плаќаат на подвижен имот (комерцијални моторни возила, трактори и комбајни) на пропорционална база, односно 0,1% од пазарната вредност на имотот.

Продажба на недвижности и имотните права се предмет на даноци на продажба на недвижности и имотните права. Даночите за продажбата на недвижности и на имотните права се пресметуваат со 3% од вредноста на недвижнината или правото. Ова се применува и на физички и на правни лица. Пренос на имотот или имотното право мора да се регистрира во регистрот за недвижности, кој го прибележува новиот даночен обврзник. Продажбата на недвижности во процедура на аграрно консолидирање е ослободен од овој данок.

Данок на добивка¹²²

Правните лица во земјоделскиот сектор плаќаат данок на добивка, кој ќе изнесува 12% во 2007 година и 10% во 2008 година. Даночната основа е намалена за сумата на профитот инвестиран во економски недоволно развиени региони и во посебни региони (намалувањето не може да изнесува повеќе од 50% од даночната основа) и за сумата на основни средства од оваа добивка кои се инвестирани во заштита на животната

¹²⁰ Одлука за Производи подобни на повластена стапка од 5% ДДВ (Службен весник 102/2006)

¹²¹ Закон за данок на имот, Сл. В. Бр. 80/1993 изменет и дополнет во Сл. В. 3/1994, 71/1996 и 54/2000

¹²² Закон за данок на добивка, Сл. В. Бр. 80/1993 изменет и дополнет во Сл.В. 33/1995, 43/1995, 71/1996, 5/1997, 28/1998 и 11/2001

средина. Компаниите кои започнуваат со бизнис се предмет на 50% даночен рабат на добивка остварен во првата година.

Данок на личен доход¹²³

Физички лица (вклучувајќи ги индивидуалните фармери и занаетчиите) подлежат на данок за личен доход. Доходот од земјоделската активност се применува на:

- **Катастарски доход.** Данокот се пресметува со помош на стандардизирани износи одредени (годишно) од страна на комисија врз основа на продуктивноста на земјиштето според нивниот квалитет, односно според категоријата на обработлива земја и на следниов начин како што е пропишано во Закон: катастарскиот доход одреден за секој вид на земја, без разлика на тоа дали се користи во земјоделството или шумарството, или дали воопшто има активност на тоа земјиште, претставува основа за пресметување на данокот. Спроведувањето на овој вид оданочување беше одложен од 2002 година до и заклучно со 2006 година (да се провери дали одложувањето се однесува на катастарскиот доход или данокот на личен доход).
- **Данок на доход** се пресметува на приходот кој е заработен од страна на физичкото лице кое е вклучено во земјоделскиот бизнис и е регистриран како сопственик на земјиште или корисник во земјишниот регистер. Даночната стапка за личен доход изнесува 12% (за 2007 година и 10% за 2008 година) за годишен доход од 360,000 денари (5.900 €) и 18% доколку доходот го надминува дадениот лимит. На 1^{ви} јануари 2005 година, покрај двете постоечки прогресивни стапки од 12% и 18%, беше воведена нова даночна стапка од 24%, за годишен приход повисок од 720.000 денари.

Со Законот за данок на личен доход исто така се пропишува дека сопственикот или корисникот на земјиштето кој остварува доход од земјоделство кое значително го надминува катастарскиот доход мора да плати данок на личен доход.

Ослободување и намалувања на данокот на личен доход на катастарски доход:

Сопственикот или лицето кое го користи земјиштето во помалку развиените региони е ослободен од данокот на катастарски доход. Катастарските општини, во кои повеќе од 50% од земјиштето е од VI и VIIИИ категорија во поглед на квалитетот, се сметаат за помалку развиени региони. Сопствениците на земјиште, на кои земјоделството им е примарна дејност, исто така се ослободени од данокот на катастарски доход, како и лицата кои се враќаат во руралните средини, односно, кои стануваат фармери, а кои претходно биле невработени, се исто така ослободени од плаќање данок во период од 5 години од започнување на нивните бизнис активности. Дополнително олеснување е 50% даночно ослободување за мелиорација и 100% за консолидирање на земјиште, но единствено за тековната година. Даночната основа е редуцирана исто така за сумата која е инвестирана во објектите кои се од значење за бизнисот и во опремата, но само 30% од катастарскиот доход. Ако приносите од едно или повеќе земјишта се помали поради невообичаени причини (болест на растенијата, штетници или други невообичаени ситуации), катастарскиот доход пропорционално се намалува со намаленото производство предизвикано од штетите. Владата на Р. Македонија, врз основа на проценката на штетата, одобрува ослободување од данок.

Даночниот обврзник е привремено ослободен од плаќање данок за:

- Земјиште кое не било користено, но со помош на инвестиции станало поволно за употреба, во период од 5 години од започнувањето на мелиорацијата на земјиштето, и

¹²³ Закон за данок на личен доход, Сл. В. 80/93 изменет и дополнет во Сл. В. 3/9, 70/94, 71/96, 28/97, 8/2001, 50/2001, 52/2001, 2/2002, 44/2002, 99/2004, 120/2005.

- Земјиште на кое се култивирани нови лозови насади, овоштарници и други повеќегодишни плантажи, во период од 5 години.

Доходот од собирање на шумски овошја, билки, чаеви, диви печурки остварен од страна на физички лица е ослободен од оданочување од април 2006 година.

2.3.10.2. Земјоделско и рурално кредитирање

Обезбедувањето финансиски услуги за развој на земјоделството и рурален развој во Република Македонија, е многу ограничено. Перцепцијата на финансиските институции за секторот земјоделство недоволно му оди во прилог на развивањето на бизнисот во земјоделството особено поддршката на земјоделската малостопанственичка структура, бидејќи на земјоделството се гледа како на ризичен или високо ризичен сектор, во кој потешко се одлучуваат за инвестирање. Оваа недоверба во голема мера се должи на немање претходно искуство во пласирање кредити во секторот и немање соодветно знаење и вештини за правилна анализа на бизнисот во земјоделството, проценка на ризикот и исплатливоста на инвестицијата. Во услови кога земјоделските производители не поседуваат сметководствена евиденција за остварените приходи и расходи во изминатиот период, се создаваат потешкотии во процесот на оцена на способноста на кредитобарателите за реализирање на планираната инвестиција.

До пред неколку години, бројот на банките кои размислуваа да започнат со кредитирање во овој сектор беше исклучително мал. Покрај недоволното познавање на карактеристиките и перформансите на земјоделскиот бизнис и други фактори влијаа на неодлучноста на финансиските институции да се инволвираат во секторот. Тие главно се должеа на конзервативниот пристап во примена на инструментите на обезбедување (колатерал), нерегулираните имотно-правни односи во руралните средини и нетранспарентната земјишна политика. Осигурувањето на растителното производство и добиток, кое заради високите премии го оптеретува и така скромниот буџет на семејните стопанства, истовремено беше поставено како услов за доделување кредит бидејќи банките не беа подготвени да го преземат ризикот кој во времето на отплата може да ја загрози и претвори самата инвестиција во неисплатлива и неодржлива. Понатаму, високите административни трошоци особено при обработка на кредитни барања за мали износи ги прави индивидуални земјоделски производители недоволно атрактивни клиенти за банките. Пласманот на производителите кој најчесто има директно влијание на отплатата на кредитот е еден од клучните проблеми, особено по губењето на традиционалните пазари во поранешна Југославија. Во услови на неорганизиран пласман, недоволно познавање на карактеристиките на домашниот и странскиот пазар, недостаток на анализи и пазарни истражувања за преференците на потрошувачите, стандардите и барањата за квалитет, драстично се зголеми пазарниот ризик, особено изразено при воведување ново производство. Меѓу другите причини оваа секако се најде на листата на недостатоци во секторот кои ги одвраќаат финансиските институции од намерата да ги пласираат сопствените средства во земјоделството.

Нискиот степен на образование на руралното население, генерално зборувано, што придонесува на кредитната политика да не се гледа пазарно, занемарувајќи го ризикот што го носи секој кредит, негативно влијае на оценката што ја прави финансиската институција за развојните можности и способности на кредитобарателот.

Меѓусебната недоверба на релација финансиски институции - рурална популација, менталитетот и традицијата на ова население создаде процеп на којшто му недостасуваше во голема мера разбирање, достапност и доверба.

Една од причините што ги држи далеку индивидуалните земјоделски производители и малите претпријатија кои сакаат да започнат нов бизнис во земјоделството од финансиските институции, е ограничената и несоодветна техничка и бизнис поддршка

што ќе помогне планираната инвестиција да се реализира поуспешно и со минимален ризик. Мрежата на лица кои се обучени и компетентни да изработат бизнис план и да предложат препораки за справување со потенцијалните ризици а притоа да ги задоволат барањата и условите на банките, е недоволно развиена.

Конечно, нефункционалните закони во земјоделството особено нивната примена дефинитивно го отежна процесот на приближување на секторите банкарство и земјоделство.

Кредитните линии обезбедени од Светската банка и ИФАД во 1997 година кои имаа комерцијален карактер беа првите обиди за воспоставување одржливи механизми на комерцијално кредитирање на приватниот сектор и тоа за земјоделци малостопанственици од руралните области (преку “Проектот за рурален развој на јужните и источните региони ИФАД1”). Владата ја сфати неопходноста од интервенција во руралните средини, каде стапката на сиромаштија беше особено изразена.

Со втората кредитна линија од ИФАД се воспостави ефикасен систем на комерцијално кредитирање во земјоделството со што се зголеми интересот на финансиските институции вклучени во процесот на кредитирање, што се должи на стекнатото знаење и вештини за правилна анализа на бизнисот во земјоделството, проценка на ризикот и исплатливоста на инвестицијата.

Кредитните производи што се нудат преку кредитната линија на ИФАД, пласирани преку банките и штедилниците, за развој на примарното земјоделско производство и за преработка и трговија со земјоделски производи наменети за поддршка на малите и средни претпријатија, се во потполна согласност со развојните потреби на руралната популација, што се потврдува со фактот дека постои огромен интерес за користење на овие кредити.

Во пласманот на ИФАД кредитите значајна улога одиграа штедилниците кои го олеснија пристапот на руралната популација до кредитните средства.

Проектите на ИФАД во чии рамки се спроведуваат двете кредитни линии, со право можат да се наречат пионери во воспоставувањето функционален и ефикасен механизам на рурално кредитирање преку деловни банки и штедилници.

Во меѓувреме и други донатори поддржаа кредитни линии за развој на агро бизнисот, како и мал број финансиски институции (Прокредит банка, штедилница Можности и др.), но сеуште понудата на финансиските средства за руралната популација е далеку од задоволувачка. Недостатокот од расположиви средства за поддршка на руралната кредитна политика, останува еден од клучните фактори за развој на земјоделскиот и пошироко руралниот развој во Република Македонија.

Расположиви кредитни линии имаат големо значење во контекст на користење на претпристапната помош на ЕУ за рурален развој, односно достапните кредитни средства се сметаат како услов за успешно користење на средствата од ИПАРД, кои ќе бидат на располагање од 2008 година, а планираниот износ за двегодишен период (2008 и 2009) е 19 милиони евра. Искуството од другите земји во регионот покажало дека многу често средствата од ИПАРД грантовите не можат целосно да се искористат заради непостоење на програми за пред-финансирање (достапни и поволни кредитни линии).

Стимулирањето на развојот на приватниот сектор е клучен елемент во намалувањето на сиромаштијата, што ќе се постигне со развивање нови и експанзија на постоечките профитабилни рурални бизниси и тоа земјоделски и неземјоделски. Една од исклучително важните мерки е обезбедување расположиви кредити за рурален развој. Досегашното искуство стекнато преку имплементирање на руралната кредитна политика покажува дека, само на здрави основи со функционирање на ефикасни механизми на комерцијално кредитирање во согласност со пазарните услови треба да се развива понатаму оваа политика.

2.4. Секторска анализа: Рибарство и аквакултура

2.4.1. Ресурси на рибарство и аквакултура

Општествените и политичките промени во последната деценија негативно се одразија на секторот рибарство (воведување на пазарни услови, намалена улога на Владата поради финансиски ресурси, опаѓање на потрошувачка моќ на граѓаните, и т.н.), што резултираше со намалување на важноста на улогата на секторот за рибарство и аквакултури во севкупната економија. Сепак, секторот локално има важно економско значење за туризмот и реставрацијата, и општествените и еколошките улоги кои не треба да се занемарат во урамнотежена и разнообразна политика за земјоделство и рурален развој.

Во Македонија областите за риболов опфаќаат околу 56.000 хектари од кои 83% се природни езера (Охридско, Преспанско и Дојранско), 11 % се вештачки езера, 4% се реки и 1% се рибници. Рибарството има многу мал удел во БДП (само 0,1%) и вработувањето во рибарскиот сектор е истотака на ниско ниво. Вкупниот лов на риби беше 1.271 тони во 2004, 56% од кои беше пастрмка и 20% крап¹²⁴. Вкупниот лов на риба од отворени води постојано се намалува, додека производството на вештачки рибни езера се зголемува (75% од вкупниот улов во 2004).

Законот за рибарство (1993) го регулира комерцијалниот риболов, спортскиот риболов и прозодството на риба. Секторот за рибарство е под надлежност на МЗШВ, која издава дозволи на комерцијални компании и спортски рибарски здруженија и издава дозволи за изградба на рибни фарми. Националниот Земјоделски Инспекторат е задолжен за мониторинг и контрола. Во Македонија нема рестрикција на вкупната количина на фатена риба, но режимот за користење на рибни производи од водите за риболов се базира на годишни програми, кои ги земаат во предвид биолошките карактеристики на дозволените рибни видови за размножување и риболовот е пропорционален со природната стапка на пораст. Спортскиот риболов е ограничен на одреден број на денови во годината и на употреба на дозволена опрема за риболов.

Порибувањето со квалитетни риби во Р. Македонија ќе биде дозволено откако новиот Закон за рибарство и аквакултура ќе биде усвоен (се планира во првото тримесечје на 2007), што ќе ги регулира сите активности на под-секторот.

Рибата произведена во рибници на пазарот се продава свежа и непреработена. Свежа риба се продава типично на локалните пазари преку продавници или директно до рестораните. Побарувачка за специфични видови на риба (Охридска пастрмка и јагула и Дојрански и Преспански крап) ја надминува понудата, што резултира во повисоки цени.

Според официјалната статистика, просечно домаќинство конзумира околу 22,3 кг риба и рибни производи (што резултира во околу 6-8 кг годишна потрошувачка по глава жител), што е ниско во споредба со земјите на ЕУ (околу 20 кг годишно по глава жител). Македонија е нето увозник на риба и рибни производи. Вкупниот увоз на риба и рибни производи во периодот од 2000 - 2004 година бележи постојан пораст. Поголемиот дел од увозна риба и рибни производи во 2004 беа замрзната морска риба со околу 50% од вкупната вредност на увозот; потоа конзервирана риба (цела или во делови) со околу 38%; и свежа риба со околу 6%. Останатите 6% ги сочинуваат рибно филе, школки, мекотели, чадена риба и кавијар. Најголем дел од вредноста на увозните рибни производи во 2004 беа увезени од Аргентина (23,2%), Хрватска и Шпанија (секоја со по 10%), Грција (5,5%), потоа Бугарија, Србија и Црна Гора¹²⁵.

¹²⁴ Извор: Државен Завод за Статистика, 2005 година

¹²⁵ Извор: Државен Завод за Статистика, 2005, СИТЦ класификација за трговија

2.4.2. Политики и програми на рибарството и аквакултура

Поддршката на МЗШВ за рибарството се обезбедува преку годишната Програма за поддршка и развој на земјоделството. Почнувајќи од 2004, тие алоцираа средства за зголемување на рибниот фонд преку полнење на рибните води со ендемични рибни видови и со некои мерки поврзани со развојот на научни проекти за промовирање на рибарството. Во 2005 вкупната сума исплатена за овој сектор беше 4,65 милиони МКД (€ 76.000¹²⁶). МЗШВ изготвува нов, усогласен со ЕУ, Закон за рибарство и аквакултура, кој го опфаќа менаџментот на ресурси, инспекција и контрола, структурна и пазарна политика и пренесување на информациите.

Нови можности ќе произлезат со овозможувањето на регулирано порибување на отворени води, кое треба да биде поддржано краткорочно преку финансирање за изведување на вештачки мрест на охридска пастрмка и порибување на Охридско Езеро со одгледан подмладок, и развивање на порибувањето на Дојранското и Преспанското Езеро. Понатамошно внимание треба да се посвети на поддршката за обновување на постоечката аквакултура на Пастрмката и Крапот, особено од еколошки аспект (рециклирање на нус производи или отпад од производство, и елиминирање и/или отстранување на отпад), набавка и инсталација на опрема за транспорт кон пазарите, и чување на свежа риба, на пазарите (вклучително ладење, производство на мраз за чување и замрзнување), како и за подобрување на ХАЦЦП, квалитетот и пакувањето.

2.5. Секторска анализа: Шумарство

2.5.1. Ресурси во шумарството

Оваа секторска анализа е резиме од „Стратегијата за одржлив развој на шумарството во РМ“, МЗШВ-2006. Областа класифицирана како шумско земјиште¹²⁷ зафаќа приближна површина од 1,16 милиони хектари (45% од вкупната територија на РМ), од која под шума се 947.653 хектари (37,2 проценти)¹²⁸. Според видовиот состав, околу 82% се листопадни, 12% иглолисни и 6 % мешани шуми. Според нивното потекло, 29% од шумите се категоризирани како високостеблени и 71% нискостеблени шуми.

Шумите во државна сопственост зафаќаат 90,14% од вкупната површина додека вкупното учество на дрвната резерва изнесува 92,2%. Приватните шуми зафаќаат 9,86% (94 146 хектари) од вкупната површина под шума и учествуваат со 7,8% во вкупната дрвна резерва.

Вкупната дрвна маса е 74.343.000 м³, а вкупниот годишен прираст - 1.830.000 м³ со просечен годишен прираст на хектар од 2,02 м³. Планираниот годишен сечив етат во Република Македонија во изминатите 10 години изнесува околу 1.300.000 м³.

Македонија има значајни ресурси на други шумски производи: лековити растенија, печурки, шумски плодови итн. и разновиден дивеч. Значењето на шумите се потенцира со фактот што најголемиот дел од заштитените подрачја во Република Македонија се под шума. Покрај тоа, шумите имаат други многу значајни функции како што се рекреативни (спорт, еко туризам, рекреативен лов), подобрување на квалитетот на почвата и животната средина, зачувување на биолошката разновидност, заштита од ерозија и поплави. Исто така, во последната деценија на глобално ниво е усвоено дека шумите имаат влијание врз намалувањето на глобалното затоплување преку врзувањето на јаглеродниот диоксид.

¹²⁶ Извор: МЗШВ, Годишна програма за поддршка и развој на земјоделството

¹²⁷ Според Законот за шуми (Службен весник бр. 47/97, 7/2000 и 89/2004), шума е земјиште обраснато со шумски видови дрвја и грмушки, како и шумски голини и ливади, шумски патишта, шумски расадници и други површини кои се тесно поврзани со шумите

¹²⁸ МЗШВ-Стратегија за одржлив развој на шумарството на РМ, 2006

Општиот придонес во бруто националниот производ на дрвната индустрија (примарна и секундарна преработка на дрво, мебел, хартија, целулоза и др.) изнесува 2,5 - 3%. Економските, социјалните и еколошките функции на шумите се од голема важност за одржлив развој на заедницата и за подобрување на квалитетот на животот, особено во руралните и планинските области.

Некои од главните закани и проблеми во стопанисувањето со шумите се: бесправната сеча која зафаќа големи размери; други нелегални активности; шумските пожари кои во последните 10 години приближно опожариле 100.000 ха; климатските промени преку процесот на сушење на шумите, пренамноженоста на штетни инсекти и појава на болести. Сето ова води кон огромни загуби на секторот, во економска и еколошка смисла.

Политичките и економските промени во Република Македонија во согласност со евроинтеграциските процеси, налагаат приоритети и фокусирање кон општокорисните функции на шумата и нејзиното стопанисување, интегрирајќи се во многу поширок контекст во кој заштитата, биодиверзитетот и грижата за природата и животна средина се ставени во прв план.

Република Македонија има потпишано и ратификувано многу меѓународни договори и конвенции за заштита на шумите и животната средина кои влијаат врз шумарскиот сектор. Ориентацијата на земјата кон Европската унија бара хармонизација на шумарската политика со обврските кон неа.

Во согласност со член 69 од Законот за шуми, Владата на РМ усвои Програма за проширена репродукција на шумите. Во 2005г. програмата ги финансираше следните активности, кои беа имплементирани од Секторот за шумарство и ловство:

1. Посумување на голини и ерозивни земјишта на површина од 824 ха;
2. Нега на шумски култури со прореди на површина од 1049 ха;
3. Санирање на опожарени шуми на површина од 138 ха;
4. Спречување на масовно сушење на боровите шуми на површина од 19 ха;
5. Во текот на извештајната година, беа вкупно обезбедени и потрошени 462.264 садници од различни шумски видови, од кои за посумување на земјиште во приватна сопственост се употребени 403.185 садници и за спроведување на Еколошката акција, "Младите за здрава животна средина" се употребени 59.079 садници. Од вкупната количина на садници, во најголем број беа застапени садници од белиот бор, црниот бор, аризонскиот чепрес, багремот, додека останатите видови беа застапени во многу помала количина;
6. Заштита на шумите од болести, штетници и шумски пожари. Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство согласно долгогодишната соработка со Центарот за ИДП (Извештајно дијагностичко прогнозна) службата при Шумарскиот факултет, врз основа на детални анализи изготвува годишен извештај за здравствената состојба на шумите со препораки за мерките кои треба да се превземат за да се спречи ширењето, односно сузбивањето на определени штетници. Потоа Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство, овој извештај го доставува до Владата на РМ.

2.6. Секторска анализа: Водостопанство

Оваа секторска анализа е базирана на Поглавје 6 (Водостопанство за одржлив земјоделски сектор) од извештајот на Светска банка за земјоделство и пристапување кон ЕУ: Достигнување на потенцијалот на Р. Македонија на полето на земјоделството (2006 година).

2.6.1. Поврзаност помеѓу земјоделските и водните ресурси

Поради климатски ограничувања, конкурентноста на македонското земјоделство зависи од одржливото, рационално и навремено наводнување на многу култури,

особено на високо-профитабилните летни и повеќегодишни култури. Дефицитот на водни ресурси се случува за време на летната сезона, кога варираат од 250 мм во западот до 450 мм во истокот. Дополнително, во Р. Македонија има доста сушни периоди¹²⁹, кои предизвикуваат значајни економски загуби, како намалено земјоделско производство и во областите што зависат од дожд и во наводнуваните предели. Наводнувањето има позитивен ефект на приходите на фармерите како резултат на поголеми жетви на хектар, интензитет на жетвите, разновидност и интензитет на употреба на земјиштето.

Вкупната површина со инфраструктура за наводнување е 164.000 ха, која се состои од 144 шеми, но само 127.000 ха (или 32% од обработливата површина) може да се наводнува. Повеќето системи за наводнување се стари повеќе од 25 години и вкупната наводнувана област помина низ огромна криза, која започна во почетокот на 1990-те. МЗШВ пресмета дека само околу 23.500 ха, или 18%, од некогаш опремената област беше наводнувана во 2004 година.

Во последните 15 години, одржувањето на системи за наводнување од јавните компании за водоснабдување беше незадоволително, што резултираше во влошување на хидро-мелиоративните системи, незадоволително ниво на услуга, нерегуларно водоснабдување, намалена ефикасност на употребата на вода и големи загуби на вода. Овие состојби негативно се одразија на растителното производство и ја намалија способноста на фармерот да ја плаќа водата.

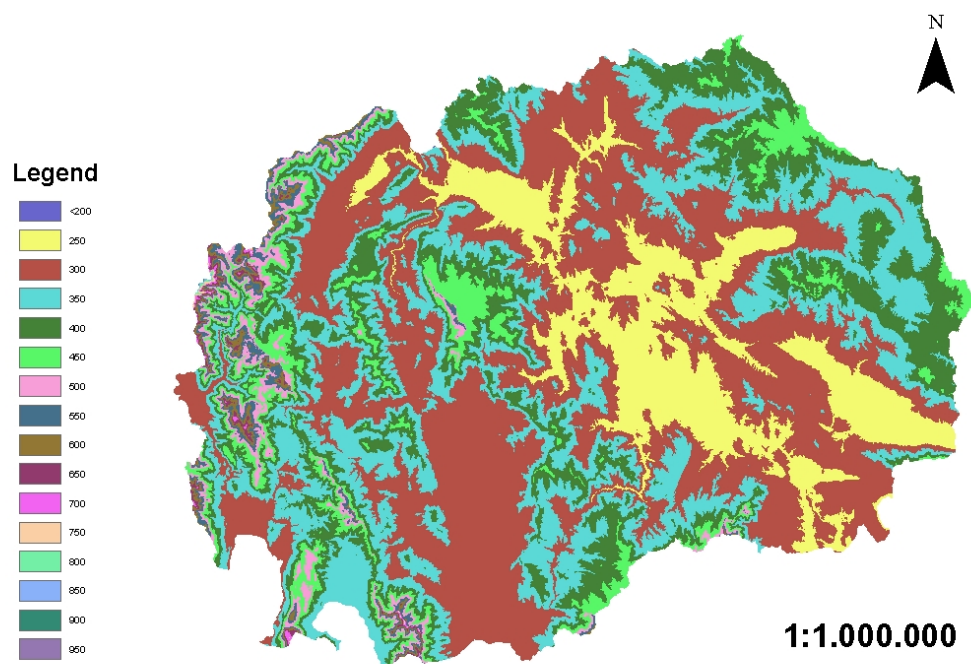
2.6.2. Состојба и програма за реформа во Секторот за наводнување

Наводнувањето по својата природа е интегрален дел од растителното производство и се третира како една од агротехничките мерки кои земјоделскиот производител ги аплицира на своите површини. Наводнувањето во Република Македонија е неопходна агротехничка мерка која треба да се примени за постигнување на стабилни и рентабилни приноси од земјоделските култури, пред се поради недостигот на вода од природни извори (врнежи).

Врнежите во вегетацијата во Република Македонија се приказани на карта 1. Од картата може да се увиди дека повеќето од земјоделските реони во РМ се во границите од 250-300 мм воден талог во текот на вегетацијата (април-септември), што е недоволнио за нормален развој на културите.

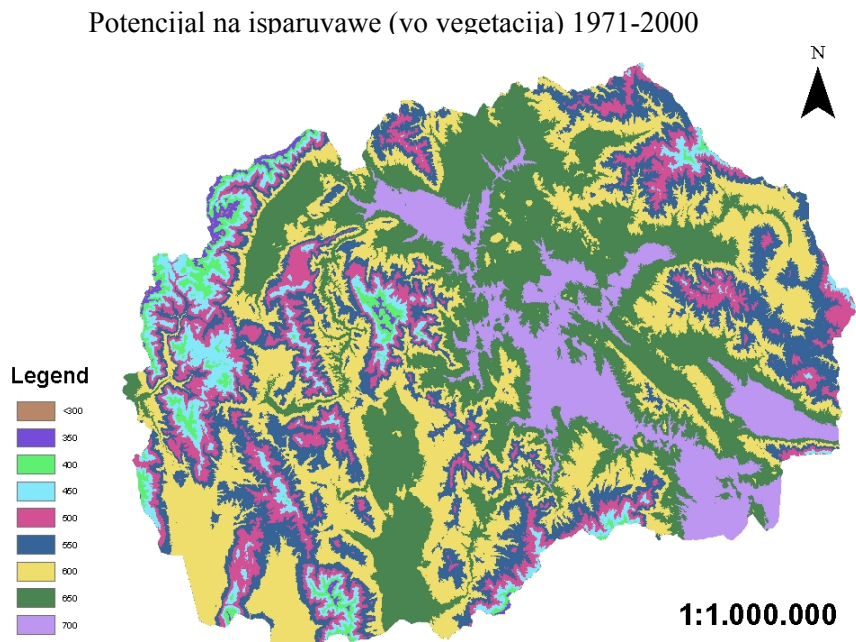
¹²⁹ За време на последните 18 години, државата имаше неколку силни сушни периоди (годишно ниво на дожд под 390 мм) во 1988, 1990, 1993, и 2000 година. Извор Издаден извештај на Светска банка за земјоделство и пристапување кон ЕУ: Постигнување на земјоделски потенцијал во РМ (2006).

Karta 1. Vrne`i vo tek na vegetaciskata sezona vo RM za periodot 1971-2000

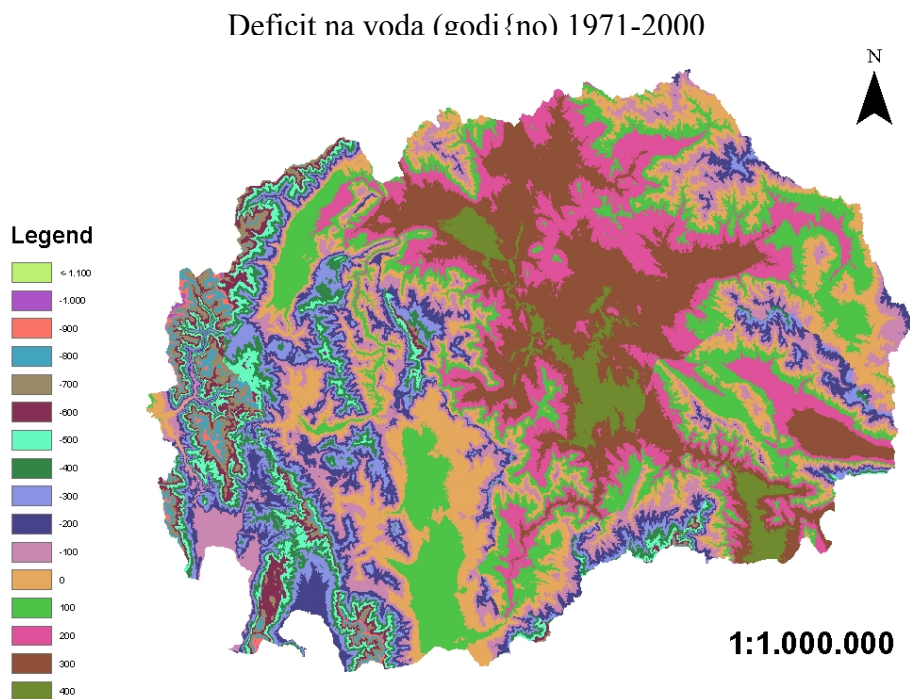

Потребите на културите за вода се многу поголеми. Податоците се дадени во карта 2. Според ова во Р. Македонија главните земјоделски реони имаат потреба од 500-700 мм воден талог. Сето ова резултира со голем воден дефицит (прикажан на карта 3) од 100 мм во Пелагонија и Полог до над 400 мм во централното повардарие.

Карта 2. Потенцијални испарувања во текот на вегетациската сезона во Република Македонија за периодот 1971-2000

Карта 3. Годишен воден дефицит во РМ за периодот 1971-2000

Врз база на предходното се заклучува дека без наводнување не може да се очекува развој на земјоделското производство и ова треба да е основа за сите идни проекции. Наводнувањето мора да биде задолжителна мерка за повеќегодишните насади (пред се овоштарството), градинарството и производството на сточна храна (пред се

фуражни култури) и без обезбедено наводнување да не се подржуваат инвестиции во овие сектори.

Република Македонија започна со институционална реформа во секторот за наводнување и реставрација на влошените системи за наводнување од 1997/8. Најновата институционална реформа на секторот за наводнување започна во 2003, проследена со подобрувања во инфраструктурата. Иако процесот на реорганизација се уште не е завршен, обезбедувањето подобри услуги го овозможи учеството на фармерите во реформите.

До сега, реформата во секторот за наводнување беше позитивна во области покриени од *ИРПП*. За време на сезоната за наводнување во 2005 година, повеќе од 90% од *ИЉЦ* беа активно вклучени во управувањето со дистрибутивните мрежи, просечниот О&М трошок беше намален и реформата позитивно се одрази на приходите на фармерите. Сепак, напредокот во подобрувањето на О&М повратокот на трошоците е ограничен (24-100%), особено во поголемите хидро-мелиоративни системи, како резултат на пообемни прашања поврзани со управување на земјишни и водни ресурси, на кои Владата треба да им посвети внимание (посебно за поделбата на трошоци меѓу корисници на вода и државата за активности спроведени од *ЊЕ* и *ФИЊЦ*, кои имаат поширока функција за поголемо јавно добро).

По деградацијата на хидро-мелиоративните системи, фармерите започнаа да развиваат истражни дупнатини и бунари со цевка што се набива за наводнување на градините или парцелите со зеленчук. Околу 200.000 рурални домаќинства користат услуги од 100.000 бунари, за наводнување на околу 5.000 ха земјиште. Моментално, апстракцијата на подземните води нема значајно влијание на секторот, но со проширувањето на земјоделството се очекуваат повеќе конструкции за наводнување со подземни води особено за високо-профитабилните култури (лозови насади и зеленчуците во оранжерииите). Нерегулирана употреба на ресурсите на подземните води има потенцијал да предизвика сериозни проблеми.

Главните сумирани импликации за политиката на Владата се со цел да се:

Сектор за наводнување

- Продолжи со ликвидација на останатите *ЊМО*.
- Продолжи да ги поддржува основањата на *ИЊЦ*, *ФЊИЦ* и *ЊЕ* преку зајакнат капацитет на *МЗШВ* да понуди информации, техничка поддршка и да врши мониторинг на секторот за наводнување.
- Продолжи да ја поддржува рехабилитацијата на хидро-мелиоративните системи зависно од потребите на *ИЊЦ*.
- Формулира детален список на приоритети за рационалност (ефикасност на трошоци) за инвестициите во системи за наводнување, со акцент на рехабилитацијата на влошената инфраструктура за наводнување.
- Усвои и имплементира потребни регулативи за употребата и заштитата на изворите на подземни води, и да ги зајакне институциите кои се одговорни за мониторинг на подземните води и информациски системи.

Водни ресурси

- Дефинира соодветни аранжмани за распределба и поделба на трошоците, за обезбедување самофинансирање на новите групи на потрошувачи на вода и за одржување на главната хидраулична инфраструктура потребна на фармерите и за потреби надвор од земјоделството. Во овој контекст Фондот за води треба да биде корисен инструмент за покривање на трошоците за активностите на *ФИЊЦ* и *ЊЕ* во функција на јавно добро.

- Ажурира Главен план за вода за да биде во согласност со законската регулатива за животна средина (услови за дозволи за вода и минимум проток во животната средина).
- Прегледа нацртот од новиот Закон за води, усогласен со ЕУ рамковната Директива за води, за да се:
 1. Идентификува надлежниот орган, дефинира должности меѓу различните министерства (МЗШВ, Министерство за животна средина и просторно планирање, Министерство за здравство и Министерство за економија) и институциите (Агенција за води, *Водостопанство*, ФИЊЦ) и да ги објасни врските помеѓу надлежните органи и советите на подрачните единици на речните корита, ЊЕ и ФИЊЦ;
 2. Организира и поедностави административната процедура за издавање дозволи и права за користење води.
 3. Ги појаснува другите прашања (должината на концесија за посебни намени го преминува периодот на дозвола за користење води, нивото и употребата на цената за концесија и врската меѓу тие цени кои се моментално наплаќани од Фонд за води; и процедури за добивање концесии на постоечките хидро-централи во случај на приватизација).
 4. Подготви детални задачи, должности и критериуми за екипирање за новата институционална рамка, и да подготви реални предвидувања за финансиските импликации, за имплементацијата на законот да биде успешна.

2.7. Законодавна и институционална рамка

Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство (МЗШВ) е надлежно за земјоделство и рурален развој, шумарство и лов, риболов, здравствена заштита на животните и ветеринарно јавно здравство, фитосанитарни служби (заштита на растенија и производи за заштита на растенијата), семе и саден материјал и водостопанство.

Клучни одговорности на МЗШВ се формулирање и имплементација на земјоделската стратегија, политика и поврзаните мерки; изготвување на законодавство; планирање и администрација на програми финансирани од владата и инвестиции, вклучително билатерални и меѓународни програми; надзор, мониторинг и инспекциски служби и лаборатории во областите на растенијата, пестицидите, семе и саден материјал, ветеринарство (епидемиолошки служби и контрола на болестите), шумарство, риболов.

Министерството е организирано во 5 сектори, 4 управи (Ветеринарна управа, Управа за семе и саден материјал, Управа за заштита на растенија и Управа за водостопанство) и 2 државни инспекторати за земјоделство и шумарство и Државна фитосанитарна лабораторија со статус Биро. Приближно околу 430 членови на персоналот се вработени во Министерството, од кои помалку од 20% се сместени во главните седишта, а преостанатите во 33 подрачни канцеларии. Хидро-метеоролошкиот завод, институција во состав на Министерството, има вкупно 207 вработени.

Активностите на Државниот земјоделски инспекторат (ДЗИ) се пропишани во Законот за земјоделска инспекција¹³⁰. Централната канцеларија на ДЗИ, која се состои од канцеларијата на Директорот, двата технички оддели и административен оддел, е одговорна за координација на инспекциските активности. Шесте подрачни канцеларии спроведуваат инспекции на секторите за земјоделско, растително и животинско

¹³⁰ Службен Весник на РМ" бр.38/04

производство. Вкупниот број на персонал е 27 (4 во централните канцеларии, 23 во подрачните канцеларии).

Државниот инспекторат за шумарство и лов контролира и врши надзор на спроведувањето на Законот за шуми¹³¹, Законот за лов¹³² и сите други закони и обврзни законски акти кои се во функција на шумарството и ловот. Шумската полиција како сектор во состав на Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство ги заштитува шумите согласно Законот за шуми. МЗШВ управува со шумите и шумското земјиште, кои се во државна сопственост преку јавното претпријатие „Македонски Шуми“, а со националните паркови и ловиштата преку јавното претпријатие „Јасен“.

Ветеринарната инспекција е во состав на Управата за ветеринарство. Надлежностите на националниот Ветеринарен инспекторат се пропишани во Законот за ветеринарство¹³³. Инспекторатот имплементира, врши надзор и контрола на пограничните пратки од животинско потекло на 9 погранични премини, со 11 ветеринарни инспектори. Исто така, врши надзор, контрола и проверка на заштитата на здравјето на животни, производството и трговијата, суровините и отпадоците од животинско потекло во земјата, преку ветеринарните инспектори во 25 локални одделенија, со 45 ветеринарни инспектори и 5 соработници, доктори по ветеринарна медицина. Ветеринарно-санитарната контрола и надзор овозможуваат спроведување на одредбите од Законот за ветеринарство, за да се обезбеди соодветна заштита на здравјето на животните од заразни болести кои од животните се пренесуваат на луѓето, ветеринарна заштита и подобрување на човековата и природната животна средина, производство и трговија со здрави прехранбени производи од животинско потекло, и т.н. Управата за ветеринарство управува со системот за идентификација и регистрација на животните врз основа на Законот за идентификација и регистрација¹³⁴ на животните кој е усогласен со европското законодавство.

Фитосанитарната инспекција е во рамките на Фитосанитарната управа. Надлежностите на фитосанитарната инспекција се уредени со Законот за заштита на растенијата¹³⁵, Законот за здравје на растенијата¹³⁶ и Законот за семе и саден материјал¹³⁷. Одделението за фитосанитарна инспекција има 21 членови на персонал кои спроведуваат внатрешна и гранична контрола на растенијата и производите од растително потекло и издаваат фитосанитарни сертификати. Инспекциската служба во моментов покрива 14 гранични премини, 11 терминали за извоз, вклучително 11 теренски?.

Државната фитосанитарна лабораторија (со статус Биро) е дел од националниот интегриран фитосанитарен систем и претставува служба при Управата за заштита на растенија, Управата за семе и саден материјал, и релевантните инспекциски служби за навремено дијагностицирање на штетни организми кај растенијата, контрола на квалитет – присуство на пестициди и контрола на квалитет на семе и саден материјал.

МЗШВ подлежи на темелни институционални реформи и зајакнување на човечките ресурси за да се оспособат да го спроведуваат (на централно и локално нивно) новото законодавство усогласено со ЕУ кое ќе биде усвоено во следните години. Новата организациска структура на МЗШВ е усвоена, и плановите за вработување и обука на постоечкиот и новиот персонал се во тек.

¹³¹ Службен Весник на РМ“ бр 47/97, 7/00, 89/04

¹³² Службен Весник на РМ“ бр 20/96, 34/97, 69/04

¹³³ Службен Весник на РМ бр. 28/98

¹³⁴ Службен Весник на РМ бр. 69/2004

¹³⁵ Службен Весник на РМ бр. 25/98 и 6/00

¹³⁶ Службен Весник на РМ бр. 29/05

¹³⁷ Службен Весник на РМ бр. 39/2006

Во однос на законодавните реформи, за усогласување на македонското законодавство со ЕУ ацџиус ревидираната Националната програма за усвојување на ацџиус¹³⁸ треба да се усвои од Владата на почетокот на 2007. Одреден број на важни делови од примарното законодавство и подзаконски акти усогласени со ЕУ беа донесени во 2006 (Закон за заштита на растенијата, Закон за семе и саден материјал, Закон за вино, и т.н.) но уште многу преостанува да се направи краткорочно и среднорочно (во подготовките за пристапување) за целосно усогласување на законодавството земјоделство и рурален развој.

2.8. Клучни фактори кои го попречуваат развојот на земјоделството и руралниот развој

Врз основа на состојбата и СЊОТ анализите спроведени во ова поглавје, клучните фактори кои го попречуваат развојот на земјоделството и руралниот развој во Македонија се следниве:

На рурално ниво

1. Низок животен стандард во однос на физичката и социјалната инфраструктура (= мигрирање, старост, ниско образование, невработеност на населението во руралните средини).
2. Недостаток на алтернативно (надвор од фармата) вработување/можности за генерирање приход (= преголема зависност од земјоделството како единствен извор на приход, ниски плати, сиромаштија)

На ниво на производство и преработка

3. Мали фарми и нивна поделба на парцели, (што резултира со високи трошоци по единица и неефективност на производството).
4. Застарено производство на култури и технологии на одгледување (што резултира со низок принос/квалитет на производот).
5. Слабо вертикално интегрирање (здруженија на фармери/кооперативи/групи на производители) (што резултира со слабо политичко влијание, слаба моќ за договор/купопродажба за купување на репроматеријали и продавање на производството).
6. Слабо вертикално интегрирање помеѓу фармерите и преработувачите (што резултира со неорганизирано производство кое води до прекумерно понуда и големи разлики/промени во цената, неадекватно обезбедување сировини во временска смисла, квантитет и квалитет, користење на увезени репроматеријали за да се компензира за недоволната искористеност на инсталираните капацитети).
7. Ниско ниво на образование/обука (што резултира со конзервативен став кон промени/новини).
8. Слаби служби за поддршка како што се пазарни информации, кредит, истражување/советодавни услуги, политики за поддршка (што резултира со слаба пазарна ориентација, недоволно вложување на фарма, ниска стапка на иновации, недостаток на среднорочно планирање на производството и организација).
9. Недостаток на квалитет на производот (пазар) и ГАП и ЕУРЕПГАП стандарди
10. Мал обем на преработувачката индустрија (што резултира со недоволно економија на обем).

¹³⁸ Првиот Национална програма за усвојување на Acquis Communautaire беше усвоена во март 2006 од Владата.

11. Застарени преработувачки технологии (што резултира со слаба продуктивност, големи трошоци, производи со помал квалитет)
12. Низок степен на усвоеност на стандарди за квалитет и безбедност на храната (ИСО, ХАЦЦП, Добра производствена пракса) и недоволно внимание кон еколошките прашања (што резултира со мал број индустрии имаат дозвола да извезуваат во ЕУ).

3. СТРАТЕГИЈА ЗА ЗЕМЈОДЕЛСТВО И РУРАЛЕН РАЗВОЈ

3.1. Национална стратешка цел.

Земјоделството и руралниот развој се клучните претпристапни елементи на Македонија за Европската унија. По доставувањето на апликацијата на Република Македонија за членство во ЕУ во 2004, во декември 2005 Европскиот совет и додели статус на Република Македонија на земја кандидат за членство во Европската унија. Преговорите за пристапување ќе започнат само тогаш кога ЕК ќе смета дека земјата постигнала доволен степен на усогласеност со критериумите за членство.

МЗШВ ги усвои следните стратешки цели како основа за земјоделски и рурален развој и формулирање на земјоделската политика:

Да се зајакне способноста на македонското земјоделство да биде конкурентно на интегрираните регионални пазари на Европската Унија и југоисточна Европа преку мерки за зголемување на ефикасноста на земјоделското производство, преработка и маркетинг, и да се изградат соодветни, ефективни јавни и приватни институции; да се подобрат приходите по фарма; да се осигура дека потрошувачите имаат пристап до безбедна, здрава храна; да се оптимизира употребата на земјиштето, шумите и водата како извори во недостиг, на одржлив начин за животната средина; и да се изградат рурални општини способни за опстанок преку одржлив рурален развој.

Целта на Националната стратегија за земјоделство и рурален развој е да придонесе кон постигнување на Стратешката цел наведена во Националниот план за економски развој 2007-2009 која гласи:

“Зголемување на меѓународната конкурентност на земјата која е потребна за одржлив економски пораст и поголема вработеност”

Истата придонесува кон постигнување на четири од вкупно пет клучни под-цели на Националниот план за развој, имено:

- Развивање на нова и подобрена постоечка просторна инфраструктура, особено онаа поврзана со транспорт, енергетика, ИЦТ, животна средина и наводнување, со цел да се поддржи економскиот раст и да се подобри севкупната конкурентност на земјата.
- Подобрување на квалитетот на образованието и обуката за ефективно да се одговори на барањата на пазарот на труд, вклучувајќи ги барањата на економијата основана на знаење.
- Создавање предуслови за подобро користење на земјоделскиот потенцијал на земјата преку подобро управување со земјиштето и градење на институционален капацитет на секторот, преку зајакнат рурален развој, и преку воспоставување услови за производство на безбедна храна и трговија.
- Создавање предуслови потребни за ефективно развивање и имплементација на политика за балансиран регионален развој во земјата.

3.2. Главни прашања на стратешката политика

За да се постигне наведената стратешка цел, стратешката политика треба да опфати шест главни прашања во периодот 2007-2013, кои се изнесени подолу.

1) Зголемување на конкурентноста на секторот

Зголемена конкурентност на земјоделскиот сектор може да се постигне преку подобрување на ефективност на клучните фактори на производството, имено земјиштето, работата и капиталот, хоризонтална и вертикална интеграција, како и подобрување на политиките за поддршка на земјоделството и модернизирање на индустријата за преработка. Клучните насоки на политика кои треба да се следат за постигнување на одржлива конкурентност на производителите на домашниот и на странските пазари се:

- Зголемување на големината на одржливи (пазарно ориентирани) семејни фарми. Ефикасното користење на земјиштето е попречено од ситните, фрагментирани и парцијализирани приватни фарми (кои преовладуваат во Македонија) со застарени производствени технологии, широка застапеност во руралните средини на фарми за потребите на домаќинството, неформалната економија и бавниот развој на пазарите. Само по себе, постоењето на модерно, ефикасно и пазарно-ориентирано производство не може да надомести за севкупната состојба. Зголемувањето на големината на одржливи (пазарно-ориентирани) семејни фарми, редуцирање на парцијализацијата и напоредното спречување на дополнителното фрагментирање (редуцирање на големината на парцелите) може да се постигнат преку соодветно дизајнирани и синхронизирани политики како на пример обезбедување на називите на земјиштето, соодветен режим на оданочување кој поттикнува консолидирање и го зајакнува пазарот на земјиштето, приватизација/долгорочно изнајмување на земјиште во државна сопственост и програми за консолидирање на земјиштето, итн.). Овие политики можат да ја опфатат и неопходноста од ревидирање на законската регулатива поврзана со земјиштето и оданочувањето.
- Зголемување на работната продуктивност преку усвојување на подобрени техники за производство на култури и одгледување на добиток. Ова може да се постигне преку соодветно насочена поддршка за развој на земјоделството (на пр. обезбедување субвенции за растителни култури и сточарство само на регистрирани фармери кои користат сертифицирано семе или подобрени раси, кои ги прифатиле добрите земјоделски практики, итн.), преку поддршка за инвестирање (за подобрување на механизацијата – особено помагање на машински прстени, - инфраструктурата на фармата и опремата, итн.) и обучување/едуцирање на фармерите.
- Зголемување на достапноста на капитал. Достапност на капитал може да се постигне преку подобрен комерцијален кредит, спроведување на целни кредитни програми и јавна поддршка за инвестирање.
 - ⇒ Краткорочно, МЗШВ треба да обезбеди продолжување на ИФАД кредитната шема обезбедувајќи одржливост на етаблираната група советници кои посредуваат меѓу земјоделците и банките и поволни кредитни услови за краткорочни (работен капитал), среднорочни (за инвестиција во опрема) и долгорочни заеми (за инвестиција во објекти и земјиште).
 - ⇒ Бидејќи многу фармери и рурални претприемачи ќе се соочат со потешкотии во пред-финансирањето и рамноправното усогласување на ИПАРД јавните (ЕУ + национални) фондови (барање за кофинансирање) МЗШВ треба, за време на подготовките за ИПАРД, да ги вклучи комерцијалните банки и штедилниците за да се запознаат со процедурите и финансиските механизми

на ИПАРД. Во подоцнежна фаза, потпишувањето на меморандуми за разбирање меѓу МЗШВ и финансиските институции кои се согласни за признавање на договорите потпишани меѓу Платежната агенција и барателот во врска со одобрените проекти, треба да претставуваат опција која треба да се разгледа.

⇒ Намалениот ДДВ на 5% треба да се прошири за да ги опфати сите сировини кои се користат во земјоделското производство, особено за сировините кои се користат во сточарството (добиточна храна и фуражни култури). Распределбата на субвенциите за земјоделско гориво и масло ќе помогне да се намалат трошоците во земјоделското производство.

□ Зголемување на достапноста на технологија. Во рапидно променлива технолошка, општествена и природна средина, потребни се реформи во земјоделските образовни, истражувачки и советодавни институции за да одговорат на потребите на многу поголемата заедница на мали, и средни фармери и земјоделската индустрија. МЗШВ треба официјално да се инволвира (делејќи одговорности со Министерството за економија) во земјоделското образование и во истражувачкото ориенирање, затоа треба да формира интересен капацитет за образовна политика, истражување и советодавни услуги. МЗШВ да воспостави Национален Комитет за создавање и трансфер на знаења покривајќи ги истражувањето/советодавните услуги/обуките/образованието (членови на МЗШВ, Министерство за економија, Јавните научни институции и Универзитетите, АПРЗ, приватни советници и земјоделците/преработувачите), да го координира планирањето и да врши надзор врз имплементацијата на договорените програми и активности.

⇒ Во однос на образованието, постои потреба за овозможување на интердисциплинарни студии, за зајакнување на врските меѓу училиштата и бизнисите.

⇒ Во однос на обуката, постои потреба од развивање на неформално образование преку систем за постојано доживотно учење, обука и квалификација на фармерите, мали примарни преработувачи и други учесници (занаетчии, раководители на микро, мали и средни претпријатија), со поддршка од институциите за обука, како и образовните институции избрани по пат на јавен повик. Технички, економски, пазарни, раководење на бизнис, конверзија на фарма (промена на производството) и диверсификација надвор од фарма (неземјоделски активности).

⇒ Истражувачките институти потребно е да добиваат поголема поддршка од Државата преку договори за истражувачки активности, за да ја зголемат нивната способност да ги поддржат реформите на политиката на ЕУ и за спроведување на истражувања кои се релевантни за индикаторите на политиката на МЗШВ. Од страна на учесниците, треба да се подготват повеќегодишна програма за истражување со Јавните научни институции/Универзитети во согласност со стратешките насоки за земјоделство и рурален развој.

⇒ Меѓу-ресорна поврзаност (вклучително механизми за повратна информација) помеѓу МЗШВ, истражувачките/образовните и советодавните служби - Агенција за поттикнување на развојот на земјоделството АПРЗ (*Национална советодавна служба*) треба интензивно да се практикува.

⇒ АПРЗ има суштинска улога делувајќи како преносен синџир меѓу политиките на МЗШВ, истражувачките институции (и нивните резултати од истражувањата) и фармерската заедница. Улогата на АПРЗ, визијата и долгорочната стратегија треба да се разгледаат како приоритетни, а

годишните работни програми да се конципираат и спроведат под раководство на МЗШВ. Адекватни стручни и финансиски средства треба да се обезбедат за организациско реструктурирање на АПРЗ за да биде ефикасна. Развојот на човечките ресурси треба да биде од клучно значење за реформата на институцијата. Потребна е постојана техничка обука (за производството и пост-бербениот период), бизнис и пазари за зајакнување и обновување на знаењето на советниците. Исто така, потребно е да се воспостави систем за сертифицирање на советници.

- Подобрување на политиките за поддршка на земјоделството може да се постигне преку воспоставување на нов режим за субвенции кој мора да биде следлив, внимателно насочен и следен, бидејќи сегашниот механизам за плаќање на субвенциите за фарми (по хектар или по грло) не дозволува адекватно верифицирање, главно поради отсуство на регистри. Новиот режим на субвенции треба постапно да се префрли во механизам за поддршка на приходот (децоуплинг-плаќања по површина или грло) во согласност со Заедничката земјоделска политика на ЕУ, и треба да соодветствува со обврските на СТО кои се поврзани со рестрикциите во делот на пазарниот пристап (износ на даночната заштита), износот на збирните мерки за поддршка и поддршка за извезување.
- Зголемување на конкурентноста на преработувачката индустрија, на прехранбената индустрија и производството на сточна храна. Модернизацијата на индустријата и подобрената конкурентност се предуслови за развој на земјоделството во целина. Врз основа на искуството на новите земји-членки на ЕУ, бројот на објекти во Македонија ќе се намали среднорочно, бидејќи дел од индустријата се соочува со сериозни слабости во производствените технологии и поставеноста на процесот, стандарди за хигиена и развој на пазарот/маркетингот како и со сериозни потешкотии и скапи зафати во спроведувањето на производството според стандардите за квалитет и хигиена на ЕУ. Напредокот во оваа насока би можел да се стимулира преку насочена инвестициска поддршка фокусирана на најслабите врски во синџирот (одржлива преработувачка млечна индустрија и кланици) со посебен акцент на преработката на млеко и опремата за собирање и прашањата поврзани со животната средина (управување со отпад), и поттикнување на усвојувањето на ХАЦЦП и ИСО стандардите. Исто така, бидејќи порастот на македонската прехранбена индустрија е поврзан со зголемениот извоз (бидејќи домашниот пазар има ограничени изгледи за пораст), а за да се исползува трговската либерализација, земјоделската и прехранбената индустрија мора да ја зајакнат својата меѓународна конкурентност со фокусирање на спектар на производи со додадена вредност, зголемена продуктивност, квалитет и безбедност на производите како и подобрен менаџмент и маркетинг.
- Хоризонтална организација, вклучува две различни нивоа кои треба да се унапредат:
 - ⇒ Улогите и функциите на професионалните и/или интер-професионалните организации (кои претставуваат еден или повеќе сектори) треба да се прошират преку воспоставување на постојани форуми за дијалог помеѓу јавниот и приватниот сектор (имено, Агро-прехранбен Совет за соработка, вклучувајќи ги фармерите, преработувачите, клиентите, добавувачите, трговците) и финансиски да бидат поддржани за спроведување на делегираните технички функции (како што се водење регистри на членовите, обезбедување услуги како што се (матично книговодство на фарма) книговодствени услуги на одгледувалиштата, воспоставување и одржување на фармски книги, обука на фармерите, итн).

- ⇒ Улогите и функциите на групите на производители и кооперативи (од економско значење) можат да се подобрат преку донесување на поврзаното законодавство (особено отстранување на правните и институционални пречки на нивната способност за спроведување на економските активности, и дефинирање на нивните критериуми за признавање) според барањата на ЕУ, и обезбедување адекватна институционална поддршка и дигресивни финансиски иницијативи со цел тие да можат перспективно да ги преземат одговорностите од ЦАП како Заедничките пазарни организации.
- Вертикална организација, односно интегрирање на фармерите со преработувачката индустрија преку стабилни договорни односи, е потребна со цел подобрување на квалитетот на снабдувањето со репроматеријали, како и нивниот квалитет и сезонската дистрибуција (некои капацитети работат само во дел од годината). Ова може да се постигне преку поттикнување на дискусија помеѓу страните, колективен договор за стандардни шаблони за различни производи, подобро спроведување на договорите преку соодветен арбитражен и санкциски режим, и соодветни стимулации на производителите (може да биде еден од критериумите за подобност за поддршка).

2) Постигнување на квалитет и безбедност на храна

- Зголемена безбедност на храната (на ниво на производство, како и на ниво на преработка) е важен предуслов за зголемување на конкурентната позиција на прехранбените производи на странските пазари (особено на оние во ЕУ) и на домашниот пазар. На ниво на индустрија, ова треба да се постигне преку обезбедување на финансиски стимулации (помош на производителите во имплементација на НАССР¹³⁹, ДПП, ДХП, Еуреп ГАП, за советодавни услуги, анализи и сертифицирање) и преку:
 - ⇒ Приоритетно донесување на примарно и секундарно законодавство и интерни акти и подготовка на напатствија за меѓународно признати стандарди за безбедност (ХАЦЦП, ИСО 22000, Добра производствена пракса/Добра хигиенска пракса),
 - ⇒ Зајакнување на техничкиот капацитет обучување на инспекциските служби за храна од Дирекцијата за храна (Министерство за здравство), како и официјантите и ветеринарни и фитосанитарни инспектори (МЗШВ) за да се обезбедат ефективни контроли (вклучувајќи ја заштитата на потрошувачите од заблуда).
 - ⇒ Зајакнување на техничкиот капацитет на лабораториите (Државната фитосанитарна лабораторија на МЗШВ, Факултет за ветеринарна медицина и Министерството за здравство – Републички завод за здравствена заштита за постигнување на акредитација во согласност со ИСО 17025.
 - ⇒ Согледување на состојбата о прехранбената индустрија за плановите за имплементирање на стандардите за безбедност и квалитет на храната за нивно исполнување со закон утврдената временска рамка (2009 година).
 - ⇒ Обезбедување следливост на суровините и прехранбените производи во сите фази на производство и промет со имплементирање на стандардите.
- Зголемен квалитет на производите од растително и животинско потекло е важен предуслов за зголемување на конкурентната позиција на домашните земјоделски производи на странските пазари, и особено на оние во ЕУ. Ова треба да се постигне преку обезбедување финансиски стимулации (за советодавни услуги,

¹³⁹ Овој стандард станува обврзувачки од 01.01.2009 година

книговодство, анализа и сертификација, регистрација на производи во Бирото за заштита на индустриска сопственот) и преку:

- ⇒ Приоритетно донесување на примарно и секундарно законодавство и интерни акти и подготовка на напатствија за стандардите за квалитет на ЕУ (ЕУРЕПГАП/вкрстена усогласеност, СЕУРОП, и т.н.).
- ⇒ Обезбедување на контроли (вклучувајќи го зголемувањето на контролата во рамките на заштитата на потрошувачите од заблуда и контролите на Максималното ниво на резидуи) и воведување на сертифицирање на прехранбените производи од страна на државните органи.
- ⇒ Воведување на заштитено брендирање, правила за географско потекло и дисциплинарно производство, усогласени со ЕУ (ПГИ- Заштитена географска индикација, ПДО- Заштитено именување на потеклото, ТСГ- Традиционална специјалност и т.н.).
- ⇒ Мерки за стимулирање за усвојување на стандарди за квалитет се воспоставување на здруженија на фармери производители и поттикнување на обуките за фармери и преработувачи.

3) Постигнување на одржливо управување со ресурси

Во минатото малку внимание се посветуваше на агро-екологијата (биодиверзитет, земјоделство и животна средина), што во негативна смисла ја зголеми важноста во ЕУ Заедничката земјоделска политика со текот на годините (мерките за агро-екологија се единствениот задолжителен дел од аљуис за рурален развој).

Целите на политиката за агро-екологија во Р. Македонија се да се заштитат и подобрат физичките, хемиските и биолошките услови на почвата, да се редуцираат проблемите на животната средина кои се поврзани со водата во земјоделството, да се сочуваа традиционалните сточарски системи со низок влог и традиционалните предели, да се обезбеди алтернативна искористеност на областите со низок потенцијал, да се сочуваат еколошките површини и обработливата почва со помош на екстензивни методи на култивирање или управување со пределите од висока вредност за природата соочувајќи и штитејќи го биодиверзитетот, чувствителните видови средини и посебните ретки видови и да се обезбедат ефикасни средства за имплементациј на Директивата за Нитрати, Директивата за Водните Системи и идната НАТУРА 2000 мрежа¹⁴⁰.

Со цел да се постави политика за агро-екологија, треба да се имплементираат следниве активности:

- Во правниот систем на Р. Македонија треба да се воведат законски акти кои се базирани на ЕУ регулативите, како и да се изготви посебна регулатива/и за Добра земјоделска пракса/вкрстена усогласеност која ќе содржи минимум стандарди за просечна земјоделска пракса (минимални барања за управување со хранливите материи, употреба на пестициди, избегнување на напуштање на земјиште, одржување на постојани пасишта и сл.). Откако ќе се усвојат овие регулативи ќе претставуваат основа за плаќањата за агро-екологија и во исто време ќе биде минимум барање за директни плаќања (програма за поддршка на земјоделството). Треба да се развие регулатива за (пилот) систем за агро-екологија за поддршка составен од цели, мерки, прифатливост, корисници, висина на исплата, критериуми за селекција, мониторинг, контрола и мерки за санкционирање;

¹⁴⁰ Natura 2000 опфаќа прашања поврзани со заштитени површини и национални паркови и е под надлежност на Министерството за животна средина и просторно планирање

- МЗШВ треба да формира капацитет за агро-екологија во рамките на Секторот за рурален развој. Треба да се воведат интердисциплинарна работна група за агро-екологија која ќе биде основа за воведување на политика и мерки за агро-екологија. Оваа работна група треба да вклучи службеници од МЗШВ, Министерство за животна средина и просторно планирање, Министерство за финансии, Министерство за здравство, Земјоделски институт, Факултет за земјоделски науки и храна, АПРЗ, земјоделски здруженија и релевантни Невладини организации. За пошироки цели треба да се создадат различни информативни материјали;
- Во рамките на ЗИС, МЗШВ треба да развие информативен систем за агро-екологија. Овој систем треба да претставува (информациска поддршка при донесувањето одлуки) извор за развој на политика и имплементација на собирање на основни податоци за планирање на политика за агро-екологија (почва, вода, биодиверзитет), ГИС систем за агро-еколошко мапирање, развој на материјал за обука, систем за поддршка на советувањето, мониторинг). Информативниот систем за агро-екологија исто така ќе има задолжителната функција на известување за развојот за агро-екологија кон Европската Комисија.
- МЗШВ (со други релевантни министерства) треба да изготви упатства за мониторинг и стандарди за почва и вода, воведување на систематска оперативна агро-еколошка програма за мониторинг на почва, површински и подземни води и биодиверзитет, посочување на водни тела на кои влијае загадувањето.

4) Подобрување на условите за живот во руралните средини

Руралниот развој во политиката на ЕУ е нов за МЗШВ. До денес, неколку институции спроведуваат некоординирано низа програми за јавна поддршка кои скоро може да се категоризираат под заглавјето “рурален развој”. Координацијата меѓу институциите, формирањето и функционирањето на нови институции (ИИЦБ и платежна агенција), модификација или воведување на законодавство и зајакнување на човечките ресурси се тешки задачи кои треба да се спроведат во периодот 2007-2013.

Изготвувањето и имплементацијата на политика за рурален развој ги опфаќа следниве активности:

- Законодавството за дефинирање на руралните области и на недоволно развиените области треба да се измени и дополни да воведат концептот на густина на населението што претставува столб во ОЕЦД и методологиите на Еуростат усвоени во ЕУ¹⁴¹ со цел поефикасно обезбедување на јавна поддршка и инвестициски средства.
- МЗШВ треба да имплементира партиципативно социо-економско анкетно истражување на руралните општини (со посебен акцент на недоволно развиените подрачја) да се соберат ажурирани и воедначени податоци за да се

¹⁴¹ Организацијата за економска соработка и развој прави разлика меѓу две хиерархиски нивоа – локално и регионално. На ниво на локалните заедници (NUTS 5) руралните средини се заедници со густина на население од 150 жители на км². На регионално ниво, (главно NUTS 3), OECD разликува поголеми функционални или административни единици врз основа на нивниот рурален карактер, и во зависност од регионалното учество на населението кое живее во овие рурални заедници. Со цел да се олеснат принципите на анализите, се применува следново групирање: (а) Предоминантно рурални региони (над 50% од населението живее во руралните заедници), (б) Значително рурални региони (15 - 50% од населението живее во руралните заедници), и (в) Доминантно урбани региони (помалку од 15% од населението живее во рурални заедници). Пристапот на Eurostat се базира на нивото на урбанизација, така секој Европски регион може да се класифицира во една од трите класи: (а) Густо населени зони (тоа е група општини од кои секоја е населена со над 500 жители по км², а вкупното население на оваа зона е најмалку 50,000 жители), (б) Средно населени зони (тие се групи општини со густина на население од 100 – 500 жители по км². Вкупниот број на населението од овие зони е најмалку 50,000 жители, што е блиску до бројот на густо населените зони), и (в) Ретко населените зони (тоа се групи општини кои не потпаѓаат под ниедна од горенаведените зони, односно имаат помалку од 100 жители на км²).

одреди состојбата на руралното население, развојните трендови и оценката на потребите, кои ќе го придружуваат земјоделскиот попис (да се имплементираат во 2007). Резултатите од пописот и од анкетното истражување ќе се користат од МЗШВ како упатство во дизајнирањето на целни мерки за рурален развој и индикатори за работењето.

- Јасно дефинирање на улогите и учеството на другите министерства и државни тела (како Бирото за економски недоволно развиени региони и општини) потребно е да се регулира во контекст на политиката за рурален развој, имплементација и мониторинг.

Подобрувањето на животниот стандард во руралните средини може да се постигне преку подобрување на физичката инфраструктура, преку поддржување на вработувања вон фармата како и можности кои генерираат приходи, и преку диверсификација на земјоделското производство. Клучните насоки во политиката се следните:

- Подобрување на физичката инфраструктура. Руралното население (вклучително и населението кое живее во недоволно развиените подрачја) претставува голем дел од вкупното македонско население со значително висока старосна структура, образовни проблеми, невработеност, трендови на сиромаштија и миграција. Фактори кои придонесуваат на социјалната несигурност се недостатокот или несоодветност на општествена и техничка инфраструктура, особено во недоволно развиените подрачја, и недоволниот пристап на пазарите. Ова може да се подобри во приоритетни и избрани недоволно развиени подрачја особено со цел да се постигне основна инфраструктура и инфраструктура на животната средина (патишта, водоснабување и управување со отпад, и т.н.), преку целни инвестиции со координиран пристап на различни министерства, тела и локална управа.
- Вработување надвор од фармите. Поради малиот број и моќ на претпријатијата во руралните средини (особено малите и средни претпријатија), недостасува алтернатива на можности за вработување (надвор од фармите) и руралното население главно е земјоделско, често ориентирано кон производство за сопствените потреби, со ниски приходи и додадена вредност. Подобрувањата во руралната економија вон фармата (занаети и мали и средни претпријатија) се значајни за подобрување на продуктивноста на работата во руралните средини и надниците и можат да се стимулираат преку соодветни политики и поддршка на инвестициите кои имаат за цел создавање и зајакнување на не-земјоделски бизнис активности и активности за рурален туризам.
- Диверсификација на земјоделското производство може да се постигне преку соодветни политики за поддршка на производството и маркетингот и поддршка на инвестиции за пост-бербени активности.

5) Реформа на регулаторната и институционалната рамка

Здобиеното искуството на новите земји членки на ЕУ во процесот на евроинтеграција покажува дека земјоделството е едно од најтешките поглавја за преговарање и дека тоа е сектор каде мора да се преземат комплексни законодавни обврски и опсежни институционални промени и мерки за имплементација. Главните области и задачи во сферата на законодавството се сумирани подолу.

- Безбедност на храна, ветеринарство, заштита на растенијата, семиња и посадочен материјал и исхрана на животните. Законодавството на ЕУ во ова поле има за цел да ја олесни внатрешната и странската трговија во ветеринарниот сектор, заштитата на растенијата и исхраната на животните. Со здравствената заштита на растенијата и животните, заедно со благосостојбата на животните, се заштитува здравјето на населението и на тој начин се исполнуваат

очекувањата на потрошувачите. Главниот предуслов за проширување на заедничкиот пазар на ова поле со здружените земји, како дополнување на координирањето на законодавството, е поставена адекватна и обучена администрација. Генерално, потребни се соодветни контролни системи. Административниот капацитет потребно е да се зајакни и да се воспостават национални надлежни органи со цел да се обезбеди соодветно спроведување на законодавството на ова поле, со соодветен број на обучен персонал и соодветни средства и програми.

- Заеднички пазарни организации. Ова се однесува на законодавството со кое се регулираат земјоделските пазари. Имплементација, управување и контрола во развојот на барањата на ЦАП, модификација и зајакнување на соодветни административни капацитети. Потребно е да се воспостави администрација за финансиски проток на ЦАП (платежна агенција) како и посебните информативни системи за надополнување на политиката, како што е Интегрираниот систем за административна контрола и различни регистри. Посебно внимание треба да се обрне на политиката за квалитет и класификација на различни производи.
- Рурален развој. Воспоставување на овластувачко законодавство и административни структури со кои ќе се овозможи планирање на рурален развој, одредување на структурните потреби за руралните средини, развојот, спроведувањето и управувањето на програмите за рурален развој; контрола на финансискиот проток и преземените мерки; мониторинг, извештаи, контрола и оценка на програмите.

Институционалните реформи на МЗШВ е неопходно да овозможат извршување на новите одговорности и задачи наметнати од регулаторната реформа. Главните области и задачи се резимираани во понатамошниот текст.

□ Разграничување на заедничките одговорности. МЗШВ дели одговорности со другите Министерства и владини тела на полето на храната (преработка на земјоделски производи, Заеднички пазарни организации, маркетинг и уредување на внатрешни пазари, надворешна трговија со прехранбени производи) со Министерството за економија, безбедност на храна со Дирекција за храна (Министерството за здравство), агро-екологија, заштита, маркетинг и подобрување на природните ресурси (вода, почва и шуми) со Министерството за животна средина и просторно планирање, податочни Информациски системи, статистичко истражување, размена на информации, земјоделски попис и т.н. со Државниот завод за статистика, планирање на образовната политика, истражување и обука во земјоделството со Министерството за образование и наука.

□ Хоризонтална и вертикална реорганизација на МЗШВ на централно и регионално ниво. Подготвена е нова систематизација на Министерството, но за време на периодот на стратегијата може да се предвидат дополнителни промени согласно потребите при процесот на усогласување со легислативата на ЕУ. Исто така, можни се потребите од промена на примарното законодавство.

⇒ Подобрување на човечките ресурси на МЗШВ. Да се надмине екстремно слабиот капацитет (во поглед на број и вештини) на човечките ресурси особено кај клучните позиции за извршување на комплексни задачи во престојниот период. За таа цел потребна е анализа на состојбата на постоечките човечки капацитети и вештини, дефинирање на оптимална организациска структура (вклучувајќи го и дефинирањето на работните задачи) врз основа на дефинирани стратешки насоки за имплементација на планираните реформи и во самиот сектор и под МЗШВ, назначување на кадар на потребните работни места во постоечките и нововоспоставените организациски одделенија: човечки ресурси, Анализа и ЗИС, изработка и управување со проекти, ЕУ интеграција, Сектор за земјишна политика, и подготовка и спроведување на план за обука.

- ⇒ Воспоставена ИПАРД Платежна агенција. Платежната агенција се воспоставува под Влада на РМ и треба да се акредитира (прво на национално ниво, а потоа на ниво на ЕУ Комисијата) до средината на 2008, за извршување на исплата, контрола и ревизија на реализацијата на националните шеми (програма за поддршка на земјоделството и мерките за рурален развој) и мерките на ИПАРД за рурален развој. Неопходни активности се: Воспоставување на Меѓу-ресорно координативно тело за политика за рурален развој, планирање и мониторинг (предложени членови се МЗШВ, Министерството за финансии Министерството за економија, Министерство за локална самоуправа, Министерство за култура, Министерство за труд и социјална политика, Министерство за образование и наука, Министерство за животна средина и просторно планирање, Министерство за транспорт и врски, Секретаријат за европски прашања), и донесување на Законот за воспоставување на ИПАРД Агенција, Решение за формирање на меѓу-ресорно координативно тело, донесување на бројни интерни процедури и методологија на исплата, контрола и мониторинг.
- ⇒ Усвојување на ИПАРД План. ИПАРД Планот треба да биде изготвен во првата половина на 2007 (вклучително еџ-анте оценка) и понатамошно дискутиран и потоа одобрен од службите на ЕУ Комисијата. Дополнително, МЗШВ треба да го обезбеди неопходното национално кофинансирање¹⁴² за периодот 2007-2010 и да назначи Комитет за мониторинг на ИПАРД.
- ⇒ Воспоставување Земјоделски информативен систем (ЗИС). ЗИС треба да вклучува бројни под-системи: Мрежа на сметководствени податоци од фарма, Земјоделски пазарен информативен систем, соодветна и веродостојна земјоделска статистика (вклучувајќи ја и поддршката кон Економските сметки за земјоделство) и воспоставување на Интегриран систем за административна контрола, интегрирајќи различни регистри (Фармски регистар, Идентификација и регистрација на животните, Систем за мониторинг и управување со лозови насади, корисници на директна поддршка, Систем за идентификација на земјишни парцели) и Информативниот систем за агро-екологија.
- ⇒ Постигнување акредитација на референтните лаборатории (Државна фитосанитарна лабораторија при МЗШВ, Факултетот за ветеринарна медицина, Министерството за здравство – Републички завод за здравствена заштита).

3.3. Политики за поддршка на земјоделството

Политиката за поддршка на земјоделството, која претставува прв столб на Заедничката земјоделска политика на ЕУ е финансирана од националните фондови. **Мерките за директните плаќања** претставуваат основен инструмент на национална политиката за поддршка на земјоделството и се состојат од директни плаќања по хектар во производството на растителни култури и по грло во сточарството.

Мерките за поддршка на земјоделството во минатото беа распределени на одреден број на традиционални производи без дефиниран концепт за очекуваните ефекти и цели кои треба да се постигнат. Со доминантно социјален карактер, мерките беа без јасно дефинирани критериуми за примена на поддршката и во околности на недостиг на успешни системи на мониторинг, контрола и проценка на влијанието. Стратегијата за периодот 2007-2013 ги поставува новите принципи на политиките за поддршка и мерките кои ќе бидат прочистени и прилагодени на очекуваните промени во законодавството, институциите и во контролните системи. Владата ќе додели зголемени износи за субвенции за поддршка на земјоделското производство, во висина до € 20 милион во 2010.

Сепак, треба да се имаат во предвид следниве факти:

¹⁴² Националното кофинансирање е 25% од финансирањето на ЕУ.

- Не е одреден датум за пристапување на Македонија во ЕУ.
- Македонија треба постепено да изврши реформи на нејзините регулаторни, институционални и земјоделски политики за поддршка усогласувајќи ги со оние на ЕУ ЦАП до пристапувањето.
- ЦАП е менлива цел и можно е да се појават значителни модификации во меѓувреме до пристапувањето на Македонија (зголемено поедноставување, децоуплинг – плаќање по фарма и намалена поддршка).

Неопходно е да се биде претпазлив со воведувањето на сегашната ЦАП, и мора да се следи прагматичен пристап. Избраните политики за поддршка на земјоделството со оваа Стратегија главно го земаат предвид развојот и општествените барања на македонското земјоделство, и ќе бидат постепено прилагодени кога земјата ќе биде подготвена да премине кон моделите на ЦАП. Ова исто така ќе зависи од износот на финансиски средства достапни на МЗШВ за имплементација на овие политики во иднина.

Целни категории на производи/производители

За постигнувањето на дефинираните цели на новата владина политика во земјоделството, политиката за поддршка е наменета за следниве целни категории на производи или производители:

1. Поддршка на **конкуретни, извозно ориентирани производи** за кои има побарувачка особено на европските пазари, и со конкуретна предност над странското производство (**тутун, производство на грозје и квалитетни вина, јагнешко месо, производство на овошје и зеленчук**).
2. Производство на **алтернативни култури и/или не-традиционални производи** со извозен потенцијал кои генерираат повисок приход со поограничени ресурси и кои се алтернативно решение за традиционалните производи со опаѓачка конкуретност, со намалување на царинската заштита (**органско и интегрирано производство, маслодајни производи за производство на био-гориво, производство на цвеќиња, ситно овошје и јаткасти плодови, аспарагус, брокула, полжави, ноеви, ароматични и лековити билки**).
3. Поддршка на **традиционални производи, традиционални вештини и знаење од социјално значење** за руралните средини и важност за **безбедноста во обезбедување на основна храна** за населението со недоволни перформанси во продуктивноста поддржани во даден караткорочен до долгорочен транзиционен период на прилагодување преку мерки **за зголемување на приносите во региони со компаративни предности за производство/одгледување и мерки за воведување на алтернативно производство во регионите со многу ниски приноси и квалитет споредени со увезените (пченица)**.
4. Поддршка на производи кои **значително учествуваат во вредноста на увозот** и имаат неискористен потенцијал за зголемување на производството и се со соодветна компаративна предност во споредба со производите на други земји (**производство на бројлери, јунешко преку системот крава-теле**).
5. Производство на **високо-продуктивен, сертифициран семенски и саден материјал и воедно прилагодени на домашните услови** и негова дистрибуција до корисниците за надминување на проблемот на користење на трговски производи како што се **житни култури и подобрување на квалитетот на сортите (тутун, раноградинарски зеленчук, овошје и винови лози)**, како и мерки за **подобрување на структурата на расите во сточарството**.
6. Поддршка на имплементирање на ЕУ стандарди кои ја зголемуваат конкуретноста на производите (**ХАЦЦП, ЕУРОГАП, сертификација на органско**

производство, поддршка на активности за промоција на карактеристични национални брендови на земјоделски производи и нивно промовирање на надворешните пазари).

3.3.1. Директни плаќања во растителното производство

Приносот и производството на годишните и повеќегодишните култури покажува големи годишни варијации поради комбинацијата на климатските влијанија (недоволно олеснето со употребата на модерните земјоделски технологии, *ин примис* наводнување) и поранешните не-конзистентни политики за поддршка на земјоделството. Вертикалната поврзаност (стабилни договорни и кооперативни врски помеѓу земјоделците и преработувачката индустрија) и групите на производители во под-секторите за овошје и зеленчук се слаби или воопшто не постојат. Постои потреба од модернизирање на преработувачката индустрија. За под-секторот постои потреба од зголемена поддршка со помош од истражувачки, советодавни и служби за обука. Прв чекор за намалување на трошоците за репроматеријали (подобрен семенски и саден материјал, и на агро-хемиските средства – минерални ѓубрива и производи за контрола на штетници) беше намалувањето на ДДВ.

Постоечките субвенции за интегрирано управување со културите и добра земјоделска пракса, како и за органско производство треба да продолжат, за да ја поддржат дури и зголемат побарувачка за извоз, како и да обезбедат соодветната контрола/инспекција. Пазарните стандардите за квалитет треба да се дефинират и да се усвојат за поголемиот број на земјоделски култури, како и стандардите за безбедност во индустријата (ХАЦЦП) кои сè повеќе добиваат на важност. Производството на сертифицирани семиња (сите земјоделски култури, а особено компирот) и посадочни материјали (садници за овошје и лозови садници) треба да се прошири и контролира.

Предложените мерки се инструменти за реализација на конкретните цели во под-секторите. Предложените мерки се наменети за поддршка само на производители кои:

- се регистрирани во МЗШВ и кај релевантните здруженија и национални совети (одговорноста и дел од контролните механизми ќе им бидат доделени на здруженијата и советите).
- водат редовна сметководствена евиденција.
- можат да ги докажат договорите со трговците, преработувачите и дистрибутерите.
- можат да докажат користење на сертифицирани семиња.
- откако законодавството ќе се усвои, финансиската поддршка треба да биде по можност канализирана преку барателите кои се организирани како групи на земјоделци (групи на производители, организации и кооперативи) кои придонесуваат кон пазарниот синџир.

Постепеното стапување во сила на горенаведените општи критериуми за подобност (кои можат да се менуваат според потребите), зависи од воспоставувањето на релевантните регистри, контролните механизми и прирачници за имплементација на мерките.

ПЧЕНИЦА И ДРУГИ ЖИТНИ КУЛТУРИ

Житните култури се најзастапени земјоделски култури. Со оглед на високиот степен на увоз, поддршката треба да има за цел зголемување на квалитетот и продуктивноста наместо проширување на посевите, преку примена на сертифицирани семиња и подобрени земјоделски техники (ѓубрива и заштитни средства), подобрени советодавни услуги и машински прстени за намалување на загубите на жетвата и пост бербените загуби.

Цели на поддршката

Заради обезбедување на одредено ниво на домашно производство на пченица како суровина за производство на основниот прехранбен производ на населението во Република Македонија, потребно е да се обезбеди соодветна буџетска поддршка со дефинирани цели и очекувани резултати насочена кон подобрување на квалитетот и продуктивноста (поголем аутпут по единица инпут) како што следи:

- На краток рок, одржување на оптимално ниво на производство на пченица од домашно производство, кое во последните години и покрај значителното намалување на домашната цена и приближување кон светската цена, сепак се одржува помеѓу 70%-90% од вкупната домашна побарувачка,
- На среден рок, ублажување на негативниот трговски биланс преку супституција на значителниот увоз на пченица со домашно производство преку зголемена продуктивност, односно приноси од 3.500-4.000 кг/ха како резултат на примената на системски мерки¹⁴³ како и насочувачки критериуми за примена. Со зголемувањето на приносите и вкупното домашно производство за 35% ќе се задоволат потребите и ќе се намали увозот.

ПЧЕНИЦА	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Домашна побарувачка	Домашно производство /побарувачка
Хектари	108,881	109,425	109,973	110,522	111,075	111,630	112,189		
Приноси (тони/ха)	3.07	3.2	3.4	3.5	3.7	3.8	4.0		
Производство (тони)	334,265	351,053	368,685	387,202	406,649	427,073	448,523	500,000	90 %

Дадената проекција е основана на претпоставката дека мерките за поттикнување ќе го зголемат бројот на хектари засеани со пченица (за 0.5% годишно), и просечната продуктивност ќе се зголеми линеарно за 5% годишно. Основата за хектари, приноси и производство за 2007 е усогласена со податоците на Државниот завод за статистика за 2005.

Според анализата на ограничувањата кои влијаат на продуктивноста, ситните производители со површини помали од 2 до 3 хектари кои објективно не може да се прилагодат на типот на технологии потребни за интензивно производство, ќе ја подбрат состојбата на приходот од своите ограничени земјишни ресурси преку постепено реорентирање кон поинтензивен вид на производство како што се овошјето и зеленчукот, маслодајните, алтернативните и нетрадиционални култури, кои од оваа годинава се исто така предмет на државна поддршка. Во таа насока се поттикнуваат овие производители кон замена на житните култури со алтернативни производи (маслодајни или други) во регионите каде приносот на пченица е значително под 3.000 кг/ха на насадени на површини помали од 2 хектари.

Од друга страна, што се однесува до секторот на комерцијално производство на пченица, неопходно е да се подобри производствената технологија и значително да се зголеми продуктивноста и конкурентноста. МЗШВ ќе го поддржи овој сектор преку обезбедување на соодветни советодавни услуги, субвенционирање на производството на сертифицирано семе, како и поддршка на здруженијата на машински прстени кои треба да ја подбрат состојбата со употреба на земјоделската механизација заради намалување на загубите при жетвата кои се движат и до 30% од обемот на производството.

¹⁴³ Преку употреба на сертифицирано, висококвалитетно семе, соодветен плодоред, меѓупосев, подобрување и одржување на плодноста на почвата, анализи за педолошкиот состав и примена на соодветни агро-технички мерки, прочистување на почвата од резидуи, итн.

Исто така треба да се обезбеди поддршка за културите кои се употребуваат како добиточна храна од сточарската индустрија (пченка, јачмен, тритикале, 'рж и овес), или за култури кои имаат извозен потенцијал како што е дурум пченицата (која е исто така отпорна на суша). Република Македонија е нето увозник на семенска пченка и за добиточна храна за скоро половина од домашните потреби. Општо, големината на сегашната површина со пченка е доволна да ги покрие домашните потреби доколку просечните приноси се зголемат за околу една половина преку употреба на високопродуктивни хибриди и воведување на нови технологии на производство.

ПЧЕНКА	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Домашна побарувачка	Домашно производство/ побарувачка
Хектари	33,578	33,578	33,578	33,578	33,578	33,578	33,578	198,079	89 %
Приноси (тони/ха)	4.41	4.5	4.7	4.8	5.0	5.1	5.3		
Производство (тони)	148,079	152,521	157,097	161,810	166,664	171,664	176,814		

Дадената проекција е основана на претпоставката дека со мерките за поттикнување линеарно ќе се зголеми просечната продуктивност за 3% годишно (поради фактот што бројни одгледувачи на пченка веќе користат подобри семиња и агро-техники, вклучително наводнување). Основата за хектари, приноси и производство за 2007 е усогласена со податоците на Државниот завод за статистика за 2005.

Опис на мерката

Финансиска поддршка за подобрување на продуктивност на производството на пченица

Сегашните инвестиции во производството на пченица се доволни за постоечкото ниво на приноси (3 тони/ха). Заради постигнување на подобри производни резултати, односно принос од над 3.500-4.000 кг/ха потребни се дополнителни инвестиции во репроматеријали-семенски материјал, ѓубриво и заштитата кои треба финансиски да се поддржат. Како резултат, со поддршката и повисокиот принос се очекува да се намали цената на чинење на единица производ.

Поддршката по хектар ќе се исплаќа за произведена и предадена пченица во мелничко-пекарската индустрија под услов да се обезбеди принос од најмалку 3.000 кг/ха, и за минимално засеана површина од 2 ха. Дополнително, на овој начин покрај повисоката продуктивност и пониската цена на чинење по единица производ се стимулира и окрупнување на површините.

Од почетокот на 2008 година, доделувањето на поддршката за производство на пченица ќе биде условено со употреба на сертифицирана семенска пченица со приложување на потврда за набавен сертифициран семенски материјал.

Финансиска поддршка за производството на семенски материјал на пченица

Со цел стимулирање на производството на достаточен семенски сертифициран материјал од домашно потекло, производство на семенскиот материјал на пченица ќе се поддржи финансиски за проектирана површина од 1.000 хектари.

Финансиска поддршка за производството на семенски материјал за останатите житни култури

Производството на сертифициран и високоприносен семенски материјал за пченка, јачмен и другите житни култури ќе биде финансиски поддржано за проектирани 400 хектари производна површина.

ТУТУН

Тутунот, поради својата општествена важност, бара продолжување на редовната финансиска поддршка (субвенција по кг предаден на претпријатијата за откуп). Поддршката треба да биде насочена кон зголемено производство на ситнолисен ориенталски ароматичен тутун преку обезбедување стимулации за подобрување на квалитетот, производствената технологија, подготовка и сушење на тутунската суровина и асортиман согласно интересите на мултинационалните компании за инвестирање во откупот на тутунот.

Со мерката за финансирање на активностите на примарното производство на тутун, непосредните корисници на финансиската поддршка треба да бидат непосредните примарни производители на тутун, и научно-образовните институции во областа на производството на тутун, како и обезбедувачите на јавни услуги во делот на одржување и надградба на информативните системи и формирање на софтверски програми за подобрена евиденција и контрола на производството на тутун и производителите на тутунот, воведување на ригистар за купувачи на тутун, како и производство на семенски материјал. Програмата за поддршка на активностите во примарното производство на тутун произлегува и е во согласност со Законот за тутун и тутунски производи.

Примарните производители на тутун кои склучиле договори за производство и откуп со купувачи на тутун за производство на ориентални ароматични типови тутуни треба да добијат поддршка по кг произведен и предаден тутун зависно од квалитетот, односно само првите три класи треба да бидат субвенционирани.

Цели на поддршката

Да се подобри квалитетот и производството на тутун и да се одржи приходот на производителите.

Опис на мерката

Финансиска поддршка за научно-истражувачки активности во примарното тутунско производство

Финансирањето на научно-истражувачките активности во примарното тутунско производство е во корист на производителите на тутун, подобрување на пласманот согласно зголемениот интерес на мултинационалните компании за инвестирање во откупот на тутунот, како и долгорочно зголемување на конкурентноста на странските пазари.

Со оваа мерка се опфатени:

- истражувањата на почви засадени со тутун со цел да се изврши идентификација на недозволените количини на тешки метали во тутунската суровина и утврдување на прагот на нивната контаминација според законските прописи и според светските стандарди на загаденост, како и систематска контрола на плодноста на почвите засадени со тутун.
- заради подобрување на генетската база со создавање и воведување на нови типови на тутун во производството на Република Македонија предвидена е мерка со која се очекува да се подобри и унапреди структурата, квалитетот на тутунските типови, како и да се зголеми производството на тутун.

Одржување и надградба на информативни системи и програми за подобрена евиденција и контрола на производството на тутун и производителите на тутун

За имплементација на овие активности треба да се предвиди соодветен финансиски износ.

Организирање на семинари, образование и пропаганда

Мерката со која се предвидени средства за организирање семинари, образование и пропаганда е наменета заради организирање на работилници за запознавање со регулативите и директивите на ЕУ за заедничкиот пазар на суров тутун и усогласување на националните прописи со овие прописи; за припрема, печатење и издавање на брошури за мерилата за квалитативна и квантитативна процена на квалитетот на тутунот при откуп; за организирање на обука за кандидатите за полагање на испит за добивање на лиценца за проценители и сл.

МАСЛОДАЈНИ КУЛТУРИ

Производството на главните маслодајни култури (сончоглед, маслодајна репка и соја) треба значително да се развие, како во однос на засадените површините, така и во однос на приносите за да се замени увозот и за нивната повеќеенаменска употреба (масло за јадење, маслени пити како добиточна храна, производство на био-дизел, и добиточна храна од маслодајната репка). Исто така, маслодајните култури отвораат можности за плодоред и овозможуваат подобро искористување на капацитетите на постојната преработувачка индустрија. Финансиската поддршка треба да се обезбедува за производителите за да стимулира одгледување на овие култури, да се зголеми употребата на сертифицирано семе и да се развијат нови сорти.

Цели на поддршката

Поддршката за производство на сончоглед и другите маслодајни култури се воведува поради поттикнување за зголемување на производството на маслодајни култури заради задоволување на растечките потреби на суровините за производство на биодизел. До приемот за полонправно членство во ЕУ кога ова производство ќе биде задолжително, Македонија може да остварува солиден девизен прилив од извозот на овие култури на заинтересираните откупувачи од странство.

Исто така, побарувачката на сончогледовото масло е висока и за потребите за производство на масло за јадење што постепено може да придонесе кон намалување на увозот на нерафинираното масло. Производството на сончогледово семе претставува и алтернативен одржлив сектор за македонските производители, во контекст на поволните климатски услови пред сè во однос на житните култури бидејќи сончогледот е поотпорен на суша и најчесто е одгледуван без наводнување.

Сончоглед	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Домашна побарувачка	Домашно производство/ Побарувачка
Хектари	5,371	5,908	6,499	7,149	7,864	8,650	9,515	93,000	20 %
Приноси (тони/ха)	1.25	1.4	1.5	1.6	1.7	1.8	2.0		
Производство (тони)	6,714	7,976	9,475	11,257	13,373	15,887	18,874		

Дадената проекција е основана на претпоставката дека со мерките за поттикнување ќе се зголеми бројот на хектарите засеани со сончоглед (за 10 % годишно), и просечното производство ќе се зголеми линеарно за 8 % годишно. Основата за хектари, приноси и производство за 2007 е усогласена со податоците на Државниот завод за статистика за 2005.

Опис на мерката

Финансиска поддршка за зголемување на производството на маслодајните култури - сончоглед, маслодајна репа и соја

Заради остварување на проекциите за зголемување на површините под маслодајни култури треба да се предвиди поддршка со директни плаќања по засеана површина за производителите кои ги одгледуваат овие култури за минимум површина од 2 хектари.

Зголемувањето на конкурентноста на производството на сончогледово семе е можно преку зголемување на приносот на најмалку 1.5 тони по хектар.

Финансиска поддршка за производството на основен и сертифициран семенски материјал за маслодајните култури

Со цел обезбедување на доволно квалитетен и исправен семенски материјал за производство на маслодајните култури како една од битните мерки за зголемување на продуктивноста и последователно и конкурентноста, ќе се обезбеди поддршка на производството на сертифициран семенски материјал за проектирани 150 хектари. Преку оваа мерка треба да се потенцираат можностите за производство на хибридни сорти (на сончоглед на пример) со кратка вегетација кои во услови на наводнување капка по капка можно е да се култивираат како втора култура како насад после жетвата на есенските житни култури.

ПРОИЗВОДСТВО НА ФУРАЖНИ КУЛТУРИ

Фуражните култури и културите за добиточна храна треба да бидат поддржани бидејќи големите трошоци за набавка за сточарите, заедно со под-оптималниот број на глави на добиток по фарма, претставуваат главно ограничување за развојот на профитабилното одгледување говеда и општо за сточарството.

Цели на поддршката

Покрај просечниот оптимален број на грла по фарма, македонското производство од барем 80% од вкупните потреби за сточна храна е вториот неопходен услов за овозможување профитабилно говедарското и генерално сточарско производство.

Опис на мерката

Производството на фуражни култури за сопствени потреби на сточарските производители треба да се поддржи со дополнителен износ по хектар засеана површина со влезни култури (јачмен, пченка). Поради важноста на пченката и јачменот како значаен инпут за производство на сточна храна посоодветно е доколку поддршката се реализира директно во корист на пазарно ориентираните сточарски производители кои вообичаено произведуваат соодветна количина на фуражни култури.

За имплементирање на оваа мерка треба да се планира финансиска поддршка за минимална површина од 2 хектари во сопственост или изнајмени од барателот на поддршката кој претходно ги исполнил сите поставените услови за користење на поддршка согласно пропишаните критериуми за мерките за поттикнување на развојот на земјоделството во делот за сточарското производство.

ОВОШТАРСТВО

Овощтарството (традиционално, алтернативно и органско) треба да се поддржува поради добрите изгледи за побарувачка и поради значителните компартативни предности како резултат на трудоинтензивните карактеристики (особено во ридско-планинските региони) и поволни педолошко-климатски услови. Директна финансиска поддршка треба да се обезбедува за да се зголеми површината засадена со коскесто

овошје (праски, кајсии, сливи, цреши, и вишни) и круши, ситнозрнесто овошје (малини, капини, аронија), јаткасто овошје (лешници, бадеми, ореви и костени), алтернативни видови овошје (смоква, јапонско јаболко и калинка), и маслинки. Поддршка исто така треба да се обезбеди за зголемување на производството на сертифицирано семе и саден материјал. Други активности за изедначување на состојбата во овој под-сектор опфаќаат (а) востановување систем за регистрација на овоштарниците (слично како кај лозовите насади), (б) поддршка на активностите за промовирање на извозот, (в) воведување на заштитено географско потекло, проширување на истражувачките/советодавните активности и, (г) воспоставување на пазарни информативни системи.

Цели на поддршката

Целта на поддршката е запирање на процесот на намалување на производството на овошје како гранка со значителен конкурентен потенцијал и поттикнување на поголемо производството на постоечките овошните култури, како и поддршка на процесот на воведување на нови производи барани на пазарите кои имаат компаративни предности за производство особено во економски пасивните ридско-планински делови на земјата.

Опис на мерката

1.13. Финансиска поддршка за зголемување на производството на овошје

Со цел промовирање на поголемо производство на овошје треба да се предвиди финансиска поддршка за проектирани нови 1.150 хектари со конкурентни овошни култури и тоа (минимум насадена нова површина):

1. *Коскесто овошје* (праски, кајсии, сливи, цреши и вишни) *и круши* (0,3 ха)
2. *Ситно-зрнесто овошје*: малини, капини, аронија (0,1 ха)
3. *Јаткасти овошја*: лешници, бадеми, ореви и костени (0,3 ха)
4. *Алтернативни овошни култури*: смоква, јапонско јаболко и калинка (0,1 ха)

1.14. Финансиска поддршка за зголемување на домашното производство и намалување на увозот на маслинки

Со цел создавање на услови за намалување на увозот на маслинки треба да се обезбеди финансиска поддршка за подигање на нови површини со насади во дефинирани области со погодни климатско-почвени карактеристични за овој вид производство и прилагодливи сорти.

1.15. Финансиска поддршка за производство на здрав и висококвалитетен саден материјал

Заради производство на здрав и висококвалитетен саден материјал од домашно производство од расадните центри во земјава треба да се обезбеди финансиска поддршка.

ЛОЗАРСТВО

Производството на грозје, и за консумирање во свежа состојба и за производство на вино, треба да се одржува со оглед на значителната застареност на лозовите насади и значајноста на индустријата и извозот. Поддршката треба да се фокусира на замена на старите лозови насади. Комплементарните политики за секторот за винско грозје треба да се ориентираат кон зајакнување на контролите и обезбедување следливост на вината и кон поддршка на промотивните активности за извоз.

Цели на поддршката

Македонското лозарско производство треба да се ориентира кон производство и продажба на домашниот и странските пазари на врвни висококвалитетни вина за што има поволни услови и зголемување на извозот на количини на висококвалитетно вино во следните години. Некои од традиционалните доминатни сорти кои не се барани на странските пазари и се со намален интерес и на домашниот пазар и на меѓународните пазари, перспективно треба да се заменат со нови висококвалитетни сорти грозје во согласност со барањата на надворешните пазари. Иако е потребна замена на сортите и подобрување на вкупната структура, сепак замената треба да се одвива постепено и паралелно со интензивирањето на подигање нови лозови насади со цел да се избегне пад на вкупното производство поради повеќегодишниот период без род помеѓу инвестирањето и постигнувањето на плодноста на новите насади и значителниот процент на стари лозови насади кои ќе се заменуваат.

Опис на мерката

Финансиска поддршка за одржување и зголемување на производството на грозје (вклучително и трпезно грозје)

Заради постигнување на оптималното производство на грозје во земјата и зголемен извоз на вино и трпезно грозје се одредува поддршка за подигање на нови лозови насади (или замена на старите лозови насади) со следење на современите текови во поглед на сортната структура согласно трендот на долгогодишниот развој на преференциите на странските потрошувачи на главните пазари, без да се запостават македонските стари автохтони сорти грозје кои се одгледиваат во нашите лозарски региони¹⁴⁴ секако со соодветен маркетиншки пристап за потенцирање на посебните карактеристики и квалитетот.

Средствата треба да се наменат за придонесување кон трошоците за инвестирање на околу 15 - 20% од новите плантажи за вкупна површина од приближно 1,800-2,000 хектари годишно (од 2007 до 2013 вкупно 12,600 ха треба да се обноват), под следниве услови:

- Минимум големина на поединечни парцели не помали од 0,3 хектари,
- Избор од листата на класифицирани сорти (и во погодните површини штом тие ќе се обележат од МЗШВ со усвојувањето на Правилникот за разграничување на површините засадени со винова лоза за 2008),
- Барателите да ги имаат регистрирано своите насади во Катастарот за лозови насади на МЗШВ (доколку се наоѓаат во пилот регионот на Тиквешкијата во 2007 и кога ќе се прошири на национално ниво во 2008, регистрацијата треба да се примени во целата земја).

ГРАДИНАРСКО ПРОИЗВОДСТВО

Градинарското производство е дејност во подем во Македонија и треба да се поддржува особено за зголемување на површините под оранжерији, зголемување на производството на индустриска пиперка (на отворено и под пластеници), не-традиционален зеленчук (аспарагус, ит.н.), ароматични и лековити билки и производство на квалитетно и сертифицирано семе. Комплементарните политики на поддршка за под-сектор треба да се ориентира кон (а) востановување систем за регистрација на градинарските фарми и обезбедување стручна и финансиска поддршка за групите производители за нивното формирање и поддршка на нивните инвестиции во објектите за пост-бербениот период, (б) обезбедување целна

¹⁴⁴ Како на пр.: Вранец, Кратошија, Станушина и Жилавка кои поради ароматичноста добро би се позиционирале и на странските пазари.

инвестициска поддршка за фармите (механизација, опрема), (в) обезбедување инвестициска поддршка за модернизација на преработувачката индустрија, (г) поддршка на промотивните активности за извоз, воведување на заштитено географско потекло, истражувачки/советодавни услуги и парцели за демонстрација, обука за земјоделците и инспекторите, дистрибуирање на прирачници за стандардите на ЕУРЕПГАП и (д) формирање пазарни информативни системи.

Цели на поддршката

Целта на поддршката во делот на градинарското производство е одржување и зголемување на учеството на постоечките пазари (регионот на Југоисточна Европа за свежите производи, и ЕУ за преработките) и подобрување на вредносната структура на извозот со постоечките, и преку воведување на нови побарувани производи. Поради сегашното и потенцијалното значајно влијание на структурата на вредноста на извозот, раноградинарските, алтернативните и органските производи (зеленчук) се предмет на директна поддршка.

Изразената конкурентска предност на производството на градинарски култури во земјата сепак е резултат на започнување на сезоната на берба најмалку еден месец порано од повеќето земји во регионот, евтината работна сила и стабилните врски со традиционалните пазари од поранешна Југославија кои повторно се воспоставија на почетокот на деведесетите.

Според анализите, следниве сегменти од градинарското производство се особено препознаени поради релативната компаративна предност:

- *раноградинарското производство*, со кое се постигнува најголема ценовна предност на почетокот од сезоната доколку приносот стигне до пазарите една до две недели пред конкуренцијата /ривалните производители;
- *црвена индустриска пиперка*, преработена за етничките пазари во ЕУ;
- *аспарагусот* како нетрадиционален и алтернативен производ со посебни, специфични пазари и побарувачката во ЕУ која се зголемува, и кој ангажира поголема работна сила поради трудоинтензивниот карактер на производниот процес;
- *органското производство* поради побарувачката во ЕУ која сè уште се зголемува и повисоките цени во однос на конвенционалните производи.

Опис на мерката

Финансиска поддршка за зголемување на површините под оранжери

Прва опција: Подигањето на нови 10 хектари под оранжери со следниве култури: домати, пиперка, краставица и цвеќе со финансиска поддршка по хектар. За инвестиции во заштитени објекти со алтернативни извори на загревање можно е воведување на најпогоден износ поради поголемиот износ на инвестицијата.

Втора опција: Директна поддршка по хектар засеани заштитени површини под оранжери за покривање на дел од оперативните трошоци на оранжериското производство.

Критериумите потребни за подобност за користење на средствата предвидени со оваа мерка, покрај пријавените засадени површини во оранжери, вклучуваат и доказ за обезбеден сертифициран семенски и саден материјал, и предност ќе имаат оние баратели на средства кои ќе обезбедат доказ за воведен систем за сертификација и регистрација (ЕУРОГАП). Дистрибуирањето на средствата по култури ќе се одредува секоја година од страна на МЗШВ.

Финансиска поддршка за градинарско производство на индустриска пиперка на отворено и во пластеници

Со мерката за финансиска поддршка на градинарското производство – индустриска пиперка - во пластеници и на отворено се предвидува финансиска поддршка за проектирани површини засадени со пиперки (на 3.300 ха). Со мерката ќе бидат опфатени оние производители со пријавена минимална површина од 0.5 ха и доказ за продадена количина и квалитет во преработувачката индустрија или остварениот извоз.

Финансиска поддршка за градинарско производство на аспарагус

Треба да се предвиди финансиска поддршка за поттикнување на производството на аспарагус за проектирани 120 хектари пријавени површини засадени со овие култури. Финансиска поддршка по хектар за минимум 0,3 ха засеана површина.

Финансиска поддршка за производството на ароматични и лековити билки

Треба да се обезбеди финансиска поддршка на производството на ароматични и лековити растенија. Исплатата ќе биде по минимум 0.1 ха засеана површина, а износите по хектар ќе се дефинираат после согледување на вкупниот пријавен произведен капацитет.

Финансиска поддршка за поттикнување на домашно производство на квалитетен и сертифициран семенски материјал

Домашно производство на квалитетен и сертифициран семенски материјал за градинарско производство, особено на домашните барани сорти црвени пиперки, ќе биде поддржано.

ОРГАНСКО ЗЕМЈОДЕЛСКО ПРОИЗВОДСТВО

Органското производство (и на растенија и на добиток) треба да продолжи да се развива поради повољните услови во земјата и побарувачката на овие производи на пазарите на ЕУ. Поддршката треба да се ориентира кон органското производство и кон конверзија од конвенционално производство, да се редуцираат трошоците за контрола и сертификација на органските производи и за лабораториски анализи, за имплементирање на истражувачки проекти, изработка на едукативен материјал, за промоции, обука на земјоделци.

Цели на поддршката

Целта на финансиската поддршка е да се унапреди и поддржи развојот на органското производство во Р. Македонија поради повољните услови во земјата и побарувачката на овие производи на ЕУ пазарот.

Опис на мерката

Финансиска поддршка за органски површини и површини под конверзија од конвенционално земјоделско производство во органско

Целта на оваа мерка е воведување на стандардите пропишани со Правилникот за растително органско земјоделско производство кај производителот/фармерот, односно конверзија на производството од конвенционално кон органско, кое предизвикува намалување на приносите до 50% во првите години, за што се доделува финансиска поддршка за намалено производство/изгубена добивка, како е што е пропишано со мерката. Истата мерка се применува во сите земји кои вовеле органски систем на производство и преставува почетна мерка за поддршка на развојот на органското производство. Исплатата на средствата се врши според одредбите на Договорот склучен помеѓу производителот и Министерството.

Финансиска поддршка за органско производство во сточарски фарми

Целта на оваа мерка е воведување на стандардите пропишани со Правилникот за органско сточарско производство кај производителот, односно конверзија на производството од конвенционално кон органско, кое ги зголемува трошоците за одгледување на фармата во првите години. Оваа мерка во комбинација со мерката бр.1 (за растително производство) е неопходна за конверзија на целокупното производство на една фарма, што е модел кој е баран во органското земјоделство. Исплатата на средствата се врши според одредбите на Договорот склучен помеѓу производителот и Министерството.

Финансиска поддршка на трошоци за контрола и сертификација на органски производи

Мерката има за цел компензација на 50% од трошоците за контрола и сертификација на производството што е неопходна процедура со која акредитираните и овластени тела за сертификација обезбедуваат потврда за примената на пропишаните стандарди при добивањето на органски производ. Процедурата подразбира постојана контрола (инспекција) на производството, сè до неговото пакување и транспорт до пазарот. Бидејќи сертификацијата се плаќа однапред на сертифицикаторот за да ја започне процедурата на сертификација, потребна е финансиска поддршка за дел од трошоците откако ќе се добие сертификат за произведениот производ. Средствата се исплаќаат врз основа на издадениот сертификат за органско производство и добиен производ.

Финансиска поддршка за трошоци на лабораториски анализи во органски фарми

Мерката има за цел компензација на трошоците за лабораториски анализи на почвата во органски фарми, органските ѓубрива кои се додаваат и водата со која се наводнува производната површина, како основен услов за органско производство. Анализата на производот ја потврдува неговата зголемена вредност како органски производ. Анализите се зголемен трошок на производителот, па затоа се одредува финансиска поддршка на дел од трошоците за анализи кои мора да се извршат.

Исплатата на средствата се врши според доставена анализа и сертификатот за органски производ или фарма, на крај на производниот циклус.

Имплементација на научно-истражувачки проекти значајни за привлекување на учество на странски проекти за органски земјоделско производство.

За имплементација на оваа мерка треба да се додели финансиска поддршка.

Општи мерки

Овие мерки се неопходен дел од целокупната активност со која се поттикнува и развива органското земјоделство во Република Македонија.

Мерката -изработка на едукативни материјали за органско производство- подразбира финансиска поддршка за печатење на стручна литература од областа, која треба да биде достапна на сите субјекти во органскиот систем, за нивно запознавање со законски одредби, едукација, стручни совети и научни сознанија за практична примена во производството.

Мерката -пропаганда и промоција- опфаќа поддршка на запознавање на јавноста со придобивките од органското земјоделство, јавни кампањи, промоции, саемски настапи и манифестации. Изработката на промотивни материјали е опфатена со оваа мерка.

Мерката -едукација и обука- е наменета за сите учесници во органското производство. Најважни се органските производители здружени во здруженија, професионални компании, јавни претпријатија, државни службеници, земјоделски училишта, локални самоуправи, граѓански здруженија (како потрошувачи). Оваа мерка значително ќе влијае како во производниот сектор, така и на маркетингот со органските производи.

Мерката наменета за трошоци за работење на Верификационата комисија се минимална компензација за работа на едно помошно тело на МЗШВ преку кое ќе се верификуваат сите барања за издавање на националната ознака за органско производство, како и спроведување на процедурите на одобрување на увоз на органски производи во Република Македонија. Бидејќи Комисијата е предвидено да биде составена претежно од надворешни лица, оваа мерка ќе се однесува на нив, според Решение на Министерот.

3.3.2. Политики и мерки на синџирот за производство на производи од животинско потекло

Целокупното сточарско производство бележи надолен тренд (иако со внатрешни варијации) и Р. Македонија е голем увозник на производи од животинско потекло (млеко и производи од месо), со исклучок на јајца и млеко. Генерално, на секторот му недостасува организација (постојат многу, но фрагментирани сточарски здруженија со слаба презентација на национално ниво) на кои им е потребно засилување и зајакнување за спроведување на одредени услуги (фармски книги, оценка на одгледувачката вредност). Вертикалната поврзаност (која постои кај свињите и живината) е слаба и треба да се зајакне. Системите за производство на фармите со средна големина се застарени (лоша состојба на објекти, опрема, исхрана и генетска вредност). Трошоците за добиточна храна (во поголем дел увезена) се високи, и треба да се воведат намалување на ДДВ (како што е веќе направено во под-секторот за растителни култури). Под-секторот има потреба од контролирана либерализација на услугите за вештачко оплодување (говеда и свињи), подобро специјализирано производство (млеко наспроти месо кај говеда, млеко наспроти месо кај овци, јајца наспроти бројлер кај живина), унапредување на истражување и зголемена обука и советодавни услуги во производството, маркетингот и организацијата. На под-секторот му недостасуваат ажурирани пазарни стандарди за квалитет (оценка на трупот *СЕУРОП*). Мал процентј на објекти за колење и преработка имаат дозвола за извоз во ЕУ и постоечките капацитети се неискористени, што ја прикажува целокупната назадна состојба. Стандардите за безбедност и квалитет на млеко и месо не се усогласени со оние на ЕУ и постои слаба примена на *ХАЦЦП* и режими за самоконтроли. Во земјата постои недоволен капацитет на колење на живина.

Предложените мерки се алатки за реализација на конкретните цели во под-секторите. Предложените мерки не се наменети за поддршка на сите производители, туку само сточарите кои:

- се регистрирани во МЗШВ и релевантните Здруженија и Национални Совети (одговорноста и дел од контролните механизми ќе им бидат доделени на здруженијата и советите).
- редовно водат сметководствена евиденција.
- за под-секторот за говеда, подобноста за добивање финансиска поддршка е условена со задолжително обележување на животните во согласност со Законот за идентификација и регистрација на животните и нивна регистрација во базата на податоци и навремено известување за секакви промени на одгледувалиштето на животни. Ова ќе служи како поттикнување на процесот на регистрација на животните и следење на нивното движење. Овој услов ќе биде проширен и за овци и кози кога ќе се донесе релевантната законска регулатива и ќе се постават системите (планирано за 2009).
- можат да докажат дека имаат договори со трговци, преработувачи и дистрибутери.

Стапувањето во сила на горенаведените општи критериуми за подобност (кои можат да се менуваат доколку е потребно), зависи од воспоставувањето на релевантните регистри, контролните механизми и прирачници за имплементација на мерките.

Општите политики за производството на месо и млеко се (а) поддршка за инвестициите за одгледувалишта на животни (сместување, опрема за производство вклучително за фуражни култури и добиточна храна, управување со отпадот од млеко, и т.н.), (б) поддршка при обезбедување на услуги за вештачко оплодување и зајакнување на производството во регистрираните центри на животни со висока одгледувачка вредност и матичните фарми за реструктурирање и ориентирање на стадата или јатата на фармерите (овци, кози, свињи и живина), (в) инвестициска поддршка за модернизирање на млечната индустрија, кланиците и индустријата за преработка на месо (објекти, опрема за преработка и собирање, управување со отпад, и т.н.), (г) формирање на независни лаборатории за испитување на млеко, (д) поставување на инструмент за регулирање на пазарниот суфицит со поддршка на складирањето на млечните производи кои имаат подолг рок на траење (путер, сирење). (ѓ) поддршка на промотивни активности за извоз и воведување на заштитено географско потекло (за млечни производи), (е) истражувачки/советодавни услуги, обука на фармерите и инспекторите, дистрибуирање на прирачници за стандардите за безбедност и пазар.

ГОВЕДАРСТВО

Во врска со говедарството, главни ограничувања се малите стада по фарма и високите цени на сточната храна и фуражните култури. Треба да се обезбеди поддршка за зголемување на производството на телешкото месо (за да се намали увозот) како и да се задржи производството на млеко најмалку на постојното ниво. Поддршката треба да се обезбеди преку мерки за директна поддршка (за одржување и проширување на стадата, за стимулирање на системот крава-теле, за поддршка на контролата над карактеристиките потекло и продуктивност на високопродуктивните раси и за зајакнување на нуклеусите на класите на крави Елите, И и Иа). Другите мерки за поддршка треба да вклучат професионална обука на земјоделците и сл.

Цели на поддршката

Зголемување на понудата на домашно произведено говедско месо и следствено намалување на увозот, како и одржување на производството на млеко барем на постоечкото ниво преку подобрување на структурата на фармите на одгледувачите на говеда од аспект на просечната големина, расен состав и специјализација во однос на производството на млеко или месо се главните цели кои треба да се постигнат во одгледувањето на говеда, дел и преку мерките на директна поддршка. За подобрување на професионализацијата во одгледувањето на говеда, зголемување на стадата и намалување на трошоците по единица производ, односно постигнување на соодветно ниво на економија на обем во производството би било потребно, на краток или среден рок значително да се зголеми бројот на фармите со 5-10 крави и на долг рок на специјализираните фарми со 20 грла или повеќе.

Дополнително поради неповолното влијание на сточната храна како главен и важен елемент во ценовна структура на производството на говедско месо и млеко, треба да се предвиди поддршка на производството на добиточна храна на фармите, образложена како посебна мерка. За да се подобри продуктивноста на производството на месо и млеко, воведена е мерка за стимулирање на производството и дистрибуција на квалитетен генетски материјал.

Опис на мерката

Финансиска поддршка за одржување и проширување на стадото

За обезбедување на финансиска поддршка за одржување и проширување на стадото на фармите за говеда треба да се предвидат средства за опфаќање околу 90.000 грла. Со мерката ќе бидат опфатени одгледувачи кои поседуваат обележани и регистрирани грла, независно од расните и производните карактеристики за минимален број од

пет¹⁴⁵ одгледувани говеда по фарма кои аплицираат за поддршка. Сепак, распределбата на средствата може да биде извршена нелинеарно во однос на различните раси.

Финансиска поддршка за грла одгледани по систем крава-теле

Заради создавање на услови за постепено зголемување на производството на јунешко месо според технологија на производство која е во согласност со расположливите природни потенцијали на достатност од ниско-планински пасишта, треба да се воведат финансиска поддршка за стимулирањето на одгледувачите на говеда за одгледувањето на крави по системот крава-теле. Мерката дополнително би влијаела на ревитализација и развојот на пасивните високопланински рурални подрачја на Република Македонија.

За реализација на оваа мерка, треба да се предвидат финансиски средства со кои се планира опфаќање на околу 3.000 обележани грла и регистрирани одгледувачи и за стадо од минимум 30 грла. Проверката на системот на одгледување опфатен со оваа мерка ќе се изврши кај сите апликанти (со оглед на сè уште релативно малиот број на фармери кои го применуваат овој систем на одгледување).

Финансиска поддршка за обележани крави од благородни раси за кои се води контрола на производните својства

Со цел да се воведат контрола на потеклото и производните својства кај крави од благородните раси, се обезбедува финансиска поддршка за обележани крави од благородни раси за кои се води контрола на производните својства. Во изминатите години под контрола беа ставени околу 15.000 грла. Со мерката, од една страна се овозможува увид во квантитетот и квалитетот на добиеното млеко, и од друга страна се стимулира зголемувањето на бројот на грла по фарма. Се планира да бидат опфатени околу 6.000 грла кај фарми со минимум 10 грла.

Финансиска поддршка за одгледани и оценети крави во Елите, И и Иа класа (обележани и регистрирани)

Со цел стимулирање на одгледувачите на висококвалитетни грла, финансиски ќе бидат поддржани одгледувачите од поголемите говедарски фарми-нуклеуси за класирани крави во Елите, И и Иа кои треба да се поддржат по грло, заради понатамошно ширење на позитивни гени во постоечката популација на млечни крави во Република Македонија.

ОВЧАРСТВО

Поддршката на овчарството треба да се насочи кон зголемување на производството на јагнешко месо и млеко со цел подобро искористување на достапните ресурси, зголемување на извозот преку зголемена конкурентност (особено во споредба со регионалните производители од Бугарија и Романија), и кон обезбедување можности кои ќе генерираат приход во недоволно развиените подрачја. Поддршката треба да се обезбеди за (а) зголемување на основното стадо (надоместок на загубите од нереализираната продажба), и за делумно покривање на трошоците за размножување, добиточна храна и за ветеринарни услуги за јагнињата и (б) набавка на подобрени овни од расите Виртенберг и Аваси.

¹⁴⁵ Според анализата на МЗШВ за поддршка во 2005 година:
до 3 (1и 2 крави) биле 33 % од апликациите со учество од 9 % од вкупните средства
до 5 (1-4 крави) биле 62 % од апликациите со учество од 26 % од вкупните средства
до 10 (1-9) биле 85 % од апликациите со учество од 52 % од вкупните средства

Цел на поддршката

Поддршката во овчарството насочена кон зголемување на производството на јагнешко месо и млеко како еден од клучните статешки сегменти на домашното земјоделско производство која се обезбедува поради следниве причини:

- Постепеното создавање на услови за постигнување на реалниот и оптимален капацитет на производство и понатамошен развој согласно природните потенцијали на земјата (кои моментално се една половина или дури една третина од можностите),
- Овчарството е единствен сегмент од сточарското производство со изразен извозен потенцијал на пазарите на ЕУ. Затоа, од особена важност е задржувањето и зголемување на пазарното учество со обезбедување на повисок степен на конкурентност, особено во однос на регионалните производители од Бугарија и Романија, кои сега се поддржани како домашни производители во ЕУ од почетокот на 2007.
- Значењето на секторот за развојот на високо-планинските недоволно развиени рурални подрачја во намалување на невработеноста и ублажување на сиромаштијата каде можностите за алтернативни вработувања се крајно ограничени (секои 400 овци обезбедуваат егзистенција за петочлено семејство, плус дополнителни вработувања во млечната индустрија).

За постигнување на истовремено зголемување и на производството на месо и на млеко, неопходно е зголемување на основното стадо, што краткорочно има влијание на приходот на одгледувачите поради задржување на јагниња наменети за производство на месо. Имено, производителите наместо да продадат 75-80% од вкупното производство на јагниња, тие треба да се стимулираат да задржуваат поголем дел или сите женски јагниња. Резултатите од задржување на женските јагниња за зголемување на матичното стадо може да се покажат од следната година со поголема достапност на повеќе јагниња во кланиците и овчо млеко за преработка, иако во првата година може да се очекува одредено намалување на извезените количини. Финансиската поддршка се обезбедува со цел надомест на загубите за нереализирана продажба и за покривање на дел од трошоците за одгледување, исхрана и ветеринарни трошоци за задржаните јагниња.

Опис на мерката

Финансиска поддршка за зголемување на основното стадо овци

Финансиската поддршката за зголемување на основното стадо ќе се реализира преку исплата по задржани женски јагниња.

Со цел констатирање на реалниот број на оставени молзни грла, пријавувањето на бројната состојба на овците од страна на фармерите ќе биде во октомври. Пријавениот број ќе се провери со список на фармери-одгледувачи на овци со точен број на овци односно земени проби крв за анализа на бруцелоза од овластените ветеринарни станици, извештаи од подрачните единици на МЗШВ и локални здруженија на земјоделци фармери и со дополнителна проверка на терен од страна на земјоделскиот инспекторат во случај на несовпаѓање на состојбите.

Со цел да се поттикне здружувањето на помалите овчарски фарми, а преку тоа зголемување на нивната продуктивност, правото на користење на поддршката се доделува за стадо со големина од најмалку 50 молзни овци¹⁴⁶.

¹⁴⁶ Од анализираниите резултати за поддршката за 2005 година:

До 30 овци биле 18% од апликациите со учество од 3% од вкупниот исплатен износ
30-50 биле 13 % од апликациите со учество од 13 % од вкупниот исплатен износ
50-70 биле 13 % од апликациите со учество од 7 % од вкупниот исплатен износ

Финансиска поддршка за набавка на машки приплодни грла од расата Виртенберг и Аваси

Заради подобрување на расниот состав на овчарството, треба да се предвиди поддршка за набавка на машки приплодни грла од расата Виртенберг и Аваси. Мерката ќе се реализира преку партиципација на МЗШВ со 60% во вкупната сума по машко грло, додека останатиот износ од вредноста за набавените приплодни грла го покриват фармерите. Планираниот број на машки грла кој годишно би можел да ги обезбеди репроцентарот е 100 грла.

КОЗАРСТВО

Со цел обезбедување поинтензивен развој на козарството (од истите причини како и овчарството), неопходно е да се предвиди финансиска помош за зголемување на основното стадо, за поддршка на стадата кози од расите Алпина и Санска за кои се води контрола на карактеристиките на продуктивноста (регистрирани во матичните книги) и за набавка извршена од страна на фармерите на машки грла за размножување од расата Алпина.

Цели на поддршката

Заради обезбедување на поинтензивен развој на оваа традиционална и конкурентна гранка од македонското сточарство која се наоѓа во почетна фаза, и зголемување на производството на козјо месо и на млеко, неопходно е да се овозможи поддршка за зголемување на основното стадо. Слично како и кај овчарството, одгледувањето кози треба да го постигне нивото на реалниот и оптимален капацитет на производство согласно расположливите природните потенцијали на земјата со цел искористување на изразена побарувачка на козјото млеко и месо на пазарите на ЕУ, и можноста тоа да го добие вистинското значење за развојот на високо-планинските недоволно развиени подрачја преку намалување на невработеноста и ублажување на сиромаштијата во руралните средини.

Опис на мерката

Финансиска поддршка за зголемување на основното стадо кози

За реализација на оваа мерка, треба да се предвиди исплата по грло за околу 70.000 кози годишно. Корисници на поддршката ќе бидат одгледувачите на кози кои поседуваат стада од најмалку 30 кози како минимално проценета големината на одржлива фарма од овој тип на производство.

Со цел одредување на реалниот број на оставени молзни грла, пријавувањето на бројната состојба на козите од страна на фармерите ќе биде во октомври секоја година. Пријавениот број ќе се провери со список на фармери-одгледувачи на кози со точен број на кози, односно земени проби крв за анализа на бруцелоза од овластените ветеринарни станици, извештаи од подрачните единици на МЗШВ и локални здруженија на фармери и со дополнителна проверка на терен од страна на земјоделскиот инспекторат во случај на несовпаѓање на состојбите.

Финансиска поддршка на стада со кози од расите Алпина и Санска за кои се води контрола на производните својства (новорегистрирани грла)

Со цел систематска идентификација на стада кои располагаат со висококвалитетни грла од расите Алпина и Санска согласно Националната одгледувачка програма за сточарството на Република Македонија во делот на козарството, неопходно е

Над 70 биле 56 % од апликациите со учество од 85 % од вкупниот исплатен износ

континуирано да се потпомагаат квалитетните стада кози, со што ќе се овозможи оваа сточарска гранка постојано генетски да се унапредува во правец на зголемување на производните својства како и на бројната состојба на популацијата на кози.

Треба да се предвиди вкупен износ за финансиска поддршка за регистрирање во матичното книговодство и спроведена контрола на производните својства на 2,000 кози од двете раси наменети за поддршка на стадата кои располагаат со минимум 30 молзни грла кози.

Финансиска поддршка за набавка на машки приплодни грла од расата Алпина

Заради зголемување на продуктивноста во млекопроизводството преку подобрување на расниот состав, треба да се обезбедат финансиски средства. Министерството ќе субвенционира дел од средствата (околу 60%) од средствата кои се потребни за набавка на чистокрвни високомлечни раси кози од расата Алпина од регистрираниот репроцентар, заради оформување на нови фарми или зголемување на постоечките. Со поддршката ќе се овозможи набавка на 100 кози годишно.

СВИЊАРСТВО

Производството на свинско месо треба да се поддржи за да се создадат услови за зголемување на производството, односно да се обезбеди поддршка на приходите на производителите на свинско месо оптоварени со високите цени на добиточната храна, да се зголеми продуктивноста преку подобрување на расниот состав (набавка на тестирани нерези и назимки) и постепено исчезнување на нерегистрираното колење. На среден рок, зголеменото производство на свинско месо ќе се стреми кон задоволување на потребите на домашната месна индустрија и на тој начин ќе го намали големиот трговски дефицит.

Цел на поддршката

Поддршката на производството на свинско месо се воведува со цел: создавање на услови за зголемување производството; обезбедување поддршка на приходите на примарите производителите на свинско месо оптеретени поради големото влијание на високата цена на добиточната храна; зголемување на продуктивноста преку подобрување на расниот состав; канализирање на дивото колење во регуларните текови на процесот на преработка на месото во кланици, и на крајот подобра можност за задоволување на потребите на домашната месна индустрија која е во развој и следствено намалување на големиот нето трговски дефицит со овој производ.

Опис на мерките

Финансиска поддршка за одгледани продадени минимум 5 гоеници со минимална тежина од 80 кг

Поддршката обезбедена за продавање на минимум 5 грла со минимална тежина од 80 кг во кланичните капацитети е со цел поттикнување на поголемо производство на гоеници како финален производ во свињарството и насочување на производителите од семејните земјоделски стопанства своето производство да го предаваат во кланичните капацитети, односно да го намалат колењето и нерегистрираното продавање на свинско месо кое не е во согласност со места и условите пропишани со закон. Финансиски средства треба да опфатат околу 100.000 гоеници годишно, одгледани и предадени во кланица.

Финансиска поддршка за одгледани и продадени за приплод, со тестирана продуктивност нерези и назимки од предвидените раси

Во согласност со Националната одгледувачка програма за сточарство производство на високо квалитетни тестирани машки и женски приплоден материјал (нерези и назимки), за кои постои потреба во комерцијалните свињарски фарми. Мерката е

наменета за поддршка на одгледани и продадени 80 нерези и 200 назимки, кои успешно го поминале тестот за продуктивноста.

ЖИВИНАРСТВО

Поддршката на живинарството треба да се фокусира на зајакнување на индустријата за одгледување бројлери, т.е. зголемување на домашното производство на пилешко месо што е во рана фаза од својот развој и полека го зазема своето место на пазарот, наспроти сериозната конкуренција од увезените производи со ниски цени. Финансиската поддршка за производството на бројлери треба да го покрие и производството на едно-дневни бројлери (моментно увезувани, со можни ризици за внесување и проширување на високо-инфективни заболувања) и товењето на бројлери на специјализирани фарми за бројлери. Поддршката на производството на јајца треба да се фокусира на производство на еднодневни пилиња од родителски фарми, неопходни за замена на несилките во јатата.

Цели на поддршката

Поддршката во живинарството е наменета за зајакнување на индустријата на производство на бројлери, односно зголемување на домашното производство на пилешко месо како индустрија која се наоѓа во почетната фаза на развојот и полека го завзема своето местото на пазарот и покрај сериозната надворешна конкуренција. Домашното свежо пилешко место веќе е препознатливо од страна на потрошувачите како квалитетен и здрав домашен производ и поради сè поголемата потрошувачка на белото месо поради промената на изборот на потрошувачите (во однос на консумирање на здрава храна). Ова, како но и фактот дека се работи за производ со највисок удел во вкупната вредност на увезени земјоделско-прехранбени производи, претставува добра причина за посериозен пристап кон поддршката на развојот на овој важен земјоделски потсектор. Поради тоа, финансиската поддршка во живинарството е ориентирана кон мерки кои интегрално го опфаќаат процесот на бројлерското производство (производство на еднодневни бројлерски пилиња и гоењето на бројлери на специјализираните фарми за бројлери).

Дополнително, поддршката на системот за производство на конзумни јајца кој е добро развиен, односно со ниво на производство кое ги надминува потребите на земјата, е фокусирана на производство на еднодневни женски пилиња од родителски фарми, потребни за замена на несилките во јатата.

Опис на мерката

Финансиската поддршка на одгледувачите на бројлери

Со цел зголемување на инвестициониот капацитет за проширување на производството на одгледувачите на бројлери, треба да се обезбеди финансиската поддршка за проектирани 1.5 милиони произведени угоени бројлерски пилиња доставени до кланица.

Финансиската поддршка за производство на еднодневни бројлерски пилиња за бројлерската индустрија

Производство на еднодневни бројлерски пилиња за бројлерската индустрија ќе биде поддржано (по продадено пиле) за проектирани 1.500.000 пилиња. Мерката е со цел намалување на производната цена на пилињата до конкурентно ниво со увозните, и стимулирање на домашното производство со што ќе се обезбеди заштита од внес на болести при увоз на еднодневни пилиња во услови на зголемена опасност од појава и ширење на птичји грип и други заразни болести на живината. Реализацијата на финансиската поддршка би била според критериум на произведени и доставени еднодневни пилиња до фармите за гоење еднодневни пилиња.

Финансиска поддршка за произведени и продадени еднодневни женски пилиња од јајценосни хибриди

Финансиската поддршка за промовирање на домашното производство на потребните еднодневни женски пилиња за јајценолната индустрија ќе влијае на спречувањето превенција и заштитата од внес на болести при увоз на еднодневни женски пилиња, заштеда на средства потребни за увоз на пилињата и јарките и ангажирање на домашните капацитети. Средствата за поддршка треба да се предвидат за проектирано производство од 500.000 еднодневни женски пилиња, произведени и доставени до фармите за одгледување на јарки.

АЛТЕРНАТИВНО ПРОИЗВОДСТВО НА ЖИВОТНИ

Алтернативното производство на животни за кое постојат добри изгледи за специјализирани пазари и за кое се потребни ограничени почетни инвестиции (како на пример одгледување нојви, пчеларство, одгледување полжави), треба да се промовира во руралните средини со цел да се остварат дополнителни приходи (особено во недоволно развиените рурални подрачја) и да се обезбедат можности за диверсификација во однос на традиционалните помалку конкурентни земјоделски дејности.

ПЧЕЛАРСТВО

Цели на поддршката

Целта е да се поддржи одржлив развој на пчеларството како алтернативен агробизнис кој ќе обезбеди дополнителни приходи особено во напуштените средини, или за замена на традиционалните помалку конкурентни земјоделски активности.

Опис на мерката

Финансиска поддршка за набавка на матици

Со оваа мерка се предвидува финансиски да се поддржи набавката на матици со контролиран квалитет на селективните особини, за чија набавка постои голем интерес. За мерката предвидена е вкупна набавка на 1.000 матици годишно.

Финансиска поддршка за набавка на пчелни роеви од домашно производство

Со финансиската поддршка за набавка на пчелни роеви со тежина од по 1.2 кг. се овозможува зголемување на базата на физичкиот обем на оваа стопанска гранка, односно обемот на постоечкото производство. Пчелните роеви се предвидуваат за проширување на веќе постоечките пчеларници кои имаат најмалку по 10 пчелни семејства, но и за стартување во оваа област на нови пчелари. Мерката треба да предвиди финансиска поддршка како учество од 50% во вкупната пазарна цена за набавка на 1,000 пчелини роеви.

Финансиска поддршка за засеани површини под медоносни растенија

Со цел зголемување на производството на мед, како и збогатување на македонската медоносна флора, треба да се предвиди финансирање на засеани површини со медоносни растенија како надомест на дел од направените трошоци заради зголемено производство и квалитет по пчелино семејство. Треба да се поддржат околу 500 хектари годишно.

ОДГЛЕДУВАЊЕ НА ПОЛЖАВИ

Цели на поддршката

Целта е да се поддржи одржлив развој на одгледувањето на полжави како алтернативен агро-бизнис кој ќе обезбеди дополнителни приходи особено во напуштените средини, или за заменување на традиционалните помалку конкурентни земјоделски активности.

Опис на мерката

Финансиска поддршка за градење на нови фарми за производство на полжави

Финансиска поддршка (по 20% од инвестиција) треба да се додели за единица површина од еден м² оградена фарма за производство на полжави за минимум површина од 2 ха и тоа подеднакво се однесува како на новите така и на постоечките производители. Со цел идентификација на постоечката состојба на оваа нова и недоволно евидентирана производна земјоделска гранка, производителите кои аплицираат потребно е да достават целосни податоци за нивните производствени капацитети согласно упатството за спроведување на мерката.

ОДГЛЕДУВАЊЕ НА НОЕВИ

Воведена е поддршка за одгледување на ноеви со цел поттикнување и зголемување на производството како перспективен агробизнис, а со цел остварување на нови алтернативи за дополнителни приходи и можности за вработување, особено на напуштени површини, недоволно развиените рурални средини и за замена на традиционалните помалку конкурентни земјоделски дејности.

Финансиска поддршка за производство на ноеви

Финансиската поддршка треба да доделува по одгледано и чувано пиле. Со цел да се осознае моментната состојба на оваа нова и недоволно евидентирана земјоделска гранка, производителите кои аплицираат се бара да достават целосни податоци за своето производство во согласност со прирачникот за спроведување на оваа мерка.

РИБАРСТВО

Цели на поддршката

Целта е да се зголеми вкупната вредност на риболовните води со развање на активноста за порибување со благороден подмладок и високо квалитетни риби. На тој начин ќе се овозможи зголемување на придобивките, како на потрошувачите така и на индустријата.

Опис на мерката

Финансиска поддршка за порибување на отворени води

Еден дел од средствата ќе се искористат за финансиска поддршка за изведување на вештачки мрест на охридска пастрмка и порибување на Охридско Езеро со одгледан подмладок. Останатиот дел од средствата ќе се искористи за поддршка за порибување на риболовните ревири со подмладок од соодветни видови риби, како и за порибување на Дојранското и Преспанското Езеро со одраснат подмладок на топловодни видови риби. Се предлага порибувањето на риболовните води да се изведува со порибителен материјал кој е произведен во мрестилишта од Македонија. Благородните видови риби (Стзостедион луциоперка – Сму), Хспопхтхалимицхтис ноблис, Хспопхтхалимицхтис молитриц - сив и бел толстолобик) кои се предвидува да бидат внесени во риболовните води со цел зголемување на производните ефекти и

вкупното производство, а за кои е невозможно да се обезбеди подмладок во земјава ќе бидат увезени од странство.

3.4 Политики за рурален развој

Процесот на Евро-интеграција во Македонија беше поддржуван во периодот од 2000 до 2006 од Европската унија преку финансирање од финансиската програма КАРДС (Помош на Заедницата за реконструкција, развој и стабилност). Од 2007 наваму, Европската унија вовела нов финансиски Инструмент за претпристапна помош (ИПА)¹⁴⁷, со финансиски средства во висина од € 11.468 милиони кои ќе го опфатат периодот 2007–2013. ИПА вклучува четири компоненти, имено

- (а) Поддршка за транзицијата, активности за институционално градење (и инвестициите во врска со тоа) поврзани со ацџуис, како и активности за поддржување на земјите корисници да бидат во согласност со Европскиот Совет, Копенхаген, од јуни 1993.
- (б) Меѓугранична соработка.
- (в) Регионален развој и развој на човечки ресурси, и
- (г) Рурален развој (ИПАРД) кој има за цел да им помогне на земјите кандидати да ги подготват пост-пристапните програми за рурален развој финансирани од ЕУ, со имплементирање на претпристапна помош преку колку што е можно послични системи со оние кои се наложуваат после пристапувањето. Одредбите на оваа компонента се одраз на оние за рурален развој на Земјите членки, со неопходните прилагодувања. Опсегот на компонентата за рурален развој вклучува бројни активности меѓу оние подобни според Регулативата за рурален развој за Земјите членки, за да се постигне оперативна цел за придонесување кон одржливо прилагодување на земјоделскиот сектор и руралните средини во земјите корисници.

Политиките за рурален развој во Македонија (да бидат финансирани од национални фондови или од ИПАРД) треба да придонесат кон постигнување на следниве цели:

АЦИС 1 – Подобрување на ефикасноста на пазарот и имплементација на стандардите на ЕУ;

- Мерка 1: Инвестиции на фарма за реструктурирање и надградба според стандардите на ЕУ;
- Мерка 2: Поддршка за формирање на групи производители;
- Мерка 3: Инвестиции во преработка и маркетинг на земјоделските производи за реструктурирање и надградба според стандардите на ЕУ.

АЦИС 2 – Подготвителни активности за имплементација на мерките за агро-екологија и стратегии за локален рурален развој;

- Мерка 4: Активности за подобрување на животната средина и селата;

АЦИС 3 – Развој на руралната економија.

- Мерка 5: Развој и диверсификација на руралните економски активности.

¹⁴⁷ Регулатива на Советот (ЕС) 1085/2006 од 17 јули 2006 Воспоставување на Инструмент за претпристапна помош

- Мерка 6: Подобрување и развој на руралната инфраструктура;

АЦИС 4 – Техничка поддршка.

- Мерка 7: Техничка поддршка, информативни кампањи и публицитет.
- Мерка 8: Стручно образование и обука.

Листата на мерки и под-мерки презентирани во следниве делови и нивното означување за национално или ИПАРД кофинансирање секако е провизорна, бидејќи нивната предност и избор, како и нивното доделување на различни финансиски извори треба да биде одредно од страна на МЗШВ (и Меѓу-ресорното координативно тело) и најпосле да биде пропишано во ИПАРД Планот, кој мора да биде договорен со службите на ЕУ Комисијата, и зависи од достапноста на националните, како и од достапноста на ресурсите на ЕУ.

3.4.1. АЦИС 1 - Ефикасност на пазарот и имплементација на стандардите на ЕУ

Мерка 1: Инвестиции на фарма за реструктурирање и надградба според стандардите на ЕУ

Цели: (а) Реструктурирање/модернизација на фарми; (б) Постигнување усогласеност со стандардите за квалитет и хигиена на ЕУ; (в) Подобрување на чувањето и управувањето со производите; (г) Подобрување на благосостојбата на животните; (д) Подобрување на управувањето со отпадот, и (ѓ) промовирање на еколошко земјоделство.

Под-мерки финансирани од Националните фондови:

ПОД-МЕРКА: Инвестиции во житни и индустриски култури

Подобно производство: житни (сите), индустриски (тутун, сончоглед, маслодајна репа, шеќерна репа и фуражни култури)

Опис: Набавка на земјоделска механизација за обработка на почвата, сееење, жнеење и транспорт и опрема вклучително софтвер соодветен на големината на фармата; набавка и инсталирање на опрема за наводнување на самата фарма (штедење на вода); конструирање и набавка на опрема за преработка и пакување на фармата; изградба на објекти за чување, конструирање и модернизирање на оранжерии и на специјализирана опрема за микроклиматска контрола и софтвер; набавка на опрема за преработка и пакување; изградба на објекти за чување, објекти за сушење и опрема соодветна на големината на фармата.

ПОД-МЕРКА: Инвестиции во рибници (аквакултура)

Подобно производство: Риба

Опис: Подобни би биле трошоците за реновирање на постоечките објекти за производство. Пастрмка (вклучително рециклирање на нус производи или отпад од производство, и елиминирање и/или отстранување на отпад), набавка и инсталација на опрема за транспорт до пазарите, чување на свежа риба на пазарите (вклучително ладење, производство на мраз за чување и замрзнување), како и за подобрување на ХАЦЦП, квалитетот и пакувањето.

ПОД-МЕРКА: Инвестиции во овоштарници и производство на грозје

Подобно производство: Производство на овошје, зеленчук и грозје

Опис: Засадување и искорнување и пресадување на специјализирани повеќегодишни култури (овоштарници, лозови насади и ситно овошје), со примена на ризоми и сорти со висок квалитет (хибриди исклучени кај грозјето); набавка на специјализирана земјоделска механизација и опрема за овоштарници и винова лоза, вклучително софтвер; набавка и инсталирање на опрема за наводнување на самата фарма (која овозможува штедење на вода); модернизирање на оранжериите и на специјализираната опрема за контрола на микроклима и софтвер; изградба на објекти за чување на репроматеријали; набавка на опрема за преработка и пакување на фармата, вклучително софтвер; формирање на контролирани расадници за сертифицирани повеќегодишни култури.

ПОД-МЕРКА: Инвестиции во сточарски фарми

Подобно производство: Говеда, овци и кози (месо и млеко), свињи, живина (месо)

Опис: Изградба и модернизирање на објекти за одгледување и товење на животни и објекти за складирање на фуражни култури и добиточна храна; опрема и механизација за хранење, напојување, чистење на шталско ѓубре/арско ѓубриво, вентилација, измолзување (вклучително мобилно), опрема за ладење на фармата, опрема за преработка на фуражни култури; опрема за утовар/растовар и специјализиран транспорт; изградба на јами за шталско ѓубре и септички јами; поставување филтри и места за дезинфицирање, места за оплодување; опрема и отпад за еколошко производство, вклучително за прочистување на водата на фармите за одгледување свињи и живина; изградба и опремување на местата за собирање млеко, вклучително опрема за оценка на квалитетот на суровото млеко, применета од признати групи на производители; разладни цистерни, цистерни за пастеризирање на млеко и производство на млечни производи на фармата со капацитет во склад со капацитетот на фармата; механизација на фармата, прилагодена на производството на млеко и месо, специјализирана опрема, вклучително софтвер.

Мерка 2: Поддршка за формирање на групи на производители

Воведување на концептот на Заеднички пазарни организации. Стратешка е потребата од изготвување на Закон за воведување на пазарни организации (организации на производители) за земјоделски производи, усогласен со ЕК Регулативата 2200/96. До сега, Министерството за економија е одговорно за прашањата поврзани со внатрешниот пазар, вклучително воспоставување на Заеднички пазарни организации и промотивни активности за извоз. Ова треба да се промени и МЗШВ треба да стане надлежен орган за сите прашања поврзани со воспоставувањето на Заеднички пазарни организации за свежо овошје и зеленчук и Заеднички пазарни организации за преработка на овошје и зеленчук.

Организациите на производители се клучниот елемент на Заедничките пазарни организации. Затоа, во македонската законска регулатива потребно е да имплементираат законските одредби на ЕК за организациите на производители во најкраток можен рок со цел да се започне со процесот на признавање. Треба да се инкорпорира како законска одредба или посебен законски акт во кој ќе бидат

пропишани условите за признавање на организациите на производители во секторот за овошје и зеленчук.

Цел: Воспоставување и зајакнување на организации на производители на растителни култури и добиток.

Мерка финансирана од Националните средства:

МЕРКА: Поддршка за формирање на групи на производители

Подобни потсектори за производство: Здруженија на производители на растителни култури и добиток

Опис: Финансиската поддршка се доделува на признати здруженија на производители на растителни култури и добиток за првите четири години по формирање со дигресивна годишна фиксна стапка. Подобни за признавање се групите на производители (правни лица) кои воспоставуваат задолжителни заеднички правила, наведени во анекс на статутите и потпишани од сите членови, во однос на заедничко производство (особено употреба на раси, сорти, репроматеријали, одгледувачки практики, итн.), сортирање и третирање, пакување и маркетинг на производството, и информации за производството (особено за берба, залихи и продажби). Подобни за признавање ќе бидат групите на производители кои имаат минимален број членови (кој може да биде различен за производство на различни култури или добиток), и имаат минимум заедничко пласирано производство или минимална површина и двете одредени во зависност од производството на култури или добиток.

Годишната помош треба да биде одредена како процент од вредноста на годишното пласирано производство и ќе достигне за првата, втората, третата и четвртата година до дегресивен годишен процент од вредноста на пласираното производство до одредена максимална граница која треба да се одреди. Плаќањето на првата рата треба да биде извршено една година по датумот на потпишување на договорот за финансиска поддршка со платежната агенција.

Мерка 3: Инвестиции во преработка и маркетинг на земјоделските производи за реструктурирање и надградба според стандардите на ЕУ.

Цели: (а) Реструктурирање/модернизирање на капацитетите за преработка; (б) Постигнување усогласеност со стандардите за квалитет, хигиена, и безбедност на храна на ЕУ; (в) Подобрување на ефективност; (г) Подобрување на пристапот на пазарот и на пазарниот дел на домашните и странски пазари, и (д) Воведување на еколошки технологии.

Под-мерка финансирана од Националните средства:

ПОД-МЕРКА: Подобрување на преработката на производи од растително потекло

Подобен под-сектор: Производство на вино

Опис: Реновирање или подобрување на винарски визби; набавка на опрема за подобрување на хигиената; за рециклирање на нус производи и третирање на цврст и течен отпад; лаборатории и опрема за подобрување на контролата на квалитетот на производот; воспоставување на ХАЦЦП и ИСО системите за управување со квалитет.

Под-мерки финансирани од јавните фондови на ИПАРД (Национални + ЕУ):

ПОД-МЕРКА: Подобрување на преработката на производите од растително потекло

Подобени под-сектори: примарна постапка и пакување на свежо овошје и зеленчук:

Опис: Реновирање или подобрување на објектите за сортирање на свежи производи, чување, ладење, длабоко замрзнување, пакување, етикетирање за кооперативи, групи на производители и мали и средни претпријатија, набавка на опрема и инсталации за рециклирање на нус производи и третирање на цврст и течен отпад, воспоставување на ХАЦЦП и ИСО системите за управување со квалитет.

Подобни под-сектори: Преработка на овошје и зеленчук

Опис: Реновирање или подобрување на објектите за преработка; набавка на нови технологии за чување, ладење, длабоко замрзнување, сушење, дехидрирање и пакување и опрема за подобрување на хигиената и квалитетот на производот, вклучително лаборатории; набавка на опрема и инсталации за рециклирање на нус производи и третирање на цврст и течен отпад, воспоставување на ХАЦЦП и ИСО системите за управување со квалитет.

ПОД-МЕРКА: Подобрување на преработката на производи од животинско потекло

Подобни под-сектори: Говеда, овци и кози (месо и млеко), свињи и живина (месо)

Опис: Во секторот за млеко: опрема/механизација за чување и транспорт на млеко (разладни уреди на собирните центри, опрема за оценка на квалитетот на суровото млеко, контејнери за млеко/лактофризери, синцир за дистрибуција во малопродажниот сектор); модернизирање на објектите за преработка на млеко. Воспоставување на систем за управување со квалитет (ИСО 9000), набавка на опрема за подобрување на хигиената, квалитетот на производот и пакување; третман на цврст и течен отпад, објекти за рециклирање или елиминирање за еколошка заштита; лаборатории и опрема за подобрување и контрола на квалитетот на производот (ХАЦЦП, ИСО 17025).

Во секторот за месо: средства за транспорт на живи животни за колење и готови производи за дистрибуција во малопродажниот сектор; реновирање на кланиците и објектите за преработка на месо; инвестирање за обезбедување услови за хигиена и благосостојба на животните во кланиците, подобрување на чувањето на готовите производи (изградба и опремување на објектите за замрзнување и разладување). Воспоставување на систем за управување со квалитет (ИСО 9000), набавка на опрема за подобрување на хигиената, квалитетот на производот и пакување; постапка со цврст и течен отпад, објекти за рециклирање или елиминација за еколошка заштита; лаборатории и опрема за подобрување и контрола на квалитетот на производот (ХАЦЦП, ИСО 17025).

3.4.2. АЦИС 2 – Мерки за агро-екологија и локален рурален развој

Мерка 4: Активности за подобрување на животната средина и селата

Цели: (а) Одржување на автохтони загроени видови, (б) проширување на органското производство; (в) заштита на почвата и водата од загадување и друга деградација поврзана со земјоделството.

Под-мерки финансирани од Национални средства:

ПОД-МЕРКА: Одржување на автохтони загроени видови

Подобни под-сектори: Говеда, овци, кози и свињи

Опис: Директна финансиска поддршка (по грло на животно) на фармерите кои одгледуваат автохтони раси говеда (Буша), овци (Овчеполска, Шарпланинска), кози (Балканска) и свињи (локални раси) поддршка на фармерите кои плаќаат ИЛС годишна сертификација на раси. Околу 2,000 од расата Буша, 3,500 Овчеполска и Шарпланинска, околу 1,000 кози од расата Балканска коза и околу 1,000 локални свињи ќе бидат одржани.

ПОД-МЕРКА: Одржување на локалните сорти

Подобни под-сектори: зеленчук, житни култури, индустриски култури, овошје, лозови насади

Опис: Директна поддршка за одгледувачите кои ќе ги одржуваат традиционалните локални сорти одгледувани на фарма (јабучар, долга жолта, воловско срце, каварџик), по хектар. Поддршка на активностите за чување за еџ-ситс собирање.

ПОД-МЕРКА: Собирање и одгледување на загрозеви видови медицински и ароматични растенија

Подобни под-сектори: медицински и ароматични растенија

Опис: Директна поддршка за земјоделците кои ќе одгледуваат медицински и ароматични растенија (жалфија, ментол, оригано, планински чај, мајчина душица, генцијана, и т.н.), по хектар.

3.4.3. АЦИС 3 - Развој на руралната економија

Мерка 5: Развој и диверсификација на активностите за рурална економија

Цели: (а) Развој на не-земјоделски бизнис активности и (б) Развој на активности за рурален туризам

Под-мерки финансирани од јавните средства на ИПАРД (Национални + ЕУ):

ПОД-МЕРКИ: Поддршка на не-земјоделски бизнис активности.

Подобни под-сектори: Занаемство и микро-претпријатија, градинарски центри, преработка на дрво, свилена буба, одгледување и преработка, одгледување коњи, производство на печурки, собирање билки, преработка на култури за есенцијални масла, туристички бизнис (екскурзии, туристичко водење по културно-историски знаменитости, пешачење/планинарење, кајакарство, пештери, и т.н.).

Опис: Воспоставување, модернизирање и проширување на постоечките бизниси преку изградба или реконструкција на објектите за производство/работилници; реновирање и опремување со мебел за малопродажба и промотивни штандови за производите; набавка на специјален транспорт, чување, преработка и опрема за пакување, машинерија и алатки.

ПОД-МЕРКА: Поддршка на активностите за рурален туризам.

Подобни под-сектори: Рурален туризам (агро-, еко-, ено-гастрономски, ловен-, културен-, и етно-села)

Опис: Изградба, реновирање и/или проширување на постоечките традиционални објекти во функција на руралниот туризам; реновирање на постоечките згради од историско и културно значење, во приватна или општинска сопственост; изградба на рекреативни објекти за поддршка на руралниот туризам (кампови и излетнички места, вински тури, пешачки и планински велосипедски патеки, сигнализација; јавање коњи, спортски риболов и други спортови на отворено; јавни паркови, и т.н.); промотивни активности за рурален туризам вклучително формирање на повеќенаменски центри за рурален туризам; формирање или модернизација на контролирани области за заштита на дивеч (односно сместувачки капацитети, отворени објекти, неинтензивно одгледување на дивеч и лов).

Мерка 6: Подобрување и развој на руралната инфраструктура

Цели: Подобрување на животните и работни услови во руралните средини

Под-мерката финансирана од јавните средства на ИПА (Национални + ЕУ):

ПОД-МЕРКА: Поддршка на руралната инфраструктура.

Подобни под-сектори: Рурална техничка и социјална инфраструктура.

Опис: Инвестиции во социјалната и техничка инфраструктура (рурални патишта, канализација и водоводни системи, информациска и комуникациска технологија, употреба на обновливи извори, итн.).¹⁴⁸

3.4.4. АЦИС 4 - Техничка поддршка

Мерка 7: Техничка поддршка, информативни кампањи и публицитет.

Цели: (а) Подготовка на ефективни следливи мерки; (б) Обезбедување проток на информации и промотивни кампањи; (в) Надградба и усовршување на капацитетите; и (г) Обезбедување на техничка / стручна поддршка.

Под-мерка финансирана од јавните средства на ИПАРД (Национални + ЕУ):

МЕРКА: Техничка / стручна поддршка, информативни и јавни кампањи

Подобни под-сектори: Сите под-сектори

Опис: активности поврзани со подготвување, следење, оценка, информација и контрола кои се неопходни за имплементирање на програмата. Овие активности треба особено да вклучат:

- (а) состаноци и други активности кои се неопходни за исполнување на одговорностите на секторскиот комитет за мониторинг за оваа компонента, како што се договорните и реализирани студии преку стручна поддршка;
- (б) информативни кампањи и публицитет;
- (в) превод и толкување на барање на Комисијата, надвор од она што произлегува од барањето на рамковните, секторските и финансиските договори;
- (г) посети и семинари;

¹⁴⁸ Меѓу-ресорно координативно тело за рурален развој ќе планира, ќе прави приоритет и ќе ги дефинира интервенциите

- (д) активности поврзани со подготовката на мерките во програмата за обезбедување на нивна ефективност, вклучувајќи ги оние мерки чија примена е предвидена во подоцнежна фаза;
- (ф) тековна/периодична оценка на програмата;
- (е) воспоставување и функционирање на национална мрежа за координирање на активности развиени според Член 178, како и на идната национална мрежа за рурален развој во склад со Член 68 од Регулативата на Советот (ЕЦ) бр. 1698/2005.

Мерка 8: Стручно образование и обука.

Цели: Усовршување на знаењата и вештините за технички, комерцијални и економски прашања.

Под-мерка финансирана од јавните средства на ИПАРД (Национални + ЕУ):

ПОД-МЕРКА: Програма за обука на фармерите (растителни култури и добиток), менаџери за преработка.

Подобни под-сектори: Растителни култури и добиток

Опис: Програма за континуирана обука на постоечките и на новите (млади) фармери на растителни култури и одгледувачи на животни, како и менаџери на преработувачките капацитети за млеко, месо, овошје и зеленчук, во врска со технички (вклучително агро-еколошки) и менаџерски (вклучително финансиски) вештини, и интеграција во синџир¹⁴⁹. Обуката ќе придонесе кон подобрување на професионалните вештини и способности на лицата кои се ангажирани во секторите за земјоделство, храна, и шумарство, како и на други економски чинители.

3.5. Усогласување на законодавството и политики за институционални реформи

Земјоделството и руралниот развој претставуваат најзискувачки полиња во процесот на пристапување во Европската унија во однос на усогласување на законодавството и институционалните реформи. Барањата на ЕУ се насочени кон административните структури кои треба да се воспостават за да се овозможи слободен проток на добра и имплементација и контрола на следниве Заеднички политики за земјоделство и рурален развој на Европската унија:

Сектори за ветеринарство, заштита на растенијата и исхрана на животните.

Законодавството на ЕУ во ова поле има за цел да ја олесни внатрешната и странската трговија во секторите за ветеринарство, заштита на растенијата и исхрана на животните, истовремено го заштитува јавното здравство, здравјето на животните, и благосостојбата на животните и ги исполнува очекувањата на потрошувачите.

Покрај усогласувањето на македонското законодавството со ЕУ *аљуис*, главниот предуслов за проширување на заедничкиот пазар на ова поле, е постоењето на соодветна и обучена администрација. За оваа цел потребен е функционален систем на контроли на местото на потекло, недискриминирачки контроли за време на транспортот, на крајните дестинации и надворешните граници и задоволителен лабораториски контролен систем. Имплементацијата на аљуис во ова поле ги налага следниве административни капацитети:

¹⁴⁹ Оваа мерка ќе биде финансирана од ИПА, и Меѓу-ресорното координативно тело за рурален развој треба да ги планира, приоритизира и дефинира интервенциите.

- Назначувањето на национални надлежни органи во секторите за ветеринарство и исхрана на животните (Управа за ветеринарство при МЗШВ), заштита на растенијата (Фитосанитарна Управа при МЗШВ) и квалитет на семе и саден материјал (Управа за семе и саден материјал), кои треба да бидат одговорни за осигурување адекватна имплементација на законодавството во овие области, со соодветен број на персонал и квалификации и соодветни ресурси (Директива 89/662/ЕЕЦ и Директива 2000/29/ЕЦ);
- Адекватен буџет, вклучувајќи го фондот за итни мерки за контрола на болести;
- Адекватни административни инструкции за персоналот, како и планови за итни мерки;
- Официјални ветеринари назначени од надлежниот централен ветеринарен орган за гранични контроли, контрола на објектите и издавање на уверенија за здравствена состојба (Директива 96/93/ЕЦ), и за контрола на на увезена добиточна храна и супстанции за добиточна храна (Директива 95/69/ЕЕЦ и Директива 95/53/ЕЦ) кои имаат пристап до адекватни лаборатории, вклучувајќи ја опремата, како и задоволителни лабораториски дијагностички систем;
- Официјални фитосанитарни инспектори, назначени од надлежниот орган за контрола на објектите во внатрешноста или на увозот на растенија или растителни производи (Директива 2000/29/ЕЦ), и за контрола на квалитетот на семе и саден материјал, и производи за заштита на растенијата (Директива на Советот 91/414/ЕЕЦ) кои имаат пристап до адекватни лаборатории (испитување на здравствените услови на растенијата и испитување на квалитетот како што е чистота, 'ртливорост итн.);
- Официјални инспектори за храна за контрола на објектите за производство на храна (Министерство за здравство и МЗШВ) и за контрола на прехранбени производи пласирани на пазарот (Министерство за здравство), кои имаат пристап до адекватни лаборатории.
- Севкупна контрола на објектите за целите на исполнување на условите пропишани со законодавството на ЕУ и оттука здравствената заштита на животните, јавното здравство, здравјето и квалитетот на растенијата;
- Надлежен ветеринарен орган одговорен за идентификација на животните и регистрација на одгледувалиштата и контрола на движењето, вклучувајќи ги базите на податоци;
- Надлежен фитосанитарен орган одговорен за регистрацијата на субјектите;
- Интранет поврзување на ветеринарните органи во земјата; систем за контрола на движењето на животните (АНИМО); и систем за известување/пријавување на болест кај животните (АДНС);
- Севкупна програма за контрола на резидуи и пристап до адекватните лаборатории;
- Програма за контрола на зоонози;
- Програми за надгледување и мониторинг;
- Право на жалба и оспорување на договор;
- Ефикасна организација на одгледувачи подготвени за одржување на централниот регистар во сточарството под контрола на надлежни органи;
- Регистрација на производители и официјално испитување на семе и саден материјал извршено од националните контролни тела.

Земјоделски пазари

Имплементацијата, управувањето и контролата на Заедничката земјоделска политика наложува развивање и зајакнување на соодветни административни капацитети.

а) Администрација експлицитно наложена од Аљуис

(и) Хоризонтални структури

Администрацијата која е неопходна за управување со финансискиот проток на ЦАП под ЕАГГФ Европски гарантен фонд за земјоделство мора да исполнува одредени барања.

- Платежната агенција мора да биде акредитирана во согласност со правилата на Заедницата (Регулатива на Советот бр. 1290/2005) и треба да биде подготвена да обезбедува соодветни гаранции дека:
 - Прифатливоста на барањето и усогласеноста со правилата на Заедницата се проверени пред доделување на плаќањето;
 - Плаќањата се извршени точно и се целосно регистрирани во сметките;
 - Потребните документи се поднесени во рамките на рокот и во формата поставени со правилата на Заедницата;
 - Мора да води евиденција со која ќе се оправдаат извршените плаќања и кои детално ги содржат спроведените административни и физички контроли;
 - Македонија мора да ја извести Комисијата за телото одговорно за издавање и повлекување на акредитација на платежната агенција – сертификационо тело (Регулатива на Комисијата 1663/95).
- Интегриран систем за административна контрола. Овој систем мора да е воспоставен и да содржи (Регулатива на Советот 3508/92):
 - Компјутерска база на податоци;
 - Алфа-нумерички систем за идентификација на земјоделските парцели;
 - Апликации за поддршка;
 - Интегриран систем за контрола;
 - Систем за идентификација и регистрација на животните;
 - Релевантни регистри на фармите, земјиштето и животните;
 - Администрација за ефикасна имплементација на плановите за регистрација и идентификација.
- За целта на имплементирање на Аљуис во Мрежа на сметководствени податоци на фарма, Македонија мора да воспостави Агенција за врски, која покрај другото, треба да:
 - Биде подготвена за развивање план за избор на одгледувалишта од кои би се собирале податоците и да известува за спроведувањето на планот,
 - Да ги верификува податоците од фармите.
- Македонија мора да формира национален комитет за мрежи на податоци, одговорен за избор на одгледувалишта од кои би се собирале податоците. Комитетот мора да ги исполнува условите пропишани со Регулативата на Советот 79/65/ЕЕЦ и особено:
 - Да биде спремен за одобрување на планот за избор на одгледувалишта од кои би се собирале податоците и да известува за спроведувањето на планот;
 - Се придржува кон правилата пропишани во законодавството за назначување на претседател на комисијата и донесување одлуки.

(ии) Администрација неопходна за организација на заедничкиот пазар/посебни сектори

- Агенции и центри за интервенција неопходни за вршење интервенции и повлекување на производите во бројни сектори. Можат да се формираат посебни агенции за одредени сектори или може да се формира едно тело. Зависно од посебните карактеристики на одредени сектори, тие мора да бидат подготвени да ги спроведуваат следниве задачи:
 - Редовно следење на пазарите и цените;
 - Купување, јавно складирање, продажба и контрола на стоката во објектите на кои е издадена дозвола во согласност со стандардите на ЕК;
 - Имплементација на системот за контрола на употребата на интервентни производи;
 - Други задачи и барања карактеристични за секторот кои се детално опишани во Регулативите на Комисијата (ЕЦ) 824/2000, 2131/93 и 2273/93.
- Користење на инструменти на Управување со процесот на набавка во ЕК во некои сектори бара посебни административни форми, на пр. овластени купувачи (млекарници) во секторот за млеко (Регулатива на Комисијата (ЕЕЦ) бр. 536/93). Тие имаат, на пример:
 - Детална евиденција за пропишаните резерви / залихи и регистри;
 - Свои простории во земјата членка каде може да се проверат евиденцијата за залихите, регистрите и останатите документи.
- Во бројни сектори, Аљуис пропишува прецизни правила за организациите на производителите. Оттука, на пример, во секторот за овошје и зеленчук, организациите на производителите, покрај другото, мора (Регулатива на Советот 2200/1996):
 - Да бидат основани на слободна иницијатива од производителите на одреден производ
 - Да имаат правила за здружување кои се во склад со правилата пропишани со Регулативата;
 - Да овозможат на своите членови добивање на техничка/стручна поддршка за имплементација на еколошко-прифатлива пракса за одгледување,
 - Да имаат минимално членство и да опфаќаат минимална количина на производство со која може да се тргува.
- Во секторот за производство на вино, овластените дестилерии мора да бидат подготвени да спроведуваат детални задачи како што е пропишано со Аљуис (Регулатива на Комисијата 1623/2000) вклучително:
 - Посебни барања во однос на плаќањето на откупна цена на производителите,
 - Издавање потврда за достава,
 - Поднесување извештај до Агенцијата за интервенција за количината на дестилирани производи.
 - Воспостави регистар за лозови насади.

b) Административна структура која не е експлицитно спомената

Неопходните административни структури не секогаш се наведени во Аљуис. Во многу случаи, постојат термини како што се “надлежни органи” кога станува збор за потребната административна структура. Се чини дека е оставено на секоја земја членка слободно да одлучи која од институциите ќе биде одговорна за ефикасна имплементација на Аљуис. Во пракса, во повеќето случаи тоа е Министерството за земјоделство или назначен надлежен орган назначен од МЗШВ (агенција или сектор). Сепак, функциите за кои земјите членки на ЕУ мора да имаат капацитет да ги спроведуваат преку административните структури се јасно наведени во Аљуис. Клучните функции кои треба да се спроведат од страна на административните структури вклучуваат:

(и) Хоризонтални структури

- Употреба на механизми на заедничката пазарна организација која управува со трговијата со трети земји. Овие административни структури (Министерство за економија, Министерство за финансии, Царинска управа и МЗШВ) мора да бидат подготвени да ги спроведуваат задачите кои вклучуваат:
 - Управување со извозни рефундирања со цел покривање на разликите во цени во ЕУ и пониски цени во светот и извозни такси,
 - Издавање на дозвола за извоз/увоз,
 - Управување со тарифните квоти,
 - Користење на систем за контрола на извозот, итн.
 - Примена на релевантни правила на Царинскиот код на заедницата.
- Македонија исто така мора ефикасно да ги исполнува барањата на статистичките елементи на Аљуис. Државниот завод за статистика и релевантното одделение за статистика на МЗШВ мора да бидат подготвени да учествуваат во:
 - Земјоделски попис,
 - Испитувања на земјоделската структура
 - Испитување за приход на фрама (ФИС)
 - Барања кои се однесуваат на собирање на податоци карактеристични за засегнатиот сектор, на пример, површини и приноси од култури.
- МЗШВ мора исто така да има административни структури за ефикасна имплементација на законодавството на заедницата на полето на органското земјоделско производство. Назначениот надлежен орган покрај другите работи, треба да биде подготвен да ги спроведува следниве активности:
 - Административни задачи како што се регистрација на посебни извештаи презентирани од производителите;
 - Воспоставување на системот за надгледување и контрола;
 - Користење на ефективно имплементирање на мерките.
- Имплементација на законодавството на Заедницата во Политиката за квалитет. Назначениот надлежен орган (МЗШВ) мора да биде подготвен, покрај другите работи, да ги спроведува следниве задачи:
 - Да провери дали апликацијата за географското назначување, назначување на потеклото или сертификатот на посебна карактеристика е оправдано или не.
 - Да осигура дека одобрените инспекциски структури се поставени.

(ии) Неопходна администрација за организација на заедничкиот пазар/посебни сектори

- Користење на инструментите на Управување со набавките во ЕК, како што е производствени квоти за шеќерната, млечната и мелничката индустрија.
- МЗШВ мора да ги има неопходните административни структури со цел да може да ја имплементира класификацијата на трупови и известува за цените на добитокот, говедата, на пример (Регулатива на Советот 1208/81 и 1186/90).
- МЗШВ исто така треба да се подготви за имплементирање и спроведување на посебните правила на заедничките пазарни организации за одделните сектори кои се однесуваат на слободното пуштање во промет на земјоделските производи. МЗШВ мора да биде подготвена да обезбеди:
 - Придржување кон различни стандарди за продажба, класификација по големина и пакување,
 - Придржување кон правилата за етикетање (на пример во секторите за лозарството и говедско месо), анализи, контрола и мониторинг.

Македонија треба да се фокусира на подготовките за исполнување на овие барања и да се фокусира на институционално градење во рамки на јавниот сектор. Сепак, приватниот сектор мора да направи подобрувања во производството, преработката и маркетингот, како и да развие организации на производители со цел да ја зајакне конкурентноста на секторот за производство на храна. Треба да се направи постепено воведување на пазарните стандарди, правилата за презентирање и етикетање на производот, како и придржување кон стандардите на полето на јавно здравство и заштита на животната средина.

Рурален развој (Регулатива на Советот (ЕЦ) 1698/2005)

a) Администрација која експлицитно е наложена од Аљуис

Во руралниот развој, единствената и најважна административна структура е наведена во Аљуис. Македонија мора да воспостави Комитет за мониторинг за целите на оценка на ефективност и квалитет на спроведување на програмата за рурален развој. Комитетот мора да ги исполнува барањата презентирани во Регулативата на Советот 1698/2005, покрај другите работи вклучувајќи:

- воспоставен во согласност со органите после консултациите со партнерите (кои треба да промовираат еднакво учество на мажи и жени);
- претставник на Комисијата зема учество во активностите на Комитетот во улога на советник и
- да развие сопствени правила и процедури според институционалната, правната и финансиската рамка на засегнатата земја и да ги договори овие правила со надлежните органи.

b) Административна структура која не е наведена

Единствените задолжителни Аљуис за рурален развој се мерките за агро-екологија. Надвор од нив, Македонија може да одлучи дали ќе ги применува или не релевантните одредби на ЕУ во согласност со нејзините услови и потреби. Затоа Македонија е обврзана да воспостави и одржува административни структури само за мерките кои ги имплементира.

Сите воспоставени административни структури мора да бидат подготвени да обезбедат целосно почитување на строгите правила на ЕК за имплементација на мерките за рурален развој. МЗШВ беше назначено од Владата на РМ за надлежен орган за рурален развој.

Административни структури (Сектор за рурален развој и Меѓу-ресорното координативно тело) треба да бидат подготвени за имплементирање на следниве функции:

- Одредување на структурните потреби во руралните средини;
- Развивање, имплементација и управување со програмите за рурален развој;
- Имплементирана контрола на финансискиот проток и мерки;
- Мониторинг, извештаи, контрола и оценка на програмите и индивидуалните активности.

Со цел спроведување на овие функции, воспоставените административните структури треба да ги исполнуваат барањата на законодавството на ЕУ. Затоа, покрај другите работи, тие мора да се карактеризираат со:

- Учество на сите општествени партнери,
- Учество на регионалните и локалните органи и други надлежни државни органи,

- Придржување кон правилата за водењето и/или гаранциите

Условите за имплементација на законодавството на Заедницата во секторот за рибарство се слични – тие наложуваат адекватна администрација за ефикасна имплементација на правилата на Комисијата кои се однесуваат на пазарната економија и управување со ресурси (заштита на рибните фондови), инспекција, контрола и спроведување.

Во 2007-2013 МЗШВ планира да имплементира опсежна програма на институционални реформи, опфаќајќи ги следниве приоритетни активности:

Разграничување на одговорностите кои се совпаѓаат со другите Министерствоа и владини тела

Резултати

Разјаснети надлежности на МЗШВ кои се совпаѓаат или не се доволно разграничени со другите извршни тела на Владата на РМ со цел развој на интегриран пристап во планирањето на развојот на примарното земјоделство и преработка од аспект на производство, маркетинг, безбедност на храна, развој на руралните средини и управување и заштита на природните ресурси во делот на:

- Храна (преработка на земјоделски производи, Организации на заеднички пазар, маркетинг и уредување на внатрешни пазари, надворешна трговија со прехранбени производи) со Министерството за економија, Дирекција за храна (Министерство за здравство).
- Безбедност на храна Дирекција за храна при Министерството за здравство) (одговорности кои се преклопуваат со Управата за ветеринарство при МЗШВ),
- Агро-екологија, заштита, маркетинг и промовирање на природните ресурси (вода, почва и шуми) со Министерството за животна средина и просторно планирање,
- Воспоставување на Информативни системи, статистичко истражување, размена на информации, земјоделски попис и т.н. со Државниот завод за статистика,
- Планирање на образовната политика, истражување и обука во земјоделството со Министерството за образование и наука.

Активности

1. Воспоставување на меѓу-министерски и меѓу-секторски работни групи за анализа на проблемите со надлежностите за поефикасно извршување на улогата на јавна служба во дадени области од кои дел ќе продолжат да функционираат како постојани комитети со јасна мисија и одбрение од страна на владата за организирање на меѓу-институционални односи, дефинирање на правилата за соработка и координација по различни прашања од заеднички интерес;
2. Планирање на реструктурирањето (финансиско, организациско, човечки ресурси, правни измени) и можно делегирање на овластувања.
3. Воспоставување на владино работно тело за дефинирање на можните мерки за средување на постоечката сосостојба (преку делегирање/јасна поделба на овластувања, воспоставување на ефикасна соработка, рационализација на служби/сектори и т.н.) и дефинирање на потребните измени во постоечките закони;
4. Имплементација на новопредложените структурни и организациски решенија;

Правни импликации

Промени во Законот за државни административни органи, Законот за внатрешна организација на органите за државна администрација и внатрешните акти на Министерствата. Можни измени во законодавството на полето на внатрешен пазар,

безбедност на храна и животна средина и бришење на одредби од постоечките закони и нивни измени и дополнување (усогласени со Националната програма за усвојување на правото на ЕУ)

Хоризонтална и вертикална реорганизација на секторите на МЗШВ на централно и регионално ниво

Резултати

Воспоставување на функционална структура согласно потребите за новите разграничени одговорности во процесот на усогласување со ЕУ.

Активности

1. Хоризонтална реорганизација со воспоставување на нови организациски делови за секретарска поддршка

- Сектор за анализа на земјишна политика и земјоделски информативен систем, да спроведува анализа за формулирање на политиките за земјоделство и рурален развој, поддршка кон изработка на проекти, елаборација на фискални импликации за опции на политиката и правно приближување, поддршка кон воспоставувањето на ЗИС и овозможување на организиран пристап кон протокот на информации, како и вклучување во прашањата на советодавните служби, истражувањето, образование и обуката,
- Секретаријат за администрација кој ќе го вклучи нововоспоставениот Сектор за човечки ресурси и буџетско планирање, како и веќе постоечките сектори и одделенија за заеднички и општи прашања (правен сектор),
- Проценка на ефективностa и промените во внатрешните процедури (особено со општите служби за буџетско планирање, сметководство и внатрешна ревизија)

2. Вертикална реорганизација поврзана со измените во статусот на институциите и организациите во состав на и под МЗШВ:

- Воспоставување на Платежната агенција,
- Агроберза – реструктурирање на институцијата ,
- Инспекторати – зајакнување на Државниот земјоделски инспекторат како и останатите инспекторати (ветеринарен, фитосанитарен, шумарски и инспекторатот за водостопанство) во однос на дополнителни човечки ресурси, опрема и обука. Целта е да се постигне доволно ниво и квалитетна инспекција согласно добрата пракса на Европа (како дел од градење на капацитет за ИСАК) и рационализација на средствата од различни инспекторати со унифицирање на нивните капацитети во единствен инспекторат на МЗШВ,
- Државна фитосанитарна лабораторија (ДФЛ) - зајакнување на капацитетите на Државна фитосанитарна лабораторија, во однос на дополнителни човечки ресурси, опрема и обука и дефинирање на меѓусебните релации и надлежности со Фитосанитарната управа, Управата за семе и саден материјал и релевантните инспекциски служби. Целта е да се обезбеди ефикасна фитосанитарна контрола и заштита од ширење на штетни организми кај растенијата, контрола на квалитет на пестицидите и контрола на квалитет на семе и саден материјал.
- Сектор за управување со обработливо земјиште и пасишта да постави и имплементира ефективни мерки за земјишна политика со цел создавање на функционален земјишен пазар (особено пазар кој е во сопственост на државата), управување со пасиштата во РМ и организација на

воспоставувањето на систем за регистрација на земјишни парцели (Систем за идентификација на земјишни парцели),

3. Подрачни служби на МЗШВ – спроведуваат институционална анализа за редефинирање на нивната позиција, капацитети и одговорности во поглед на целите на политиката за земјоделство и рурален развој, за промените во надлежностите на Агенција за поттикнување на развојот на земјоделството, за воведување регионален пристап со цел рационално искористување на средствата и зголемена ефикасност од активностите на МЗШВ.

Правни импликации

- Измени и дополнувања на Законот за административни органи, Законот за внатрешна организација на органите на државна администрација и внатрешните акти на Министерството во врска со формулирање на внатрешна процедура за работа
- Можни измени на законите на полето на внатрешен пазар, безбедност на храна и животна средина,
- Донесување на законите за отповикување на Законот за институции кои не постојат.

Воспоставување на Платежна агенција

Резултати

Воспоставена функционална Платежна Агенција, акредитирана до средината на 2008, за извршување на исплата, контрола и ревизија на реализацијата на националните политики (програма за поддршка на земјоделството и мерките за рурален развој) и мерките на ИПАРД за рурален развој.

Активност

Приоритетните активности на МЗШВ (2007 и натаму) во однос на воведувањето на интегриран пристап за рурален развој проследен со развој на институционален капацитет треба да бидат фокусирани на:

- Воспоставување на Меѓу-ресорно координативно тело за политика за рурален развој, планирање и мониторинг (предложени членови се МЗШВ, Министерството за финансии, Министерство за локална самоуправа, Министерство за култура, Министерство за труд и социјална политика, Министерство за образование и наука, Министерството за животна средина и просторно планирање, Министерство за транспорт и врски и Секретаријат за европски прашања.
- Развој на ИПАРД План и обезбедување негово усвојување.
- Обезбедување на неопходното национално кофинансирање¹⁵⁰ за периодот 2007-2010.
- Назначување на Комитетот за мониторинг на ИПАРД.
- Воспоставување на национална и ЕУ акредитација на Платежната агенција која ќе управува со националните шеми (поддршка на земјоделството, програма за рурален развој и програма за агро-екологија) и ИПАРД мерките.

Правни импликации

¹⁵⁰ Националното кофинансирање е 25 % од финансирањето на ЕУ.

Донесување на Законот за воспоставување на ИПАРД Агенција, Одлука за воспоставување на Меѓу-ресорно координативно тело, донесување на бројни интерни процедури и методологија на исплата, контрола и мониторинг.

Подобрување на човечките ресурси

Резултати

Да се надмине екстремно слабиот капацитет – човечки ресурси во МЗШВ и во поглед на квантитет и во поглед на потенцијал на стручен кадар особено кај главните позиции за извршување на комплексни задачи во престојниот период.

Активности

1. Анализа на состојбата во постоечките човечки капацитети и вештини со цел за подобрување на постоечкиот капацитет,
2. Дефинирање на оптимална организациска структура (вклучувајќи го и дефинирањето на работните задачи) врз основа на дефинирани стратешки насоки за имплементација на планираните реформи и во самиот секторот и под МЗШВ,
3. Назначување на кадар за потребните работни места врз основа на јасни критериуми за знаење, стручност и посветеност на работата кај клучните позиции за постоечките и нововоспоставените организациски одделенија: човечки ресурси, Анализа и ЗИС, изработка и управување со проекти, ЕУ интеграција, Сектор за земјишна политика,
4. Подготовка на план за обука и дополнителна обука – на постоечкиот кадар и новите вработени,
6. Имплементација на обуката и дополнителната обука.

Правни импликации

Промени во внатрешните акти на МЗШВ – систематизација и формулирање на соодветни процедури за имплементација на обуката.

Воспоставување на Земјоделски информативен систем (ЗИС)

Резултати

Воспоставени подсистеми за интегриран ЗИС: Мрежа на сметководствени податоци од фарма (ФАДН), Земјоделски пазарен информативен систем, соодветна и веродостојна земјоделска статистика (вклучувајќи ја и поддршката кон Економските сметки за земјоделство) и интеграција на регистри (регистрации на фарма/матично книговодство на фарма, Идентификација и регистрација на животните, Систем за мониторинг и управување со лозови насади, корисници на директна поддршка, Систем за идентификација на земјишни парцели и на крајот информативниот систем за агро-екологија) во Интегриран систем за административна контрола.

Активности

1. Изработување на ИТ стратегија – водечки документ за воспоставување на Интегриран информативен систем на МЗШВ (интранет + интернет) во согласност со ИТ Стратегијата на Владата,
2. Постигнување на оптимална опрема за ИТ во МЗШВ со цел проток на информации и соодветно ниво на пристап
3. Воспоставување на Национална мрежа на сметководни податоци од фарма – „Македонски ФАДН”, кој вклучува уредување на соодветно законодавство,

назначувајќи институција за собирање на податоци, Агенција за врски и Национален Комитет за ФАДН/ЗИС со дефинирани правила и процедури за соработка, финансирање и размена на информации

4. Воспоставување на Земјоделски пазарен информативен систем составен од известувачи за количините и цените на тргуваните земјоделските производи и систем на примање и анализа на податоци,

5. Дефинирање на улогата и придонесот на МЗШВ во изработката на Економски сметки за земјоделство и преостанатите земјоделски статистики, учество во статистички истражувања, како и во градење на капацитет и анализа на ваквите податоци во тесна соработка со Државниот завод за статистика,

6. Одржување и интеграција на различни регистри/бази на податоци, вклучувајќи ги ГИС апликациите (информативен систем за агро-екологија, регистар на земјоделци – според тип на земјоделство, земјоделски парцели, сточарство (Идентификација и регистрација на животни, Систем за мониторинг и управување на лозови насади), катастар на површини – лозови насади, корисници на директна поддршка, и т.н) во единствен ИТ систем на МЗШВ на ниво на фарма со стандардизирани процедури и методологии на управување, пристап и размена на податоци поддржани со соодветен капацитет на софтвер и хардвер,

7. Реорганизација на веб страната на МЗШВ за целосна транспарентност и поедноставување на процедурите и пристап до информациите и формуларите за заинтересираните корисници.

Правни импликации

Изготвување на законодавство за воведување на системите, управување со информации и стимулација за учество во воспоставувањето и работата на под-системите на ЗИС и измени во секундарното законодавство и внатрешните акти.

Создавање и трансфер на знаење

Резултати

Подобрени оперативни врски меѓу истражувањето/советувањето/земјоделците (вклучувајќи и повратна информација) и МЗШВ, и капацитет за трансфер на техничко-технолошки достигнувања на земјоделците како и подобрување на квалитетот на службите за поддршка на претстојните реформи во процесот на преговорите со ЕУ.

Активности

1. МЗШВ да воспостави Национален Комитет за создавање и трансфер на знаења опфаќајќи ги истражување/советодавните услуги/обуки/образование (членови МЗШВ, Министерство за економија, Јавните научни институции и Универзитетите, АПРЗ и земјоделците/преработувачите), да го координира планирањето и да врши надзор врз имплементацијата на договорените програми и активности.

2. Советодавни услуги – Агенција за поттикнување на развој на земјоделството (АПРЗ)
- Позиционирање на АПРЗ како одделна институција (второстепен буџетски корисник) според потребите при имплементацијата на реформи и новата земјоделска политика. Врсите со МЗШВ треба да бидат блиски, взаемни и ефикасни, а не субординирани и треба да има јасно разграничување во обезбедувањето на владините програми;

- План и реализација на организациско и функционално реструктурирање на АПРЗ со цел да се зголеми работната ефикасност и да се воведат процедури за оценување;

- Изготвување на долгорочна стратегија за АПРЗ;

- Владата донесува програма за обезбедување на одделна јавна служба која што ќе треба да се реализира преку АПРЗ, дефинирајќи го видот и обемот на услуги, начинот и динамиката на нивно обезбедување/имплементација, обемот и начинот на обезбедување на услугите и сл. Тоа е потребно поради меѓу-секторскиот карактер на обезбедените услуги.

- План и имплементација на програми за обука со цел зголемување на техничките и деловните (вклучувајќи маркетинг) вештини на советниците и воспоставување сертификационен систем за советниците.

3. Истражувања

- Подготовка на повеќегодишна програма за истражување заедно со ЈНИ/Универзитети во согласност со стратешките насоки за земјоделство и рурален развој,

- Поддршка за подготовка на кодексот Добра земјоделска пракса/ вкрстена усогласеност, и воспоставувањето на системски мониторинг програм за почви, површина, подземни води и биодиверзитет.

- Зајакнување на капацитетот на јавните здравствени институти за учество во седмата Европска истражувачка рамка на ЕУ - ФП7,

- Поддршка во акредитацијата на референтни лаборатории за здравје на растенија и животни под надлежност на МЗШВ.

4. Образование

- Предлагање на осовременување на наставните програми на средното и високото образование во согласност со технолошкиот и пазарниот прогрес и потребите на Македонското земјоделство и во корист на меѓудисциплинските студии за рурален развој и Европските земјоделски политики.

5. Обука

- Развој на систем за постојано доживотно едуцирање, дополнителна обука и предквалификации на земјоделците и другите учесници со поддршка на институциите за обука и образование избрани преку јавен тендер - техничко, економско, пазарно и деловно управување, конверзија на фарма (промена на производство) и диверсификација надвор од фарма (неземјоделски дејности).

Правни импликации

Измени во интерните акти на истражувачките и образовните институции (можни промени во Законот за научно-истражувачки активности).

3.6 Буџетски средства за земјоделство и рурален развој

Во 2005, вкупните јавни трошоци во земјоделството изнесуваа € 28,3 милиони или околу 1,7% од вкупниот буџет на Владата¹⁵¹ кој е низок доколку се спореди со придонесот кој го остварува секторот кон националната економија (12% од БДП), и бројот на луѓето кои живеат во руралните средини (околу 40 %). Во 2006 вкупниот зголем буџетски трошок на МЗШВ изнесуваше € 23,7 милиони. За 2007, МЗШВ планира дополнително зголемување на буџетот до € 34 милиони.

Во поглед на планирање на идни средства за двата столбови на политиката на МЗШВ (Програма за развој на земјоделството и руралниот развој), МЗШВ го планира следново:

¹⁵¹ Буџетот на МЗШВ изнесуваше 81 % (МКД 1.404 милиони или € 22,9 милиони), Министерството за образование и наука 8 %, (за земјоделско истражување и образование), Хидро-метеоролошки завод 5 %, Фонд за води 4 %, и Агенција за поттикнување на развојот на земјоделството 3 %.

- постепено да го зголеми износот на средствата за Програмата за развој на земјоделство (од € 16,9 милиони во 2007 до € 20 милиони во 2010);
- постепено да го зголеми износот наменет за националната програма за рурален развој (од € 0.734 милиони во 2007 до € 3.2 милиони во 2010);
- да додели кофинансирање за ИПАРД средствата (од € 0,7 милиони за 2007 до € 4,16 милиони за 2010);

Затоа, за да може да се соочи со зголемените субвенции и имплементирањето на националните мерки за рурален развој и кофинансирањето на ИПАРД мерките, МЗШВ ги планира следниве средства до 2010¹⁵².

Програма за развој на земјоделство

Финансирање на земјоделски субвенции (2007-2010) во € и МКД¹⁵³.

Година	Субвенции (Национални средства)	
	€	МКД
2007	16,933,116	1,038,000,000
2008	17,898,303	1,097,166,000
2009	18,918,507	1,159,704,462
2010	19,996,862	1,225,807,616
Вкупно	73,746,788	4,520,678,078

Национални шеми за рурален развој

Финансиски средства за Национален рурален развој 2007-2010 во € и МКД¹⁵⁴

Година	Вкупно во €	Инвестициони средства во €	
		Национални	
		Јавни	Приватни
2007	1,101,141.93	734,094.62	367,047.31
2008	3,303,000.00	2,202,000.00	1,101,000.00
2009	3,750,000.00	2,500,000.00	1,250,000.00
2010	4,800,000.00	3,200,000.00	1,600,000.00
Вкупно	12,954,141.93	8,636,094.62	4,318,047.31

Година	Вкупно во МКД	Инвестициони средства во МКД	
		Национални	
		Јавни	Јавни
2007	67,500,000	45,000,000	22,500,000
2008	202,473,900	134,982,600	67,491,300
2009	229,875,000	153,250,000	76,625,000
2010	294,240,000	196,160,000	98,080,000
Вкупно	794,088,900	529,392,600	264,696,300

¹⁵² Финансиското планирање не може да пристигне во 2013 бидејќи и националните документи и документите на ЕУ (ИПАРД) пристигнуваат во 2010.

¹⁵³ 2007-2010 Проценка елаборирана од 'Владина програма за развој на земјоделството'.

¹⁵⁴ Елаборирано од 'Буџетарскиот циркулар 2007-2009'. Бројките за 2007 се предмет на измени после ребалансот на буџетот.

Национално кофинансирање од ИПАРД

Финансиски средства за ИПАРД 2007-2010 во € и МКД ¹⁵⁵

Година	Вкупно во €	Инвестициони средства €		
		ЕУ	Национални	
			Јавни	Приватни
2007	5,600,000	2,100,000	700,000	2,800,000
2008	17,866,667	6,700,000	2,233,333	8,933,333
2009	26,666,667	10,000,000	3,333,333	13,333,333
2010	33,333,333	12,500,000	4,166,667	16,666,667
Вкупно	83,466,667	31,300,000	10,433,333	41,733,333

Година	Вкупно во МКД	Инвестициони средства во МКД		
		ЕУ	Национални	
			Јавни	Приватни
2007	343,280,000	128,730,000	42,910,000	171,640,000
2008	1,095,226,667	410,710,000	136,903,333	547,613,333
2009	1,634,666,667	613,000,000	204,333,333	817,333,333
2010	2,043,333,333	766,250,000	255,416,667	1,021,666,667
Вкупно	5,116,506,667	1,918,690,000	639,563,333	2,558,253,333

¹⁵⁵ Пресметки базирани на Индикативниот повеќе-годишен документ на ЕК, 2006. Претпоставувајќи дека Платежната агенција ќе добие доделување на раководство до средината на 2008, исплатата на средства е планирана да биде N+1 (односно средствата за 2007 ќе бидат исплатени во 2008, и т.н.).

4. ПЛАН ЗА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА ПРЕДЛОЖЕНИТЕ ПОЛИТИКИ

1) **Зголемена конкурентност на секторот**

Зголемена големина на фарми	Водечка агенција/партнер	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Потенцијални извори на финансирање
Ревидирање на законодавството	МЗШВ/ Министерство за финансии								Светска банка, средства на Влада на РМ
Имплементирање на приватизација/Закупнина на земјиште	МЗШВ								Светска банка, средства на Влада на РМ
Програми за консолидирање на земјиште	МЗШВ								Буџет на Влада на РМ

Зголемување на продуктивноста на работата	Водечка агенција/партнер	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Потенцијални извори на финансирање
Целна поддршка за земјоделство	МЗШВ/ Министерство за финансии								Буџет на Влада на РМ
Поддршка за инвестиции (опрема, механизација, инфраструктура)	МЗШВ								ИПАРД+Влада на РМ
Поддршка за машински прстени	МЗШВ								Буџет на Влада на РМ
Образование/обука на фармерите	МЗШВ /Министерство за образование и наука								ИПАРД+Влада на РМ

Зголемување на достапноста на капитал	Водечка агенција/партнер	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Потенцијални извори на финансирање
Програма за кредитирање на ИФАД	МЗШВ / Министерство за финансии								ИФАД+Буџет на Влада на РМ
Меморандум за разбирање со комерцијални банки (ИПАРД)	МЗШВ								ИПАРД+Влада на РМ
Намалување на ДДВ за сточарски производи	МЗШВ / Министерство за финансии								Влада на РМ

Зголемување на достапноста на технологија	Водечка агенција/партнер	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Потенцијални извори на финансирање
Ревидирање на законодавството (вклученост на МЗШВ во интердисциплинарни студии за образование и истражување)	МЗШВ / Министерство за образование и наука								Буџет на Влада на РМ
МЗШВ да воспостави интерен капацитет	МЗШВ								Влада на РМ
Восоставување и функционирање на Национален комитет за создавање и трансфер на знаење	МЗШВ/ Министерство за образование и наука								Влада на РМ
Развој на програми за неформално образование									ИПАРД, Влада на РМ
Развивање и имплементација на повеќегодишни истражувачки програми									Влада на РМ, ЕУ 7 ^{ма} Рамковна програма
Реструктурирање/Развој на човечки ресурси на АПРЗ	МЗШВ, АПРЗ								Влада на РМ
Систем за сертифицирање на советници	МЗШВ								Влада на РМ

Подобрување на политиките за поддршка на земјоделството	Водечка агенција/партнер	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Потенцијални извори на финансирање
Воспоставување регистри	МЗШВ								Буџет на Влада на РМ
Воспоставување на Интегриран систем за административна контрола (ИСАК)	МЗШВ								Влада на РМ
Воспоставување и функционирање на Платежна агенција	МЗШВ / Министерство за финансии								Влада на РМ
Функционирање на ИСАК и платежна агенција	МЗШВ								ИПАРД, Влада на РМ

Зголемување на конкурентноста на индустријата за земјоделска преработка и индустријата за храна и добиточна храна	Водечка агенција/партнер	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Потенцијални извори на финансирање
Измени и дополнувања на законодавството кое се однесува на надлежноста на Земјоделската индустрија	МЗШВ / Министерство за економија								Буџет на Влада на РМ
Согледување на состојбата во прехранбената индустрија со утврдување на крајни рокови	МЗШВ / Дирекција за храна Министерство за здравство / Министерство за економија / Министерство за животна средина и просторно планирање								Влада на РМ
Поддршка за инвестиции	МЗШВ, Министерство за финансии								Влада на РМ, ИПАРД

Хоризонтална и вертикална организација	Водечка агенција/партнер	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Потенцијални извори на финансирање
Воспоставување и функционирање на Агро-прехранбениот совет за соработка	МЗШВ / Вклучени институции – интересни групи								Буџет на Влада на РМ
Договорна финансиска поддршка на професионални организации (делегирање на технички функции)	МЗШВ / Вклучени институции – интересни групи								Влада на РМ
Ревидирање на законодавството за Организации за производители (Усогласување со ЕУ)	МЗШВ								Влада на РМ
Обезбедување финансиска поддршка на Организации на производители	МЗШВ								Влада на РМ, ИПАРД
Мерки за стимулирање за вертикална интеграција (критериуми за подобност)	МЗШВ								Влада на РМ

2) Постигнување на квалитет и безбедност на храна

Безбедност на храна	Водечка агенција/партнер	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Потенцијални извори на финансирање
Формирање на Работна група	МЗШВ / Министерство за здравство / Министерство за економија								Влада на РМ
Донесување на законодавство/напатствија за стандарди за безбедност (ХАЦЦП, ИСО, Добра производствена пракса/Добра хигиенска пракса),	МЗШВ / Министерство за здравство / Министерство за економија								Буџет на Влада на РМ
Обука на инспекциски служби	МЗШВ / Министерство за здравство								Влада на РМ
Обука на персоналот на лабораториите за новите методи на испитување и нивна имплементација	Државна фитосанитарна лабораторија/Факултет за ветеринарна медицинаМинистерство за здравство								
Согледување на состојбата во прехранбената индустрија со утврдување на крајни рокови	Дирекција за храна - Министерство за здравство / МЗШВ								Влада на РМ
Обезбедување на систем за следливост	Министерство за здравство-Републички задви за здравствена заштита/ МЗШВ								Влада на РМ, ИПАРД

Квалитет на растителни и животински производи	Водечка агенција/партнер	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Потенцијални извори на финансирање
Формирање на Работна група	МЗШВ								
Донесување на	МЗШВ								Влада на РМ

законодавство/напатствија за стандарди за квалитет (Добра земјоделска пракса, ЕУРЕПГАП/вкрстена усогласеност, Европски систем за класификација на трупови),									
Обука на персоналот на лабораториите за новите методи на испитување и нивна имплементација	Државна фитосанитарна лабораторија/Факултет за ветеринарна медицина институт/Дирекција за храна Министерство за здравство								Буџет на Влада на РМ
Обука, функционирање на инспекциските служби	МЗШВ /Министерство за економија								Влада на РМ, Билатерална помош
Поддршка за усвојување на стандарди за квалитет (подобност/прифатливост, обука, и т.н.)	МЗШВ								Влада на РМ, ИПАРД
Донесување на законодавство за заштита на потеклото, усогласено со ЕУ	МЗШВ								Влада на РМ

3) Постигнување на одржливо управување со ресурси

Агро-екологија	Водечка агенција/партнер	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Потенцијални извори на финансирање
Воспоставување на Работна група	МЗШВ /Министерство за животна средина и просторно планирање/Министерство за финансии,								Влада на РМ

	Министерство за здравство, Министерство за образование и наука								
Донесување на примарно законодавство на ЕУ	МЗШВ								Буџет на Влада на РМ
Подготовка на напатствија и стандарди за мониторинг	МЗШВ /Министерство за животна средина и просторно планирање								
Воспоставување на капацитет за агро-екологија во МЗШВ, вклучително Инспекција	МЗШВ								Влада на РМ, билатерална помош
Пилот програми за агро-екологија	МЗШВ								Влада на РМ
Воспоставување (дел од ИСАК) Географски информативен систем за агро-екологија	МЗШВ								Влада на РМ, билатерална помош
Имплементација на мерките за агро-екологија	МЗШВ								Влада на РМ, ИПАРД

4) Подобрување на животните услови во руралните средини

Рурален развој	Водечка агенција/партнер	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Потенцијални извори на финансирање
Воспоставување/функционирање на Меѓу-ресорно координативно тело	МЗШВ, Министерство за финансии, Министерство за економија, Министерство за локална самоуправа, Министерство за култура, Министерство за труд и социјална политика, Министерство за образование и наука, Министерство за								Влада на РМ

	животна средина и просторно планирање, Министерство за транспорт и врски, Секретаријат за европски прашања								
Ревидирање на законодавството за недоволно развиени подрачја и разграничување на улогите на државните тела	МЗШВ / Министерство за животна средина и просторно планирање /Министерство за финансии, Министерство за здравство, Министерство за образование и наука								Влада на РМ
Усвојување на ИПАРД План	МЗШВ /Меѓу-ресорно координативно тело								Влада на РМ, ЦАРДС/Светска банка
Воспоставување на оперативен Комитет за мониторинг									Влада на РМ, ИПАРД
Социо-економски испитувања на недоволно развиени подрачја	МЗШВ								Билатерална помош, ФАО
Имплементација на мерки	МЗШВ								Влада на РМ, ИПАРД

5) Реформа на регулаторна и институционална рамка

Рурален развој	Водечка агенција/партнер	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Потенцијални извори на финансирање
Воспоставување/функционирање на распределба на обврски на работна група	МЗШВ, Министерство за економија, Министерство за здравство, Министерство за животна средина и просторно планирање, Државен завод за статистика,								

	Министерство за образование и наука, Секретаријат за европски прашања								
Реорганизација на МЗШВ	МЗШВ, Министерство за финансии								Влада на РМ
Развивање на човечки ресурси	МЗШВ								Билатерална помош, ФАО
Воспоставување/акредитација на платежна агенција	МЗШВ, МФ								Влада на РМ /Светска банка
Воспоставување на оперативен Земјоделски информативен систем	МЗШВ								
Акредитација на референтните лаборатории на МЗШВ	МЗШВ								Влада на РМ, ЦАРДС, Светска банка, билатерална помош

План за услови за финансирање

(2007 - 2010)

Бр	Политики	Потребни фондови во €								Потенцијални извори на помош
		Вкупно	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
1	Политики за поддршка на развојот на земјоделството	73,746,788	16,933,116	17,898,303	18,918,507	19,996,862	нема	нема	нема	Билатерално финансирање
2	Политики за рурален развој (Национални)	8,636,095	734,095	2,202,000	2,500,000	3,200,000	нема	нема	нема	Билатерално финансирање , ЦАРДС
3	Политики за рурален развој (ИПАРД)	10,433,333	700,000	2,233,333	3,333,333	4,166,667	нема	нема	нема	ИПА и ИПАРД
4	Политики за институционални реформи и усогласување на законската регулатива	Национална програма за усвојување на Ацљуис Цоммунаутаире (НПАА)	НПАА	НПАА	НПАА	НПАА	НПАА	НПАА	НПАА	ЦАРДС, ИПА, ИПАРД, Светска банка, билатерално финансирање

5. ЗЕМЈИШНА ПОЛИТИКА

Земјоделското земјиште е добро од општ интерес за Република Македонија и ужива посебна заштита. Во моментов користењето, располагањето, заштитата и пренамената на земјоделското земјиште во државна сопственост е регулирана со Законот за земјоделско земјиште („Службен весник на Република Македонија” број 25/98, 18/99 и 2/2004).

Од досегашната примена и практичното искуство од овој закон се наметна потреба од дорегулирање на одредени прашања кои се однесуваат на управувањето и користењето на земјоделското земјиште во државна сопственост, допрецизирање на времената пренамена на земјоделското земјиште за експлоатација на минерални суровини, спречување на понатамошно уситнување на земјоделските парцели, заштитата на земјоделското земјиште од загадување и заразување заради заштита на здравјето на луѓето, животинскиот и растителниот свет, зачувувањето на обработливиот земјишен фонд од трајна пренамена, како и зајакнување на надзорот и казнената политика. Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство е во фаза на усвојување на нов закон за земјоделско земјиште. Со истиот се уредува користењето, располагањето, заштитата и пренамената на земјоделското земјиште.

Во таа смисла заради поголема корисност на обработливото земјоделско земјиште се овозможува окрупнување на обработливите површини, спроведување на агротехнички и агромелиоративни мерки, спречување на ерозијата, загадувањето и заразувањето на земјоделското земјиште, регулирање на начинот на неговата времена и трајна пренамена.

Со законот се обезбедува поголема правна сигурност во користењето на земјоделското земјиште со еднаков третман за правни домашни и странски лица и решавање на прашањето со престанување на право на користење на досегашните корисници на земјоделското земјиште во државна сопственост кои не го регулирале начинот на користење согласно член 62 на Законот за земјоделско земјиште, како и зајакнување на надзорот и казнените одредби.

Целите на овој закон се:

- рационално користење на земјоделското земјиште како ограничен природен ресурс;
- заштита на земјоделското земјиште;
- обезбедување правна сигурност на сопствениците и корисниците на земјоделското земјиште.

Новините во законот се однесуваат на правото на првенство. Имено со цел да се спречи уситнувањето на земјоделските парцели, а во функција на порационално користење на земјоделското земјиште и примена на споменатите мерки, во случај на продажба право на првенство имаат: заедничкиот сопственик, сопственикот и соседите чие земјиште граничи со земјиштето што се продава.

Во однос на размена на земјоделското земјиште а со цел окрупнување на земјоделските парцели, земјоделското земјиште во државна сопственост ќе се размени со земјоделско земјиште во приватна сопственост и ќе се врши само кога парцелите во приватна сопственост кои се предмет на размена граничат со парцелите во државна сопственост.

По исклучок при правосилно решение за денационализација, размена ќе се врши и на парцели кои меѓусебно не граничат.

Постапката за размена на земјоделско земјиште ќе ја спроведува министерството по барање на заинтересирано лице или по службена должност.

Во однос на катастарот, земјоделското земјиште е дел од недвижнините кои вклучуваат: земјиште, згради и специјални делови на објекти кои може да бидат предмет на сопственичко право во согласност со законските прописи.

Обработливото земјиште, во зависност од квалитетот е поделено во осум катастарски класи, и тоа: ливади, оризови полиња, градини, овоштарници, лозови насади, пасишта, шуми и мочуришта.

Необработливото земјиште е познато како природно необработливо земјиште, како и вештачки необработливо земјиште (улицы, земјиште под објекти и градежно земјиште).

Во моментот, податоците во катастарот се организирани во застарени бази на податоци кои не се во состојба да одговорат на потребите за категоризација и користење на податоците. Ова е една од причините поради кои Државниот Завод за Геодетски Работи планира да воспостави нов електронски катастар во многу блиска иднина.

Во оваа фаза МЗШВ нема воспоставено систематизирана и тековно ажурирана евиденција на земјоделско земјиште, вклучувајќи го и државното земјиште.

Со цел да се надминат постоечките проблеми МЗШВ превзема одредени активности поврзани со креирање на политика со земјоделското земјиште. Дел од нив ќе бидат имплементирани преку проектот за зајакнување на земјоделството и влез во ЕУ финансиран од Светска банка, а спроведуван од страна на МЗШВ односно од делот кој се однесува на Административно институционално зајакнување на капацитетите на МЗШВ во согласност со барањата за пристапување во ЕУ. Средствата и активностите наменети за воспоставување на Интегративен Административен и Контролен Систем (ИАЦС), Единствен регистар на фарми и Систем за идентификација на земјишни парцели (Ланд Парцел Идентификацион Систем - ЛПИС), кои заедно ќе претставуваат основа за креирање на ефикасен систем за администрација и контрола на националните политики и програми за директна поддршка во земјоделството.

Информациите за земјоделски парцели и сопственоста ќе се воспостават и континуирано ќе се дополнуваат во регистарот од страна на одделението за регистрација во секторот за регистрација и управување со земјоделско земјиште во МЗШВ. Се планира целосното воспоставување на ЛПИС -от да биде завршен до 2010 година.

Како дел од ИАЦС-от, ЛПИС -от ќе биде поврзан со единствениот регистар на земјоделци управуван од секторот за анализа на политика и стратегија.

Исто така, за оваа цел МЗШВ ќе соработува со Државниот завод за геодетски работи и по потреба ќе ги користи податоците од оваа институција. При имплементацијата на активностите потребно е споредување на ортофото сликите (податоци) од (ЛПИС) со постоечките во Државниот завод со цел откривање на узурпациите на државното земјиште.

Системот за идентификација на земјишни парцели ќе започне со пилот проект во три региони, кои дополнително ќе бидат определени, а ќе биде спроведуван од страна на МЗШВ подоцна и на целатата територијата на Република Македонија. Целта е да се воспостави детална база на податоци и стандарди на земјоделско земјиште во согласност со барањата на ЕУ (Регулатива ЕС 1593/00) со цел понатамошно усогласување и прифаќање на Заедничката земјоделска политика на ЕУ (Цоммон Агрикултурал Полицс – ЦАП).

Системот за идентификација на земјишни парцели ќе се воспостави на база на карти (мапи) или документи од регистарот за земјоделско земјиште или друг вид на картографски извештаи. Користењето треба да биде во вид на компјутерски географски информатиски системи, користејќи воздушни или просторни ортофото техники, со постојани стандарди кои обезбедуваат најмала картографска единица со размер од 1:10.000.

Со воведување на системот освен сопствениците на земјоделски парцели ќе се евидентираат и корисниците на концесиите и договорите за закуп на државно земјоделско земјиште со што ќе се овозможи увид на начинот на користење на државното земјоделско земјиште.

По воведување на системот за идентификација на земјишни парцели, МЗШВ ќе има увид и на начинот на користење (видот на култури кои се одгледуваат) на државното земјоделско земјиште и податоци за големина на фармите кои ги користат поединечни земјоделци во (државна и приватна сопственост), што е еден од условите за успешна работа на Платежната агенција и користење на предпристапните фондови (ИПАРД).

6. ШУМАРСТВО

Имајќи ја во предвид економската значајност на секторот шумарство во Република Македонија, учеството на шумите во заштитата на животната средина и потребата за развој на одржливо управување со шумските ресурси, Владата на Република Македонија во ноември 2004 година инцираше процес на подготвување на Национална стратегија за одржлив развој на шумарството. Овој процес беше поддржан од Организацијата за храна и земјоделство при Обединетите Нации - ФАО обезбедувајќи локална и меѓународна експертиза и техничка помош која даде свој придонес во изготвувањето на Стратегијата за следните 20 години. Како интегрален дел на стратегијата е акциониот план, во кој се содржани мерките и активностите кои треба да се превземат за идниот развој на шумарството и ловството во утврден временски рок.

Текстот подолу е извадок од Националната стратегија за одржлив развој на шумарскиот сектор во Република Македонија.

6.1. Визија

Поттикнати од економската важност на шумите, активностите на шумарскиот сектор ќе бидат конкурентни и прилагодливи кон постојано променливите побарувања на пазарот. Согласно капацитетите, шумарството ќе обезбедува услови и ресурси за одржлив економски раст на секторот. Површините под шуми постојано ќе се зголемуваат преку пошумување на голините со квалитетен растителен материјал, со предност на автохтоните видови. Одгледувањето и заштитата на вештачки подигнатите шуми ќе бидат навремени и соодветни, со што ќе се обезбедат биолошки и економски квалитетни шуми. Деградираните шуми и шикари интензивно ќе се преведуваат во високи шуми. Почитувањето на правната регулатива и нејзиното доследно спроведување сосема ќе ги искоренат бесправните сечи и другите штетни активности во шумарството. Активностите во овие четири сегменти ќе придонесат за зголемување на севкупната дрвна маса и подобрување на квалитетот на шумите и дрвото.

Стопанисувањето со други шумски производи ќе носи значителни економски добивки за шумарскиот сектор и за државата, а ќе биде соодветно регулирано со легислатива. Современата инфраструктура и придружните објекти за собирање, обработка и пакување на другите шумски производи, ќе обезбедат конкурентност на производите на европскиот пазар. Ќе се почитуваат биолошките капацитети и ќе се ограничат можностите за прекумерно користење, со што ќе се заштитат економски и еколошки вредните видови и биодиверзитетот.

Државата ќе ги препознава и ќе ги стави во правни и економски рамки општокорисните функции на шумата, со што ќе ја подобри и стабилизира позицијата на шумарството во општеството.

Посебно внимание ќе се посветува на зачувувањето и заштитата на шумите како носечки екосистем. Ова е значајно за биодиверзитетот воопшто, но ќе обезбеди и социјални, економски и културни придобивки за граѓаните на Македонија.

Македонија ќе биде популарна дестинација за рекреативен, спортски, екотуризам и висококомерцијален ловен туризам со што ќе се остварува значителен девизен прилив. Освен во веќе постојните туристички центри, голем дел од активностите и

дестинациите ќе бидат насочени кон шумските предели кои се под ингеренции на шумарскиот сектор.

Ќе постои ефикасен систем за рано известување, тревожење и супресија на шумски пожари, а државата преку современа карантинска служба ќе обезбеди ефикасна превентивна заштита од интродуирани штетници и патогени. При пренамножување на штетници или фитопатогени, одговорните институции ќе реагираат брзо и адекватно, со примена на еколошки прифатливи мерки за сузбивање.

Раководните луѓе и сите вработени во шумарскиот сектор ќе користат најсовремена технологија и ќе бидат постојано во чекор со најновите научни и технолошки достигнувања. Ќе постои тесна двонасочна соработка со научнообразовните институции при доквалификација, специјализација, научни истражувања и апликативни активности. Шумарството ќе воспостави постојано ажурирана и ефикасна база на податоци достапна за сите релевантни субјекти. Преку свои квалификувани претставници од државни и невладини тела, шумарството ќе членува во сите значајни меѓународни организации и активно ќе учествува во размената на знаења и искуства од својата област.

Шумарскиот сектор ќе вработува квалификуван и висококвалификуван, а пред сè, стручен кадар со висока материјална надокнада, со социјално и пензиско осигурување и ќе обезбеди социјални, културни и спортско-рекреативни погодности.

Раководењето во шумарството ќе биде транспарентно, било да се работи за државно, регионално или локално ниво, а одлуките ќе се базираат единствено врз стручниот аспект. Стручната работа и раководење ќе овозможат справување со социјалните, културните, институционалните, еколошките и економските фактори во нашиот обид за постигнување одржливо стопанисување со шумите.

Сите заинтересирани страни обединети со заедничка визија, треба да учествуваат во остварување на целите и акциите од стратегијата.

Стратегијата ќе упати како да се постигне оваа визија, а водечкиот принцип е одржливоста. Одржливиот развој овозможува задоволување на потребите на сегашните, без да се загрозат можностите на идните генерации.

6.2. Генерални цели

Целта на Владата на Република Македонија е да го зголеми придонесот на шумарскиот сектор, преку одржливо стопанисување со шумите, во националната економија и во руралниот развој, обезбедувајќи обновливи ресурси и заштита на локалната и глобалната животна средина, со што ќе обезбеди подобрување на квалитетот на животот на сите граѓани. За да ја одржи и унапреди економската ефикасност на шумарството за потребите на севкупниот национален развој, Владата ќе:

- обезбеди законска, институционална и економска рамка за имплементација на одржливо стопанисување со шумите;
- обезбеди постојан финансиски механизам кој ќе ја подобри состојбата со шумите и развојот на шумарството.

6.3. Главни насоки:

1. Проширување, подобрување на квалитетот и заштитата на шумскиот фонд согласно Просторниот план на Република Македонија.
2. Мултифункционално стопанисување со шумите и одржлив развој на шумарството.
3. Зголемување на придонесот на шумите и на другите поврзани добра и услуги во квалитетот на животот во руралните области.

4. Зголемување на јавните и социјалните функции на шумите и шумарството преку заедничка стратегија за развој, со севкупна валоризација на нејзините општокорисни и социјални функции.
5. Зголемување на свеста за еколошките и социјалните вредности на шумите.
6. Подобрување на можностите за изнаоѓање на национални и меѓународни фондови за поддршка на развојот на секторот.
7. Усогласување на шумарското законодавство со националните интереси и меѓународните обврски.

7. ВОДОСТОПАНСТВО

7.1 Стратешки определби во водостопанство

Генерално, Владата на Република Македонија ќе продолжи со ликвидацијата на национално ниво на преостанатите организации за водостопанство и ќе поддржи основањето на Водни заедници, Федерација на водни заедници и Водостопанства.

Исто така, Владата е свесна за потребата од градење капацитет во рамките на МЗШВ да обезбеди информации и стручна поддршка на групите корисници на вода и да го следи секторот водостопанство. За оваа цел, МЗШВ е во процес на поставување на институционалната структура на начин кој доминира во постојните земји-членки на ЕУ. Неодамна, беше направен функционален преглед, кој ја идентификуваше основната структура неопходна за Министерството да го исполни својот мандат во секторот водостопанство.

Насоките во кои ќе се движи поддршката на Владата се во заокружување на реформскиот процес на секторот наводнување кој започна во 2003 во рамките на Проектот за рехабилитација и реструктурирање на системите за наводнување, со кој корисниците на вода се оние кои владеат/ управуваат со системите за наводнување. Целите вклучуваат: (а) воведување на партиципативно управување со наводнувањето, “поттикнат од побарувачката”; и (б) ослободување на државата од финансиска одговорност за секторот наводнување.

7.2. Зајакнување на капацитет на Управата за водостопанство

Цели

Активностите се насочени кон зајакнување на капацитетот на Управата за водостопанство за ефективна поддршка и контрола на воспоставувањето на нови водни заедници и водостопанство, и мониторирање на нивното извршување, како и спроведување на подобро планирање на ресурсите со вода.

Потребен влез на средства

Следниве активности ќе се реализираат

:

- Имплементација на веќе усвоениот план на систематизација за Секторот за водостопанство
- Развој и инсталација на целосен ГИС систем за вода и менаџмент на земјиште, површински води, и регистар на корисници на вода со соодветна дозвола, користење на сателитски податоци за мониторирање и оценување на изведбата на системот за наводнување и одводнување.

- Развој и градење на капацитетот на единиците за поддршка на водните заедници/водостопанства за да се овозможи помош за воспоставување на нови водни заедници/водостопанства, мониторирање на нивната изведба, и обезбедување на техничка помош и поддршка на корисниците на вода. Ова ќе вклучува обезбедување правни и технички совети за формирање и воспоставување на нови водни заедници/водостопанства; публицитет, комуникација и камапњи за подигнување на свеста за воспоставување на водни заедници/водостопанства вклучувајќи студиски патувања на веќе воспоставените водни заедници/водостопанства; обука и програми за градење капацитети за финансиски менаџмент, технички менаџмент (системски операции и одржување), соодветен менаџмент на води за многубројните, а понекогаш и конкурентни заинтересирани страни; анкети за воочување на основни одредници и периодични анкети за мерење на ефективноста и ефикасноста на услугите обезбедени од водните заедници/водостопанствата; и анкети на буџетот по култура за да се процени земјоделската продуктивност.

7.3 Мерки за наводнување

Иако повеќе од 120000 ха од земјоделската површина во РМ може да се наводнува, во последните неколку години се наводнуваат помалку од 30000 ха. Оваа состојба е непожелна, бидејќи наводнувањето е најдобро достапна пракса за македонското земјоделство, за постигнување на високи и стабилни приноси со висок квалитет. Градбата на нови системи за наводнување е скапа, па затоа посебно внимание во краткорочниот период треба да се посвети на рехабилитација на постоечките системи. Градбата на нови системи се препорачува со цел да се зголемат површините кои се наводнуваат и да се надмине проблемот со сушата колку што е тоа можно.

Стратегијата за унапредување на наводнувањето треба да се ориентира кон земјоделските производители и покачувањето на нивните капацитети за поефикасно користење на водата за наводнување.

Најдобри стратегии за прилагодување на наводнуваните површини би биле: широка употреба на техники со кои се заштедува вода при наводнувањето (микронаводнување), со што би се одржиле истите или дури и поголеми наводнувани површини со исти количества на вода.

Најдобрите достапни практики се во зголемување на ефикасноста на наводнувањето преку микро наводнување (над 90% искористување на водата) во споредба со помалку од 50% наводнувањето со бразди и околу 70% од наводнувањето со дождење.

Ваквите мерки се тесно поврзани со рехабилитација на постоечките системи за наводнување, посебно во рехабилитација на нивната мрежа. Рехабилитацијата на системите за наводнување треба да има приоритет во прилагодувањето кон техниките на микро наводнување.

Покрај ова, во наредниот период треба да се превземат и други мерки како одредување на реална цена на водата за наводнување. Фармерите треба да плаќаат реална цена за водата за да бидат убедени од важноста на техниките за штедење на вода, а со тоа ќе се овозможи непречено функционирање на целиот систем.

Веќе започнатите структурни реформи во секторот на водостопанството во РМ (формирање на водни заедници, ликвидација на старите водостопанства, и креирање на нови) треба да се довршат. Потребно е да се покријат сите наводнувани површини со новата организациска структура, зависно од постоечката легислатива.

Зголемување на нивото на познавање на современите и ефикасни техники за наводнување преку едукација на фармерите и другите корисници на водата за наводнување е еден од приоритетите. Обука на водните заедници за наголемување на нивните капацитети за превземање на одговорноста која произлегува од реформите во секторот мора итно да се изведе (изработка на планови за наводнување, мерење на водата, дистрибуција и т.н).

Една од значајните работи е и јавната свест. Фармерите треба да се свесни за наголемувањето на приносот и зголемениот профит преку намалено користење на вода со употреба на системи со микро наводнување. Кампања за подигнување на јавната свест треба итно да се изведе и за водните заедници, потребата од нивна полна оперативност, цената и начинот на плаќање на водата и др.

Покрај ова, во наредниот период, треба да се воведат мерки за поддршка на земјоделските производители за набавка на опрема за наводнување (поефтини кредити, субвенции за поставени системи за микронаводнување и сл.).